

APSKRITOJO STALO DISKUSIJA
Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių sutarties
reikšmė 1991 metais ir šiandien

2011 m. liepos 29 d.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labas rytas, gerbiamieji! Malonu pasveikinti jus šiandien šioje istorinėje Seimo Konstitucijos salėje ir priminti, jog susirinkome ypatingą progą, nes lygiai prie 20 metų 1991 m. liepos 29 d. Kremliuje įvyko ypatingos reikšmės įvykis, drįstu sakyti, ne tik Lietuvai, ne tik Rusijai, bet ir visai Europai, galbūt ir visam pasauliui. Tuomet buvo pasirašyta Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių sutartis.

Šiomet švenčiame daugybę sukakčių. Tai ir netekčių sukaktys, tai ir mūsų vilties sukaktys. Švenčiame dvidešimtmečio jubiliejų su daugeliu valstybių, nes būtent 1991 m. buvo atkurti diplomatiniai santykiai su Europos ir pasaulio šalimis. Tačiau drįstu sakyti, jog ši sutartis Lietuvai, jos žmonėms, o, tikiu, ir Rusijai, jos visuomenei, yra ypatingos reikšmės. Todėl man labai didelė laimė, džiaugsmas ir garbė pasveikinti šiandien pirmąjį atkurtosios Lietuvos Respublikos vadovą profesorių V. Landsbergį, šiuo metu, kaip jūs žinote, europarlamentarą, garbiuosius Nepriklausomybės Akto signatarus, žmones, kurie savo rankomis kūrė istoriją ir kurie vis dar tokie pat energingi, žvalūs ir kūrybingi, žmonės, kurių rankomis buvo kuriami sutarties punktai. Ypač svarbu, jog šiandien tarp mūsų yra tie asmenys, kurie atstovauja ir atstovavo tuomet demokratinei Rusijai. Aš nuoširdžiai sveikinu profesorių Jurijų Afanasjevą, profesorių Fiodorą Šelovą-Kovediajevą. Jie taip pat yra mūsų istorijos ir šio garbingo teisės akto bendraautoriai. Nesuklysiu turbūt pasakiusi, jog anuo metu mums, eiliniams sąjūdininkams, ir tiems, kurie atstovavo lietuvių tautai, žodis „Rusija“ buvo susijęs su viltimi. „Rusija“ reiškė laisvės viltį, reiškė pasiryžimą kurti valstybę naujais demokratiniais pagrindais ir tai buvo kažkas visai skirtinga nuo Sovietų Sąjungos, kuri vis dar simbolizavo praeitį, totalitarinę priespaudą ir karinę jėgą. Aš žinau, jog ir šiandien pasaulyje yra žmonių, kurie drįsta suabejoti tuometinių Rusijos vadovų nuoširdumu kalbant apie demokratines permainas. Tačiau, laimei, mes visi esame ne tik tie, kurie prisimena, bet ir liudininkai, daugelio įvykių liudininkai.

Šiandien jūs girdėsite tų žmonių kalbas ir jie jums primins, jog Rusijos siekis kurti laisvą erdvę savo didžiulėje valstybėje buvo nuoširdus. Jeigu kam nors dar kyla abejonių, tai siūlau pabandyti įsivaizduoti, koks būtų laimingas pasaulis, jeigu visos šios viltys šiandien būtų išsipildžiusios. Nepaisant to, kad galbūt ne viskas pasisekė, šios vilties, laisvės vilties didybę mes turėtume pagerbti ypatingu būdu. Boriso Jelcino vardas šiandien turėtų nuskambėti ne kartą, kitų Rusijos demokratų, kurie buvo solidarūs su lietuvių tauta, su kitomis laisvės siekiančiomis tautomis. Aš siūlau B. Jelcino, pirmojo naujosios Rusijos Prezidento, atminimą ir kitų Rusijos demokratų, kurie šiandien jau yra amžinybėje, atminimą pagerbti tylos minute.

Tylos minutė

Ačiū jums. Norėčiau priminti, jog kolega, mano Sąjūdžio laikų kolega, Nepriklausomybės Akto signataras, derybų delegacijos narys Vladimiras Jarmolenka šiandien pirmininkaus kartu su manimi, aišku, jums sutikus ir leidus. Aš norėčiau suteikti jam žodį.

Vladimiras JARMOLENKO. Kaip visuomet nelauktai. Aš maniau, dar jinai kalbės kažką. Laba diena!

Aš labai norėčiau pasinaudoti savo privilegija ir priminti kolegoms iš derybų delegacijos, kad mes laiko negaišom. Mes turėjome, pagal R. Ozolą, atminčiai sustiprinti ant stalo magnetofoną ir visos derybos būdavo įrašomos į magnetofono juostelę dėl to, kad jos vyko rusiškai. *Po etomu ja chotel by...(Toliau kalba rusų kalba)*

Todėl aš norėčiau paprašyti jūsų leidimo ir kreiptis į poną J. Afanasjevą, į poną F. Šelovą-Kovediajevą, aš kalbėsiu rusiškai, nes tai mano gimtoji kalba. Aš labai džiaugiuosi, kad mes šiandien čia susirinkome pažymėti visą tą periodą, kurį dabar vadiname romantiškuoju periodu. Periodu, kuris buvo 1991 metais, kai derinome sutartį, ją pasirašėme, vėliau buvo pučas Maskvoje, sutarties pasirašymas Kremliuje, mūsų pripažinimas. Po dvidešimties metų mes čia susirinkome truputį pasidabruotais plaukais, bet aš norėčiau, kad mes su jumis kalbėtume, ne tik klausytume, išklausytume formuluotes, apie kurias kiekvienas iš mūsų tuomet mąstė, bet kad mes dar prisimintume ir tą laikotarpį. Tai buvo laikas po sąstingio, prasidėjo nuostabus laikas ir jo pavadinimas susiję su tokiais vardais kaip Borisas Jelcinas, Genadijus Burbulis, Jurijus Afanasjevas, mes daugelį iš jų prisiminsime šiandien, gal vėliau, Sergejus Šachrajus, kažkaip tada keistai skambėjo Vytautas Vytautovičius, bet tai buvo V. Landsbergis, jį taip vadino, Česlovas Stankevičius, kiti, tai buvo tiesioginiai mūsų kreipimaisi. Buvo toks laikas, labai laisvas laikas. Tik Kremliuje dar tuo metu buvo Michailas Sergejevičius. Buvo kažkaip keista, nes visa, kas vyko kitame pastate už upės, buvo visai kitaip. Todėl kalbėdamas aš čia ir sustosiu. Ir vėl perduodu žodį Vilijai.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Kadangi prisiminei daugybę garbingų vardų, aš norėčiau būtent dabar pasinaudoti proga ir pasiūlyti jums, priminti jums istorinius kadrus, kadrus iš Rusijos istorijos. Jie susiję su 1991 m. rugpjūčio mėn. puču, kai perversmininkai norėjo užgniaužti dar labai gležną Rusijos demokratijos daigą ir kai žmonės Maskvoje, prisimindami, kaip Lietuvos Respublikos piliečiai išreiškė savo ištikimybę Kovo 11-osios Aktui, solidarizuodamiesi su lietuviais gynė savo, Rusijos, naująją demokratinę valstybingumą.

Dabar labai prašyčiau tų žmonių, kurie yra pasiruošę pademonstruoti šį filmą, tai ir padaryti.

(Rodomas filmas.)

Rugpjūčio 19 d. mes esame krantinėje ir mums sunku buvo šiandien patekti į eterį. Jūs matote, kaip statomos barikados. Ši krantinė buvo paskutinė, kurioje dar nebuvo barikadų. Dabar praktiškai visi priėjimai prie Aukščiausiosios Tarybos pastato uždaryti.

– Aš suprantu, kad jūs čia ir naktį budėsite?

– Taip, būsime. Vienareikšmiškai būsime.

– Duonos turite? Ne, mes ir be duonos išgyvensime.

– Iš kur jūs sužinojote, kad čia reikia susirinkti, kad čia barikados?

– Mus išmokė Vilnius, jie ten padarė repeticiją. Ko gero, buvo galima laukti to ir čia.)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Taigi iš tiesų ypatinga atmosfera šioje salėje ir visi tie, kurie buvome Sąjūdžio žmonės, kurie nuolat jautėme Rusijos demokratinių jėgų palaikymą, jų draugišką petį, kurie džiaugėmės kiekvienu Lietuvos palaikymo mitingu ir patys palaikėme juos, žinoma, šiandien išgyvename labai labai ypatingas minutes. Aš norėčiau suteikti žodį vienam iš svarbiausių asmenų tais laikais, žmogui, kuris vadovavo derybų delegacijai, buvusiam Aukščiausios Tarybos Pirmininko pavaduotojui, o dabar Seimo Pirmininko pavaduotojui, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarui Česlovui Vytautui Stankevičiui. Prašom. *(Plojimai)*

*Seimo Pirmininko pavaduotojo, Lietuvos Nepriklausomybės Akto
signataro Č. V. Stankevičiaus sveikinimo žodis*

Česlovas Vytautas STANKEVIČIUS. Laba diena. Buvo pageidavimas, kad kalbėtojai kalbėtų iš tribūnos ir dėl to, kad geriau matytųsi, ir kad daromi įrašai, todėl aš atėjau į tribūną.

Gerbiamosios ponios ir gerbiamieji ponai, labas rytas. Man tenka garbė ir labai malonu Lietuvos Respublikos Seimo vardu pasveikinti taip gausiai susirinkusius visus į

apskritojo stalo diskusiją šiuose istoriniuose Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo rūmuose.

Šios dienos apskritojo stalo diskusijos surengtos bendra Seimo ir Užsienio reikalų ministerijos iniciatyva. Šiandien, kaip jau minėta, sukanka lygiai 20 metų nuo Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties pasirašymo. Tai tikrai gera proga tos sutarties reikšmei apsvarstyti. Noriu išskirtinai pasveikinti, į šią diskusiją atvykusius Rusijos demokratinės visuomenės atstovus, du gerbiamuosius istorikus, mokslininkus ir visuomenės veikėjus, nuoseklius demokratijos ir vertybėmis grindžiamos politikos šalininkus Fiodorą Šelovą-Kovediajevą ir Jurijų Afanasjevą. Noriu jiems padėkoti už tai, kad maloniai atsiliepė į mūsų kvietimą ir šiandien yra su mumis. Žinoma, kartu man malonu pasveikinti į šį renginį atvykusį Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininką, Europos Parlamento narį profesorių Vytautą Landsbergį.

Norėčiau priminti, kad kaip tik šioje salėje 1992 m. gegužės 4 d. ponas F. Šelovas-Kovediajevas tuometinis Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas, Boriso Jelcino įgaliotas, kartu su Lietuvos valstybės vadovu V. Landsbergiu oficialiai apsikeitė Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties ratifikavimo raštais ir savo valstybių vardu pasirašė apsikeitimą patvirtinantį protokolą. Tai įvyko čia, anoje stalo pusėje.

Norėčiau padaryti nedidelę įžangą, pateikti keletą pradinių štrichų šios dienos pagrindinėms diskusijoms. 1990 m. kovo 11-ąją atkūrusi nepriklausomybę *de jure* Lietuva turėjo atremti tris SSRS vadovo M. Gorbačiovo ultimatumus, reikalavusius Kovo 11-osios Aktą atšaukti. Lietuva ultimatumų nepriimdavo, tvirtai ir nuosekliai siekė lygiateisių derybų dėl teisingų santykių tarp dviejų valstybių – Sovietų Sąjungos ir Lietuvos Respublikos – atkūrimo po pusės amžiaus trukusios okupacijos ir aneksijos. Norėdamas priversti Lietuvą derėtis tik dėl jos santykių su vadinamuoju SSRS centru, M. Gorbačiovas panaudojo visas priemones, įskaitant ekonominę blokadą. Net ir blokada negalėjo priversti Lietuvos sutikti su M. Gorbačiovo siūlomomis derybomis, kurios Lietuvai būtų grėsusios SSRS okupacijos ir aneksijos legalizavimu ir Lietuvos įtraukimu į SSRS, tik tą kartą jau sutartiniais pagrindais.

1990 m. birželio 12 d. Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba priėmė suvereniteto deklaraciją. Tai buvo svarbus įvykis, nulėmęs istorinius, politinius pokyčius Rusijoje. Savarankiško demokratinio vystymosi kelią pasirinkusi B. Jelcino vadovaujama nauja Rusija palengva tapo realia alternatyva M. Gorbačiovo liberalizuojamai komunistinei Sovietų Sąjungai. Rusija brendo kaip draugiška Lietuvai šalis. Vis dėlto tuo metu realų vaidmenį tarpvalstybiniuose santykiuose vaidino didelė karine ir branduoline galia disponuojanti M. Gorbačiovo pertvarkoma Sovietų Sąjunga, o Rusijos Federacija savo tarptautinį vaidmenį dar turėjo išsikovoti, tad Lietuva turėjo toliau tęsti sunkų politinį dialogą su M. Gorbačiovo SSRS, tačiau kartu galėjo pradėti B. Jelcino pasiūlytą atskirą dvišalį dialogą su Rusija. Tebesitęsiančio SSRS spaudimo sąlygomis, Lietuvai siekiant normalių derybų su Sovietų Sąjunga teko net pažadėti M. Gorbačioviui, kad prasidėjus ir vykstant tarpvalstybinėms deryboms su Sovietų Sąjunga, Lietuva susilaikys nuo kai kurių Kovo 11-osios Aktą įgyvendinančių įstatymų priėmimo, tačiau dėl tarpvalstybinio derybų pobūdžio ir pradžios su SSRS Vyriausybe 1990 m. susitarti taip ir nepavyko. Daugiausia ką SSRS vadovai, ir asmeniškai M. Gorbačiovas, ir ministras pirmininkas N. Ryžkovas, siūlė Lietuvai išsiderėti, tai prie M. Gorbačiovo projektuojamos vadinamosios naujosios SSRS prisijungti konfederaciniais pagrindais. Lietuva nesutiko. Tada M. Gorbačiovas sankcionavo nepaklūsnius Lietuvos sutramdymą karine jėga. 1991 m. sausio 13-ąją viso pasaulio akivaizdoje M. Gorbačiovo vadovaujami SSRS kariškiai Vilniuje įvykdė kruvinus karo nusikaltimus prieš taikius civilius žmones. Tą Lietuvai lemtinę dieną Rusija ryžtingai stojo Lietuvos pusėn. Rusijos visuomenė rinkosi į mitingus ir reiškė ryžtingus protestus prieš Sovietų kariškių vykdomas taikių Lietuvos žmonių žudynes, demonstravo solidarumą su laisvę ginančia Lietuva. Rusijos vadovas B. Jelcinas ne tik pareiškė M. Gorbačioviui griežtą protestą, bet ir uždraudė Rusijos kareiviams naudoti ginklą prieš civilius žmones. Taline B. Jelcinas kartu su Baltijos valstybių

vadovais pasirašė bendrą Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Rusijos suvereniteto tarpusavio pripažinimo pareiškimą ir kreipimąsi į Jungtinių Tautų generalinį sekretorių.

Nepavykus tankiais sutraiškyti laisvėn besiveržiančios demokratinės Lietuvos, sovietinės imperinės jėgos nusprendė sutramdyti kitą joms grėsmę keliančią jėgą – demokratijos keliu žengiančią Rusiją. Praėjus pusei metų nuo Sausio 13-osios, 1990 m. rugpjūtį tokių jėgų surengto pučo metu Lietuvos žmonės taip pat reiškė savo ryžtingus protestus ir demonstravo solidarumą su laisvę ginančiais Rusijos žmonėmis. Ir sausi, ir rugpjūtį žmonės Rusijoje ir Lietuvoje vienijo didelės šūkio „Už mūsų ir jūsų laisvę!“ prasmės suvokimas. Po Sausio 13-osios prasidėjo Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos derybos, abi šalys atvedusios į liepos 29 d. sutartį.

Tai buvo kokybinė alternatyva M. Gorbačiovo Lietuvai tebeperšamoms deryboms dėl Lietuvos saitų su pertvarkoma SSRS pobūdžio.

B. Jelcino vadovaujamos demokratinės Rusijos atstovų 1991–1992 metų derybose su Lietuvos Respublikos atstovais vyravo atvirumo, geranoriškumo, sovietinio palikimo atsisakymo, tiesos ir istorinio teisingumo dvasia. Abi derybų šalys sutarė dėl nuostatų, kad Rusijos ir Lietuvos santykiai turi būti grindžiami lygiateisiškumu, abipuse pagarba šalių nepriklausomybei ir tarptautinės teisės normoms, gera kaimynyste ir pasitikėjimu, kuriam sukurti būtinas SSRS įvykdytos Lietuvos agresijos ir aneksijos pasekmių pašalinimas. Tokias nuostatas atspindinti sutartis padėjo naujus pagrindus šalių pasitikėjimui stiprinti ateityje. Lietuvos ir Rusijos sutarties pasirašymu buvo abiejų šalių bendromis pastangomis pasiekta istorinio teisingumo pergalė. Pasirašydama su Lietuva sutartį, kuria ji be išlygų pripažino Kovo 11-osios Aktu po pusės amžiaus trukusios okupacijos ir aneksijos atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos tęstinumą, Rusija parodė gerą valią ir žengė garbingą istorinį žingsnį. Vertindama 1990–1992 metų teisingumu ir pasitikėjimu grindžiančių santykių su to laikotarpio demokratine Rusija patirtį, taip pat ir 1991 m. sausio 13 d. Rusijos žmonių parodytą solidarumą, Lietuva buvo, yra ir bus Rusijos demokratinį jėgų sąjungininkė. Demokratijos Rusijoje raida ir perspektyva yra labai svarbi Lietuvai, nes demokratinė Rusija yra Lietuvos nacionalinio saugumo interesas.

Jau dvidešimt metų Lietuvos ir Rusijos 1991 metų sutartis tarnauja kaip Lietuvos ir Rusijos valstybinių santykių kartinis teisinis akmuo. Manau, kad abiejų valstybių dabartinius santykius pragmatiniu požiūriu galima vertinti kaip pakankamai normalius, tačiau dabartinės Rusijos valdžios atstovų mėginimai neigti prieš kaimynines šalis prieš pusę amžiaus įvykdytus nusikaltimus ir apgailestavimai dėl SSRS žlugimo, taip pat kai kurios Kremliaus politikos tendencijos negali nekelti susirūpinimo Rusijos kaimynėms, tokioms kaip Gruzija ar Lietuva. Todėl verta pasvarstyti, ar ir koku mastu šiandienos Lietuvos ir Rusijos santykius pavyksta įgyvendinti sutarties sudarymo meto nuostatų dvasia.

Dar kartą sveikinu visus šios diskusijos dalyvius, linkiu įdomaus pasikeitimo mintimis apie sėkmingą Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos teisingų ir lygiateisių tarpvalstybinių santykių pagrindų įtvirtinimą sutartimi. Dėkoju. (*Plojimai*)

Vladimiras JARMOLENKO. Labai ačiū, Česlovai. Suteikiu žodį „Lapteviečių“ brolijos, tremtinių brolijos pirmininkui Jonui Markauskui. (*Balsai salėje*) Jis prašė. Ką dabar?

Jonas MARKAUSKAS. Aš noriu kiekvienam prelegentui padovanoti po knygą, kurią mes specialiai parengėme rusų kalba, kadangi jina buvo parengta lietuvių ir anglų kalbomis, plačiai paplito po pasaulį. Mūsų tikslas, kad jina pasklistų ir po Rusiją. Rusijos delegacijai bus įteiktos tos knygos.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai dėkojame „lapteviečiams“. Dabar noriu suteikti žodį kitam mūsų kolegai, tam, kuris prieš 20 metų sėdėdavo dažniau mano vietoje, čia, kur aš sėdžiu dabar. Šiandien jis yra Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras. Taigi prašome A. Ažubalį tarti sveikinimo žodį.

Užsienio reikalų ministro A. Ažubalio sveikinimo žodis

Audronius AŽUBALIS. Gerbiamieji konferencijos pirmininkai, Lietuvos derybų delegacijos nariai, signatarai, svečiai iš Rusijos, pirmasis atkurtos Lietuvos vadove! Progines diskusijas apie reikšmingus Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių įvykius mėgstama pradėti ir užbaigti esminiu klausimu. Kodėl šiandien dviejų kaimyninių šalių santykiai nėra tokie, kokie turėtų būti ir kokių norėtume? Ko šiems santykiams trūksta ir kaip juos pagerinti? Stebuklingų ir dar neatrastų dvišalės partnerystės formulės paieškas siūlyčiau palikti alchemikams ir utopistams. Mano įsitikinimu, vienintelis tinkamas ir realus visraktis į Lietuvos ir Rusijos santykių sėkmę jau yra gerai žinomas, suprojektuotas ir nukaldintas jis buvo lygiai prieš 20 metų. Tikslūs jo kontūrai įamžinti 1991 m. liepos 29 d. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos sudarytoje sutartyje „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“. Puikiai metu tą istorinę akimirką, kada Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas V. Landsbergis ir Rusijos Prezidentas B. Jelcinas savo parašais ant šio dokumento atrakino visiškai naują santykių perspektyvą tarp dviejų laisvės ir teisingumo išsiilgusių tautų. Tiek Lietuvai, tiek Rusijai susitarimas tapo svarbiu demokratinio valstybingumo, tarptautinio pripažinimo ir darnaus sugyvenimo pažadu. Pažadu, kuris šiandien tebegalioja ir įpareigoja abi šalis lygiai taip pat, kaip ir prieš 20 metų.

Istoriniu požiūriu sutartis „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“ įkūnija Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės siekį ir Rusijos pasiryžimą kurti kokybiškai naują, demokratinę ateitį. Teisiniu požiūriu ji reiškė, kad šalys viena kitą pripažįsta kaip tarptautinės teisės subjektus, turinčius neatimamą teisę į valstybinę nepriklausomybę ir suverenitetą. Politiniu atžvilgiu šia sutartimi įsipareigota atsakingai vertinti skausmingą praeitį, pašalinti 1940 m. Lietuvos aneksijos pasekmes, o tolesnius tarpvalstybinius santykius plėtoti remiantis draugytės, geros kaimynystės, lygiateisiškumo ir abipusės naudos principais. Visiems Lietuvos ir Rusijos atstovams, prisidėjusiems prie sutarties „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“ rengimo ir pasirašymo, šiandien norėčiau pareikšti nuoširdžią pagarbą ir dėkingumą. Be jūsų nepaprasto istorinio įžvalgumo, ryžto ir drąsos sudėtingos dvišalės derybos nebūtų pasibaigusios sėkmingai. Ačiū jums. (*Plojimai*)

Gerbiamieji, susitarimas buvo rengiamas nepaprasto istorinio virsmo laikotarpiu. 1990 m. kovo 11 d. atgimusios Lietuvos ir bundančios Rusijos dialogas turėjo įveikti pavojingas griūvančios sovietinės imperijos užkardas ir visokeriopą pasipriešinimą, įskaitant grasinimus ir net žiaurų smurtą. Lietuva neužmiršo ir niekada neužmirš kraupios 1991 m. sausio 13 d. tragedijos, kada gindami tautos dvasią prieš sovietinius tankus žmonės stojo savo kūnais. Laisvės ir aktyvaus dialogo su Rusijos demokratijos šaukliais kainą amžinai primins ir šurpi Medininkų tragedija. Ji įvyko liepos 31 d., dar nespėjus išdžiūti rašalui ant ką tik pasirašytos Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties.

Per visą neramumų laikmetį mūsų šaliai labiau už viską reikėjo tikrų draugų. Vienas iš jų neabejotinai buvo pirmasis demokratiškai išrinktas Rusijos Federacijos Prezidentas B. N. Jelcinas. Jis pasmerkė minėtuosius išpuolius prieš Lietuvos žmones, taip pat dalyvavo rengiant Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartį ir pats šią sutartį pasirašė. Jis nuosekliai rėmė Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo ir darnaus valstybių sugyvenimo siekius. Todėl po mirties jam pelnytai suteiktas aukštas Lietuvos valstybės apdovanojimas – Vyčio kryžiaus ordino Didysis kryžius.

Mielieji kolegos, Lietuvos ir Rusijos sutartyje numatytų įsipareigojimų laikymasis jau prieš 20 metų turėjo tapti sėkmingu dvišalių santykių grindiniu. Tačiau reikia pripažinti, kad dažnu atveju jis nebuvo visiškai lygus, o siekiant visaverčio tarpvalstybinio dialogo nuo pat pradžių susidurta su rimtais išbandymais. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba sutartį dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų ratifikavo rugpjūčio 19 d., kaip tik tą pačią dieną, kai griūvančios Sovietinės imperijos radikalios jėgos Maskvoje bandė įvykdyti valstybės perversmą. Po nepavykusio rugpjūčio pučo Lietuvos pagrindinis siekis pradėtose derybose su Sovietų Sąjunga buvo okupacinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos teritorijos. Belovežo

susitarimais 1991 m. gruodžio 8 d. buvo konstatuota nauja strateginė realybė, dvipolės tarptautinės politinės sąrangos griūtis: Sovietų Sąjunga nustojo egzistuoti, nutrūko ir Lietuvos derybos su griūvančia imperija. Jas pratęsėme su Sovietų Sąjungos teisių ir pareigų perėmėja Rusijos Federacija, su kuria mus jau pusmetį siejo ši minima Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis. Rusijos Federacijos Aukščiausioji Taryba ją ratifikavo 1992 m. sausio 17 d. Vis dėlto sutarties ratifikavimo fakto geriems tarpvalstybiniams santykiams neužtenka. Atrodytų nauja postsovietinės tarptautinės politikos epocha ir pasikeitusios politinės aplinkybės nepaliko jokių kliūčių susitarimui įgyvendinti. Tačiau šiandien sakyti, kad glaudaus Lietuvos ir Rusijos demokratijų bendradarbiavimo pranašystė išsipildė, būtų neteisinga ir būtų per daug drąsu.

Pastaruoju metu mūsų kaimyninėje šalyje pasigirsta konjunktūrinių politinių pranešimų, kuriais keliamos abejonės dėl esminių Lietuvos ir Rusijos santykius reguliuojančios sutarties nuostatų, tokie bandymai tariamai užmiršti ir sumenkinti istorinės reikšmės šalių susitarimą tikrai nepadaeda išskleisti ir realizuoti visą mūsų bendradarbiavimo potencialą, kurį abi valstybės turi milžinišką. Tikime, kad Rusija ras savyje jėgų priimti ne tik buvusios Sovietų Sąjungos teises ir privilegijas, bet ir pareigas, iš kurių bene svarbiausia sovietinių karinių nusikaltimų teisinis įvertinimas ir nusikaltimus įvykdžiusių asmenų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn. Todėl šiandienos Rusija ir jos lyderiai neturėtų savo autoritetu ir pareiškimais dangstyti golovatovų ir lugovojų. Tik tokiu būdu Rusija gali pradėti kurti tikrą pasitikėjimą su kaimynėmis ir kitomis partnerėmis bei padėti pagrindą esminiems pokyčiams regione ir visoje Europoje. Mes niekaip negalime sutikti su šiandieninės Rusijos oficialių pareigūnų pareiškimais, kuriais siekiama paneigti Lietuvos okupaciją. Kaip aiškiai tvirtinta Lietuvos ir Rusijos sutartyje dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, 1940 metais Lietuva buvo aneksuota, o visas žalingo suvereniteto pasekmes privalu pašalinti. Lygiai taip pat sunku suprasti, kodėl Rusijos atstovai iki šiol nepalaiko Lietuvos siekių tinkamai išspręsti nacionalinę reikšmę įgavusias Sausio 13-osios ir Medininkų bylas.

Šalių savitarpio pasitikėjimo neskatina ir nuolatinė ekonominių santykių strateginėse ūkio šakose politizavimo grėsmė. Galiausiai šiandien pasigendame ir dvišalių santykių sutartyje numatytų veiksmų bendroje ekologinio saugumo sistemoje koordinavimo. Rusijos atstovai iki šiol neatsižvelgia į teisėtus Lietuvos lūkesčius, susijusius su atominės energetikos projekto Kaliningrado srityje saugumo garantijomis. Visos šios aplinkybės leidžia teigti, jog šiandieniniai Lietuvos ir Rusijos santykiai galėtų ir turėtų tapti geresni, nei yra dabar, o kad tai įvyktų reikia labai nedaug.

Leiskite pabrėžti, pagrindinis ir visiškai pakankamas teisinis ir politinis sėkmingų Lietuvos ir Rusijos santykių visraktis yra lygiai prieš 20 metų pasirašytos vos kelių lapų Sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų nuoširdus įgyvendinimas. Sutarties nuostatos įkūnija esmines Lietuvos ir Rusijos visaverčiam susitaikymui ir dinamiškai partnerystei reikalingas ir pakankamas sąlygas. Šis susitarimas buvo ir išlieka esmine mūsų – Lietuvos ir Rusijos santykius grindžiančia politine, teisine atrama. Todėl pasinaudodamas 20-ųjų sutarties pasirašymo metinių proga dar kartą kviečiu visus Rusijos vadovus plėtojant dvišalius santykius nuosekliai vadovautis šiuo, abi valstybes įpareigojančiu dokumentu. Prisiminkime, kam, kaip ir kokių tikslų jis gimė, nepamirškime jo kainos ir puoselėkime jo vertę. Ačiū jums už dėmesį. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū, gerbiamasis ministre. Dar kartą ačiū lapteviečiams, kurie šia savo dovana pranešėjams primena, jog ir tremtyse, ir lageriuose, ir gulaguose lietuviai tremtiniai ir rusai tremtiniai kentėjo kartu.

Mielieji kolegos, kiek daugiau nei prieš 20 metų jaunas, žavus filologas, aktyvus Sąjūdžio dalyvis tapo pirmuoju atkūrus nepriklausomybę Seimo, tuomet Aukščiausiosios Tarybos, Užsienio reikalų komiteto pirmininku. Įdomu, bet ir šiandien jis eina šias pareigas, todėl aš su džiaugsmu suteikiu žodį savo viršininkui šiame komitete E. Zingeriui. Prašom.

*Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininko, Lietuvos Nepriklausomybės Akto
signataro E. Zingerio sveikinimo žodis*

Emanuelis ZINGERIS. Na, blogesniu žodžiu nei viršininkas negalima pristatyti žmogaus Lietuvos Respublikoje. Labai ačiū, gerbiamoji Vilija, už krikščionišką požiūrį.

Mielieji bičiuliai, šioje salėje, deja, mūsų šiandien vėl tokia, beveik tokia pat būsena, kokia buvo prieš 20 metų. Aš vėl žiūriu į J. Afanasjevo ir F. Šelovo-Kovediajevo veidus ir vėl kaip prieš 20 metų mes, arba aš klystu, nematome oficialios arba oficialių valstybinių struktūrų atstovų, tai yra Rusijos Federacijos atstovų. Aš nepasakyčiau, kad mes jaučiamės tokie pat apgulti ir vieniši kaip prieš 20 metų, bet šį netaktą, aš taip pavadinčiau, kuris kartu savaime kalba apie dabartinės Rusijos Federacijos valdžios poziciją, aš turėčiau kaip nors konceptualiai apibūdinti. Mes visi atsimename, nuoširdžiai, ypač tie turėtų atsiminti, kurie bandė mus apkaltinti nacionalistine paranoja, aš buvau tuo metu Žydų draugijos pirmininku ir atsimenu visas tautines vėliavas, kurios buvo čia, prie mūsų fontano, tai buvo įvairių tautų vėliavos. Lietuvos nacionalinis judėjimas buvo įvairių tautų judėjimas, pradedant „Pilietybę visiems!“ ir kitais humaniškais šūkais, tai buvo gandiško pobūdžio judėjimas. Tai buvo judėjimas, kuris įtraukė į save tikėjimą Rusija ir Rusijos galėjimu atgimti, kadangi mes pažinojome rusų kultūrą, Peterburgo kultūrą, kuri buvo Vakarų pusėje. Peterburgo kultūra iki 1918 m., iki visų bolševikinių perversmų buvo mums jau pareiškimas, kad Rusija yra Vakaruose, todėl mes gana lengvai, nors ir po brutalaus 50 metų buvimo, priėmėme rusų inteligentijos Maskvoje paraišką, kad Rusija irgi yra Vakaruose.

Dabar, kai mums tenka kviesti dabartinę Maskvos valdžią registruoti dabartines Rusijos partijas, kurios yra neįregistruojamos, tas tikėjimas po truputėlį menksta. Mes turime nepaprastą, drąsią Rusijos inteligentiją, kuri Rusijoje liko mažuma. Jinai savęs nerealizavo ir Rusija neatsigavo kaip demokratinė valstybė. Ir šitas visas 20 metų vykstantis M. Gorbačiovo garbinimas ir B. Jelcino (po B. Jelcino mirties) menkinimas turi didelę strateginę prasmę. Iš esmės per B. Jelcino ir jo grupės menkinimą menkinama ir paneigiama galimybė, kad Rusija galėjo būti vakarietiška, demokratinė valstybė. Mums atsimenant mūsų atkūrimo laikotarpį yra be galo svarbu atsiminti, bent aš manau, žiūriu į profesorių V. Landsbergį, žiūriu į bendražygį Č. Stankevičių, į visus kitus, kolegą R. Ozolą, kurie buvo, bent man atrodo, kad mūsų nepriklausomybė buvo atgauta pirmiausia mūsų 50 metų buvusios sovietinės realybės atmetimo prasme. Mes atmetėme. Tai buvo ne mūsų realybė. Tą ne mūsų realybę, t. y. sovietinę realybę, atmetė Vakarų pasaulis, kuris nepripažino mūsų okupacijos, su mūsų diplomatinio korpusu, Stasiu Lozoraičiu ir visais kitais. Trečia esminė kolona buvo rusų demokratai ir pačiais baisiausiais laikais, Sausio 13-ąją ir per kitus, aš pasakyčiau, tuos mėnesius iki pučo, iki rugpjūčio 19–20 d., kai profesorius V. Landsbergis skambino čia pianinu, ir aš su B. Kuzmicku atsimenu, kai jis pasakė, kad šiandien baigsis Sovietų Sąjunga. Jis pasakė tuos žodžius. Tai buvo 4.20 val., aš puikiai atsimenu tą momentą. Šalia stovėjo geležinis rusų demokratų batalionas, kuris dabar yra, sakyčiau, išmontuotas. Mes turime du nuostabius atstovus, mes vėl esame su jais kaip ir prieš 20 metų, nėra oficialios Rusijos atstovų čia, salėje. Mes vėl žiūrime čia pat per sieną į A. Lukašenkos įsitvirtinusį sovietinį režimą ir galvojame, kaip minėti gruodžio 8 d., kai S. Šuškevičius, L. Kravčiukas ir G. Burbulis Belovežo girioje pasirašė Sovietų Sąjungos išmontavimo aktą. Todėl man atrodytų, kad, atsimindami tuos laikus ir tikrą ryžtą atkurti demokratinę Rusiją, mes turime pasakyti ačiū. Aš turėčiau pasakyti šiandien ačiū G. Starovoitovai. G. Starovoitova buvo viena iš pagrindinių mūsų kovos dalyvių. G. Starovoitova buvo kovotoja. Šiandien, jeigu jūs leisite atskirai dar, šalia gerbiamosios Vilijos paminėtų pavardžių, aš norėčiau atsiminti ją. Jos žūtį mes Lietuvoje labai išgyvenome. Jinai buvo demokratijos, ne tik Lietuvos nepriklausomybės, bet demokratijos kovotoja, todėl aš manau, kad jos atminimas turėtų būti auksinėmis raidėmis įrašytas į Vakarų pilietinės visuomenės atmintį. Būnant mums Europos Sąjungoje, būnant mums NATO, aš manau, mums be galo svarbu šiandien atsiminti mūsų tikėjimą Rusijos demokratais ir Rusijos elitu.

Aš asmeniškai atsimenu B. Jelcino laikyseną, nežinau, ar Česlovas atsimena, bet aš atsimenu, kai jis prieš pasirašydamas, jis turi tą nuotrauką, ten yra visa mūsų delegacija ir visa B. Jelcino komanda, kai jis pasirašė, pasirašė prieš tai pasakęs „ech“, kaip šokdamas į šulinį. Pasakė „ech“. Jam tai buvo toks pat ryžtingas dalykas, aš atsimenu, kai jis prieš tai pasakė, aš buvau Spaudos konferencijų salėje, atrodo, J. Afanasjevas irgi buvo, jis pasakė: „Komunistų partija uždrausta.“ Tai buvo ryžtingas ėjimas į demokratinę vakarietišką Rusijos ateitį, kuri, deja, per 20 metų neįvyko. Aš turiu visą chronologiją mūsų visų dalykų, kuriuos jums iš dalies jau perskaitė Č. Stankevičius, bet aš noriu pasakyti, kad, be jokios abejonės, mes tikime Rusijos galėjimu atsigauti, mes liūdime, kad šiandien Rusijos oficialioji valdžia nusigręžia nuo mūsų prašymo būti kartu per šį atminimą vieną iš svarbiausio Lietuvos ir Rusijos, o gal ir svarbiausio, dokumento per visus laikus. Mes manome, kad pasaulis sugebės sudėlioti šiuos taškus B. Jelcino ir M. Gorbačiovo istorijoje ir prisimins ne tik Berlyno sienos griūtį, ne tik labai gerbiamą ir mūsų palaikomą solidarumo istoriją, bet ir tas tautas, kurios laikinai buvo okupuotos, pateko į Sovietų Sąjungos realybę, jos nepriėmė ir išsilaisvino su rusų demokratų ir Vakarų demokratų pagalba. Ačiū jums. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Nuoširdžiai dėkojame Emanueliui. Dabar, kiek žinau, mano kolega V. Jarmolenko norėtų perskaityti dar vieną sveikinimą šiai konferencijai.

Vladimiras JARMOLENKO. Jūs žinote, mano galvoje visokių tokių klodų yra, archyvai kažkur dėžėse, nesuradau visko, bet niekaip negaliu pamiršti, kai Pavel Vašenov atvažiavo po sausio įvykių. Po to, kai P. Vašenov atvažiavo, buvo laidotuvės, jie kalbėjosi su Česlovu apie tai, kad turi atvažiuoti delegacija iš Rusijos. Čia mes su Česlovu taip ir nesutariame, kas ten įvyko. Man liko: 308 kambarys, buvo pasakyta, jeigu galite ir turite laiko, prašom užsivilkti švarkus. Nubėgome į „Draugystę“, kas ten buvo iš derybų delegacijos, tas atsimena, ir atsistojome visi laukdami Rusijos delegacijos. Įėjo, neatsimenu, kas, bet, man regis, kad įėjo tuometinis, aš pasakysiu, „Rusijos kancleris“ Genadijus Burbulis su delegacija. (*On deistvitelno byl pervym kanclerom, nu kuda už nam detsa.*) Česlovas sako, kad mes po to važiuojame į Maskvą. Lyg ir nebuvo to susitikimo. Aš sakau, kad buvo. Būtų gerai paklausti paties G. Burbulio, kaip ten buvo toje stiklinėje salėje. Bet man liko žodžiai: „*Vyžu pered soboj – gosudarstvo stojit.*“ Tokie mes buvome gražūs Veidrodinėje salėje. Tai aš primindamas G. Burbulį gavau iš Česlovo užduotį pacituoti jo sveikinimo laišką. Visų trijų lapų aš neskaitysiu. (*Skaito rusų kalba*)

„2001 metai mums, Rusijos piliečiams, turi didelę reikšmę, kaip ir naujos Rusijos dešimtmetis. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, pasirašyta 1991 m. liepos 29 d., yra svarbiausias įvykis Rusijos naujam valstybingumui. Kartu su Lietuvos tauta, su jumis brangūs draugai, kolegos, mes nuėjome kelią nuo kovos su Sovietų imperija iki laisvės. Lietuvos laisvės kova davė impulsą išsilaisvinti tautoms visoje SSRS ir tapo Belovežo konsensuso sudėtine dalimi, dėl ko atsirado naujos, nepriklausomos valstybės, orientuotos į bendražmogiškąsias vertybes.

Gerbiameji kolegos, draugai, aš noriu palinkėti konferencijai gero pasikeitimo minėmis ir sėkmės! G. Burbulis, Humanitarinio ir politologinio centro „Strategija“ prezidentas.“

Mes kaip visuomet vėluojame, mūsų diskusijos, todėl, manau, dabar reikėtų pereiti prie mūsų pokalbio esmės, baigti sveikinimo žodžius. Aišku, tai skatina judėti pirmyn, tačiau pereikime prie kito mūsų programos punkto. Mes vėluojame pusvalandį.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Čia yra kai kurių pirmininkų nepatyrimo pasekmė, dabar būsime griežtesni.

Man yra didelė garbė ir džiaugsmas suteikti žodį pirmajam pranešėjui – buvusiam Rusijos užsienio reikalų pirmajam viceministrai, šiuo metu Rusijos viešosios politikos centro tyrimų vadovui Fiodorui Vadimovičiui Šelovui-Kovediajevui. Prašau. (*Plojimai*)

*Rusijos Federacija ir Lietuva XX amžiaus devintojo
ir dešimtojo dešimtmečių sandūroje*

Fiodor ŠELOV-KOVEDIAJEV. Gerbiamieji, mielosios ponios ir ponai, jūsų prakilnybe pirmininke, nors mano pranešimas programoje skamba kaip Rusijos Federacija ir Lietuva XX a. devintojo ir dešimtojo šimtmečių sandūroje, aš manau, kad vis dėlto nereikėtų dabar pateikti čia memuarus, nes mums dar ateityje ilgas kelias, didelė ateitis, todėl reikia žiūrėti į ateitį. Todėl aš pirmiausiai norėčiau pasakyti, kad esu laimingas būdamas šioje šventoje Lietuvos žemėje, dėl nuostabaus lietuvių svetingumo, dėl labai geros mūsų programos aš jau vakar galėjau pasimėgauti tais vaizdais, kurių seniai man trūko. Tai puikios Vilniaus kalvos. Paprasčiausiai aš labai gerai emocionaliai jaučiausi ir vakar, ir šiandien, todėl dar kartą ačiū už pakvietimą.

Aš labai džiaugiuosi, kad vėl esu šiame pastate, aš jį atsimenu, jis buvo tuomet apsuptas barikadų. Tai buvo tas momentas, kuomet Lietuva verkė dėl savo žuvusiųjų, juos laidojo, mes tuomet atvažiavome iš Rusijos palaikyti savo kolegų ir atiduoti pagarbą Sausio 13-osios aukoms, kurios pasiaukėjo už Tėvynę.

Aš taip pat noriu prisiminti tai, apie ką šiandien nebuvo kalbėta, apie tą garbingą pareiškimą, kuris buvo padarytas pučo Maskvoje metu, jį padarė V. Landsbergis. Jis pasakė, kad Lietuva pasirengusi priimti ir praleisti per savo teritoriją bet kokį rusų kiekį, kurie bus priversti bėgti iš savo šalies, jeigu Rusijoje nugalės ši, kaip man atrodo buvo pasakyta, gauja. Tiksliai neatsimenu, tačiau buvo kažkoks labai aštrus pasisakymas pučistų atžvilgiu ir tai buvo labai svarbu visai Rusijos visuomenei. Buvo labai svarbu išgirsti tokius žodžius. Todėl noriu jus patikinti, kad tikrai labai daug žmonių Rusijoje tuos žodžius vis dar prisimena, ir ne tik Maskvoje, ne tik tarp inteligentų tokia atmintis vis dar gyva.

Grižkime prie sutarties. Aš noriu pasakyti, aš visuomet su didžiuliu malonumu dirbdavau su dokumentais kartu su lietuviais. Aš tai sakau nuoširdžiai ne dėl to, kad esu čia, o sakykime, rugpjūtį būsiu Taline ir tą patį paskysiu estų atžvilgiu, gal jie ir įsižeis, tačiau aš noriu pasakyti, kodėl aš taip sakau. Manęs kolegės klausia: „Mes nelabai suprantame, kaip tu tai pakenti, kaip tu tai iškenti, nes tie lietuviai tokie užsispyrę.“ Aš juokaudamas atsakydavau, kad aš irgi ne dovanėlė. O iš tikrųjų man irgi būdavo nesuprantama, kodėl Č. V. Stankevičius taip primygtinai reikalauja, kad kablelis turi būti ne po to žodžio, o prieš žodį. Man lyg ir atrodydavo, kad prasmė nuo to nesikeičia. Tačiau toks dėmesys kartais galbūt kažkam pasirodytų ir nelabai svarbioms detalėms rodo, kad lietuviai vykdo viską, ko jie imasi, skirtingai nuo kai kurių mūsų kaimynų. Aš čia kalbu ne tik apie mus pačius. Daugelis kitų kolegų pasirašinėjo tekstus, įvairius tekstus, ir netgi nelabai gilindavosi į tuos tekstus, pagal sovietinį įprotį galvodavo, kad jeigu tu pasirašai, tai nebūtinai tai vykdysi. O lietuviai šiame fone kardinaliai skyrėsi, jie kovodavo dėl kiekvieno kablelio, tačiau po to jautėsi įsipareigoję vykdyti tai, dėl ko jie kovojo, ką pasirašė. Aš manau, kad tai yra unikalus tautinio charakterio bruožas ir jį reikia labai aukštai vertinti ir gerbti.

Šioje istorijoje man, aišku, padėdavo tai, kad aš pagal išsilavinimą esu lingvistas. Mano kolegės amerikiečiai privačiuose pokalbiuose sako, kad štai jūs, rusai, mėgstate viską padaryti sudėtinga. Taip, mūsų kalba sudėtinga ir mes viską darome sudėtingiau, tačiau lietuvių kalba dar sudėtingesnė ir netgi mums atrodo, kad lietuviai per daug viską apsunkina. Tačiau tai normalu, nes jeigu kas nors mąsto paprastai, tai kažkas turi svarstyti sudėtingai, nes tiesa yra kažkur per vidurį. Negalima per daug visko supaprastinti, kaip ir negalima visko per daug daryti sudėtingai, ypač tai matome dabar, kai priimami, atrodo, paprasti sprendimai, nesvarbu, kas juos priima, netgi pagrindinės pasaulio šalys, tačiau matome, koks rezultatas po to būna.

Iš tikrųjų tuo metu mes, tai yra mūsų šalys, bandė suformuluoti naują tarptautinių santykių stilistiką ir daug ką mums pavyko padaryti. Čia aš dėkingas už visa tai B. Jelcinui, jo vardą ne kartą čia minėjome. Tai žmogus kalnas, tai gigantas, todėl taip prieštaringai jį ir vertina, nes žmonės, kurie neatitinka šios asmenybės mastų, aišku, jam pavydi. Pavydi netgi

po mirties, tai žmogiškai suprantama. Pats nepriklausomybės fakto pripažinimas tuometinių Pabaltijo valstybių, kaip jas vadino, nepriklausomybės pripažinimas – tai B. Jelcino įsako pasekmė, kurį jis pasirašė. Aišku, buvo ir šalininkų šio dokumento, buvo ir priešininkų. Aš neslėpsiu, aš irgi maniau, kad tai reikia daryti ne įsako forma, o kitokia tarptautine forma. Daugelis po to jį kaltino ir dabar dar kaltina, kad jis kaip ponas padarė, kiek ten jų mažai, tegu pasiima tą nepriklausomybę. Tai ne taip, nes aš žinau, kaip iš tikrųjų buvo. Žmogus primygtinai reikalavo tokio sprendimo, jis pasakė: reikia pademonstruoti naują tarptautinių santykių moralinį standartą, ne priversti juos pasirašyti dabar kažką, kad jie krauju pasirašytų, kad jie kažką darys, o mes su tuo sutinkame mainais į jų nepriklausomybę ir panašiai; reikia parodyti, kad mes sugebame tikėti vienas kitu, kad mes sugebame vykdyti tai, ką pasakėme žiūrėdami vienas kitam į akis.

Deja, per šiuos 20 metų mes nedaug pasistūmėjome šia linkme, t. y. tų naujų tarptautinių santykių moralinių standartų įgyvendinimo linkme. Trūksta diplomatinio ir ne diplomatinio ryšių ir, deja, visa tai kabo ant mūsų pečių. Tai pastebima visame pasaulyje, turiu omenyje, kad nedažnai tenka susidurti su tuo, jog žodžiai, pasakyti, paprasčiausiai pasakyti, ne pasirašyti, vėliau vykdomi. Taigi šia prasme aš ir norėčiau išskirti lietuvius, kurie, kiek tai įmanoma, įvairiomis aplinkybėmis elgiasi padoriai. Gal kas nors su manimi nesutiks, bet tai mano pojūtis. Man atrodo, kad nenorėdami liūdėti dėl to, ko mes nepasiekėme per šiuos 20 metų, dėl to, kad nevaikščirotume ratu sprenddami kažkokius klausimus ir nebūtinai tarp mūsų šalių, tarp įvairių šalių, aš turiu omenyje, visuomet bus kažkokių trinties aspektų, ypač ekonomikoje. Kiek per pastaruosius metus, prisiminkite, buvo vadinamųjų mėsos, daržovių karų, pavyzdžiui, tarp JAV ir Europos Sąjungos. Tokie konfliktai iškildavo po keletą kartų per metus, tai yra natūralu, nes yra pragmatiniai šalių tautų interesai ir kiekviena žiūri į problemą savaip.

Dabar labai populiarus posakis „žmogiškasis matmuo“. Aš manau, kad tokį žmogiškąjį matmenį reikia dažniau vartoti, naudoti mūsų santykiuose, nes tai iš tikrųjų rutina. Tai toks siauras koridorius, kuriuo jūs einate ir dažnai pečiais trinatės į sienas, nes nėra erdvės ir niekas negali pasitraukti, nes yra tam tikra tarptautinė bendravimo stilistika, niekas jos negali pažeisti ir neturėtų pažeisti. Tačiau dėl to, kad ta ateitis, apie kurią mes svajojome, įvyktų, reikia atkurti žmogiškuosius santykius, tokius, kokių buvo tikrai daug, kai mes gyvenome vienoje šalyje, tokių santykių tikrai buvo daug ir tarp lietuvių ir rusų, santykiai buvo plėtojami įvairiais lygiais. Aišku, dabar tokie santykiai yra deficitiniai.

Visų susitikimų metu, kurie vyko per šią paskutinę parą, aš vis kalbėdavau, kad reikia galvoti apie tiesioginius pilietinės visuomenės institucijų kontaktus, nors ir kokie jie būtų, tačiau kelią įveikia tas, kuris juo eina. Aš manau, kad reikia tai daryti, tuomet mums visiems bus geriau, maloniau, komfortabiliau gyventi tame žemės lopinėlyje, kuriame mes ir gyvename. Šių žmogiškųjų kontaktų pagrindu ir atsiras tas tarpusavio pasitikėjimas, apie kurį kalbėjo ministras, nes pasitikėjimą kuria žmonės, o politikai eina paskui žmones. Jeigu bus piliečių pasitikėjimas, tai politikai, nori jie to ar nenori, nors ir kokie jie būtų, vis tiek jaučia žmonių nuotaikas ir, kaip aš sakau, grieždami dantimis vis tiek eina ta kryptimi, kurią nurodo jiems jų piliečiai. Taip atrodo jiems optimaliausia.

Galbūt aš dabar kažką pasakysiu ir netikėto. Ne dėl to, kaip tai pateikia mūsų oficialūs atstovai, asmeniškai pasakysiu – nematau didelės prasmės teisti vykdytojus. Tuomet nebuvo tokios sąvokos „nusikalstamas įsakymas“, žmogus paprasčiausiai turėjo vykdyti bet kokią įsakymą, nebuvo netgi tokio įpročio reikalauti įsakymo raštu. Jis gaudavo įsakymą žodžiu ir reikėdavo jį vykdyti. Aš nemanau, kad žmonės tuos įsakymus vykdė ciniškai. Jie paprasčiausiai vykdė juos taip, kaip juos to mokė. Aišku, teisti reikia, bet reikia teisti M. Gorbačiovą. Tačiau man asmeniškai nekyla ranka, kaip sakoma, nes jeigu jis nebūtų pradėjęs to, ką jis pradėjo 1985 metais, mes, ko gero, būtume ne šioje salėje, o kur nors, nežinau, virtuvėje, ir vis dar kažką aptarinėtume užsiradę. Taigi reikia priversti atgailauti tuos žmones, kurie priimdavo sprendimus. Teisti vykdytojus – nežinau...

Aš suprantu Austrijos teismo sprendimą, nes iš tikrųjų kam jūs norite pateikti kaltinimus? Čia labai sudėtingas klausimas, ir aš nežinau, man atrodo, kad beprasmiška

apeliuoti į dabartinį Rusijos režimą, kad jis prisiimtų atsakomybę už tokių įvykių pasmerkimą, nors, iš kitos pusės, kelti taip klausimą tikriausiai reikia. Reikia, nes to reikia tam, kad įvykiai plėtotųsi kažkokia mūsų norima kryptimi, kad žmonės apmąstytų tai, kas įvyko. Ačiū.

Aš atsiprašau už tokius padrikus savo žodžius, padrikas pastabas, bet dar kartą noriu pasakyti, kad man labai malonu būti su jumis.

Vladimiras JARMOLENKO. Aš nuoširdžiai dėkoju ponui F. Šelovui-Kovediajevui. Kaip matome, bajorystė vis dar žino žodžio skonį, ir aš tuo džiaugiuosi. Mano asmeninis požiūris – aš, kaip valstybės žmogus, tarnautojas, iš esmės turiu teisę turėti savo asmeninį požiūrį, bet čia mes už apskritojo stalo. Mes nuvažiavome faktiškai iš šios salės su ponu J. Afanasjevu prie Spaudos rūmų ir kažkas jam davė į rankas Lietuvos vėliavą. Kaip tai buvo gražu, jis ėjo priekyje ir mes, E. Bičkauskas, visi kiti, ėjome vorele iš paskos, o jis ėjo pirmas. Ir čia aš suprantu. O dėl visokių kažkokių kitų dalykų, tai vėlgi mano asmeninis požiūris, buvo baisus Vietnamo karas, buvo teisiamas leitenantas, kuris vykdė, netgi viršijo įsakymą toje šalyje, kurioje mes visi sėdėjome kaip lageryje, tai vadinosi gulagai, tai buvo SSRS voljeras. Už to voljero tvoros buvo vadinamosios socialistinės šalys. Aš manau, kad M. Gorbačiovas, SSRS prezidentas, tą naktį nemiegojo, tuomet tie tokie įsakymai ir nevykdomi. Aš žmogiškai suprantu, kad jeigu jis net buvo lovoje, jis nemiegojo. Aš norėčiau baigti čia visas savo diskusijas. Bus kavos pertrauka.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Pasinaudosiu teise ir priminsiu, kad diskusijų laikas numatytas vėliau. Tačiau kaip įtikino mus šitos replikos ir reakcijos, kad dialogas yra reikalingas ir jį reikia organizuoti kur kas dažniau. Gerbiamasis pranešėjas ponas F. Šelovas-Kovediajevas pasakė vieną apibūdinimą, kuris man labai krito į širdį – jis pavadino B. Jelciną žmogumi kalnu, *čelovek glyba*, uola, atsiprašau, aš turbūt nesu gera lingvistė, *čelovek glyba*. O kaip mes turėtume apibūdinti B. Jelcino partnerį, žmogų, su kuriuo jam taip neblogai sekėsi eiti pirmyn demokratijos keliu ir kuris padėjo tą reikšmingą parašą po tarpvalstybine sutartimi. Mes niekuomet nevadinome V. Landsbergio uola, nes tai šiek tiek evangelinė sąvoka, tai Jėzus Šv. Petrą pavadino uola, bet galbūt turėtume imti pavyzdį iš Rusijos ir suteikti deramus apibūdinimus savo žmonėms, kurie yra to nusipelnę.

Profesoriau, aš nežinau, kaip jus vadinsime po šios konferencijos, tačiau visi jos dalyviai, visi svečiai tikrai labiausiai laukia, ką pasakysite jūs, ypač dabar, ypač šiandien, ypač šia proga. Prašom.

Dvišalė pergalė

Vytautas LANDSBERGIS. Sveiki, gerbiamieji. Aš tikrai mažiausiai panašus į kokią nors *glybą*. Visada labai nemėgdavau kokių nors epitetų. Tiesiog išdėstysiu savo mintis apie tai, kokios buvo Lietuvos ir Rusijos perspektyvos prieš dvidešimt metų, siejamos su dvišale pergale čia minima sutartimi.

Lietuvos taikus kelias į laisvę, nusilpus agresyviajai sovietų imperijai, buvo ypatingas, unikalus reiškinys Europos tautų istorijoje. O kad šis kelias buvo nueitas sėkmingai ir per itin trumpą laiką – vos per trejus metus, lėmė ne mažiau unikalūs poslinkiai Rusijos žmonių sąmonėje, ypatingu būdu susiklostančios aplinkybės bei jų šalies ateities galimybės.

Šiandien, kai minime istorinę Rusijos–Lietuvos geros valios sutartį, jos dvidešimtmetį, aš noriu apžvelgti dvi to įvykio perspektyvas – ir Lietuvos, ir Rusijos požiūriu.

Lietuvos padėtis praėjusio šimtmečio devintojo dešimtmečio antrojoje pusėje, atrodė, toliau skendėjo tarptautinių santykių rutinoje ir konformizme.

Pralaimėjusi vadinamąjį Šaltąjį karą ir bankrutuojanti Sovietų Sąjunga – toks tada buvo laikinas Rusijos pavidalas – mėgino išlaikyti savo teritorinius užkariavimus ir smurtinę komunistų valdžią gana nedidele kaina. Pageidaujama sovietų reformoms Vakarų demokratijų

pagalba turėjo ateiti vien už branduolinio karo grėsmių pašalinimą, tartum užmokant labai dideliam teroristui, kuris pažadėjo pasitaisyti.

Pažadų, kad smunkančioje Lenino–Stalino imperijoje atsirastų daugiau demokratijos, kaip antai pilietinių ir ekonominių laisvių, visai pakako vakariečių aukštiesiems pokalbiams su sovietų „reformistais“, noriai stumiančiais tariamos „naujosios pasaulio tvarkos“, „bendrų Europos namų“ ir panašias vizijas. Apie tautų laisvę, kaip kokią nors sąlygą draugauti, iš esmės nebuvo kalbama net Vakaruose (nebent R. Reiganas reikalaudavo „tikrinti“), nors tradiciškai ten tebevartojo laisvojo ir nelaisvojo pasaulio bei pavergtųjų tautų sąvokas.

Lietuva būtų turėjusi ten ir likti – be kitų perspektyvų – kaip dar viena auka iliuzinei globalinei pažangai. Nepaisant Vakarų demokratijų skelbiamų laisvės principų, net įrašytų į tarptautinius statutus ir konvencijas, taikstymasis su blogiu arba prisitaikymas prie blogio tebebuvo galinga inercijos jėga. Ją galėjo įveikti, arba bent paveikti, tik moralinė revoliucija.

Lietuvai su dainuojančios revoliucijos vėliava teko žengti prieš mirtiną inerciją – tarptautinį sąstingį, kuris, kad ir vykstant pokyčiams mažesnėse ir satelitinėse komunistinėse valstybėse, galėjo sustoti ties Sovietų Sąjungos europine siena. Tačiau Lietuva neleido, kad taip atsitiktų. Mums laisvė buvo ne reliatyvūs intelektualūs žaidimai, ne politinė retorika, o tikras principas.

Ši perspektyva, t. y. Lietuvos laisvė ir teisė pačiai kurti savo gyvenimą, galėjo priklaustyti arba nuo sovietų geranoriškumo, arba nuo Vakarų besąlygiškos politinės paramos. Nė vieno, nė kito nebuvo. Reikėjo viską išsikovoti patiems, ir konfrontacija su nusibaigiančia imperija buvo neišvengiama. Turėjom įvairių šalių visuomenių grupių ir judėjimų, bet ne valstybių paramos. Todėl kaip atgimstanti valstybė ėjome bemaž vieni ir dar peikiami, kad sprendžiam savo likimą „vienašališkai“. Tačiau kito kelio tiesiog nebuvo.

Romantiškas ir cinikus prajuokinantis prašymas grąžinti laisvę, o konkrečiai – kad SSRS vėl pripažintų Lietuvos suverenumą, būtų reiškęs, jog aukštasis adresatas gali ir neišgirsti, neatsižvelgti, negrąžinti laisvių tartum turėdamas tokią teisę, kurią pavaldinys pats pripažįsta savo prašymais. Lyg baudžiauninkas prašytųsi atleidžiamas iš baudžios. Visai kas kita – pasakyti, jog esu gimęs laisvas ir jokia jėga primesto lažo nevykda.

Taip subrendo moralios politikos nuostata, kad negalime prašyti to, kas jau yra mūsų kaip prigimtinei ir istorinei tautos bei senos valstybės teisė. O naujus teisinius sprendimus daryti ir žmonių valią reikšti gali tik jų laisvai, demokratiškai išrinkti, tuo būdu įgalioti – tautos mandatą gavę atstovai. Šiuo keliu nuėjo Lietuvos Sąjūdis ir pati Lietuva – per demokratiją į atkuriamą Nepriklausomybę.

Ir kelio ženklai buvo aiškūs. Kol negavai tautos mandato, niekas iš šalies nenustatys, kad tu jį turi. Kai gauni žmonių pasitikėjimo mandatą, kad atkursi sunaikintą jų valstybę, privalai vykdyti.

Tai vidinis imperatyvas, o priekaištas, kam jį vykdai, eina iš kito moralinių vertybių pasaulio. Suabejojęs, ar vykdyti pasitikėjimu gautą pareigą, pats pereitum į kitą – intrigų ir sandėrių – pasaulį. Beje, pats M. Gorbačiovas siūlė Sąjūdžiui pereiti į tą kitą pasaulį, kuriam tada priklausė mūsų vietiniai oponentai – SSRS ir SSKP sukurtos, išugdytos, primestos, ištikimybei auklėtos struktūros. Bet Sąjūdis jautėsi kitoks ir savo tapatybės neišdavė. Ir demokratinės šalys dar nebuvo taip sovietizuotos (kaip kai kurios dabar), kad pasmerktų maištingąjį Lietuvos nepriklausomybės aktą.

Jį smerkė, be abejo, SSRS valdantysis klanas ir užkietėjusio karinio komunistų totalitarizmo struktūros bei sluoksniai. Iš ten kiekvieną akimirką galėjo kilti ginkluota prievarta, vėl triuškinanti Lietuvos laisvę. Jos perspektyvai išsaugoti reikėjo bent vienos iš jau minėtų sąlygų: arba esminių pokyčių Sovietų Sąjungoje, arba kitų valstybių pripažinimo, kad Lietuva yra demokratijų šeimos narė ir jos užpuolimas būtų tarptautinis nusikaltimas.

Taip M. Gorbačiovas nelauktai susidūrė su draugišku ir tvirtu Lietuvos pateiktu išmėginimu: ar tu tikrai reformistas ir neapgaudinėji pasaulio, ar tikrai liberalizuoji senąją imperiją?

Demokratinėms šalims, kurių parlamentai sveikino Lietuvos žingsnį, teko panašus išmėginimas vykdomosios valdžios lygmeniu: ar pripažinti ir atkurti prieškarinius diploma-

tinius santykius, tuo supykdamt iš esmės nesikeičiančią, pernelyg stagnacinę sovietų imperiją, ar paklusti jos gąsdinimams ir draudimams?

Demokratijoms pasirinkus kol kas „trečiąjį kelią“ – dar nepripažinti mūsų vienareikšmio pasirinkimo diplomatinio lygmeniu, bet perspėti sovietus, kad smurtas prieš Lietuvą neleistinas – įžengė į SSRS vykdomos diplomatinės blokados laikotarpį. Jį papildė ir ekonominė blokada, ir psichologinio karo smūgiai (pavyzdžiui, piliečių grobimas į sovietų kariuomenę), užmojai skaldyti Lietuvą politiškai ir etniškai, galų gale ir ginkluotas smurtas 1991 m. sausio mėnesį bei vėliau.

Laisvės perspektyvą savo ruožtu rodė auganti moralinė ir politinė demokratinio pasaulio parama (Čekoslovakija, Prancūzija, Islandija, Danija), taip pat Lietuvos žmonių sąmoningumas, ryžtas ištverti visas blokadas ir terorą, plius vidaus ardymų diversijas. Dar vienas gal net esminės reikšmės veiksnys buvo kylanti, stiprėjanti demokratijos ir laisvės banga Rusijoje. Tarsi ženklas, kad ir Sovietų Sąjungoje galimos permainos. Kaip tik ši rusų liaudies geidžiama nekomunistinė perspektyva kurį laiką sutapo su Lietuvos perspektyva. Didelė viltis, beje, ligi šiol. Jeigu Rusija virsta demokratija, tai mūsų padėtis jau visai kitokia. Čia ir siūlomas valstybių santykių normalizavimas, apie kurį M. Gorbačiovas nenorėjo nė girdėti, švinta kaip naujo pasaulio realybė.

Senasis šūkis „Už jūsų ir mūsų laisvę!“ galėjo tapti tikrove.

1990 m. gegužės pabaigoje pakeliui į Prahą pas V. Havelą Maskvoje kalbėjausi apie Rusijos nuostatus (jei sovietai griebtųsi jėgos) ir apie mūsų santykių perspektyvas su B. Jelcinu. Tai buvo visai neoficialus, beveik slaptas susitikimas kažkurioje mokykloje. Apie jį galėtų papasakoti V. Jarmolenko, man taip atrodo. O vasarą jau trys Baltijos valstybių vadovai vedėme, galima sakyti, derybas su gimstančios naujosios Rusijos vadovu Jūrmaloje. Baigiamajame keturių komunikate atvirai paskelbta, kad imamės rengti dvišales santykių suregulavimo sutartis. Atrodo, Lietuvos pusė, kuriai vadovavo Česlovas, dirbo ypač nuosekliai, Rusijos pusė – irgi nuoširdžiai. (Nepalyginti su M. Gorbačiovo imituojamomis Lietuvos–SSRS derybomis). Taip ėjome, pakeliui dar kaip solidarios demokratinės jėgos kartu pasmerkdami naują sovietų agresiją sausio mėnesį, prie liepos 29 d. Maskvoje pasirašytos Rusijos–Lietuvos tarpvalstybinių santykių pagrindų sutarties. Pažymėsiu, kad ji galioja ligi šiol ir tebėra mūsų santykių pagrindas.

Iš Lietuvos pusės vertinom ją kaip Rusijos vadovų geros valios ir mūsų pasirinkto kelio (be Gorbačiovo!) pergalę. Dvišalę pergalę, ne kitaip.

– Dirbk su tais, kurie nori dirbti. Siek pažangos ir draugystės su tais, kurie nori pažangos ir draugystės. O ką darai, pabaik.

Taip Maskvos pučo dieną mes, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, susirinkome šioje salėje, panašiai ankštoje kaip šiandien, ir vieningai ratifikavome Lietuvos–Rusijos sutartį. Kodėl? Ogi tam, kad jeigu rytoj mūsų nebebus, darbas bus užbaigtas.

Tikėdami naująja Rusija, ne demagogais ir iliuzionistais, buvom pažangesni ir už Vakarų demokratijas. Su B. Jelcinu sutarėm ir dėl užsilikusios sovietų – dabar jau Rusijos – jurisdikcijoje kariuomenės išvedimo po pučo. Ir ji buvo išvesta iš Lietuvos anksčiau negu iš Lenkijos, Vokietijos, Estijos ir Latvijos. O Tarpvalstybinių santykių pagrindų sutartis, netrukus registruota Jungtinėse Tautose, tebėra niekur nepasislinkusi kaip kertinis akmuo – Baltijos taikos garantas.

Anuomet bent iš dalies matėme, ką rusų politinės kultūros virsmas pirmiausia reiškia spaudos laisvę pripažįstančiai ir slaptųjų tarnybų visagalybę ribojančiai, demokratijos norinčiai Rusijai. Dabar matau ypač ryškiai, kokia didžiulė, neįtikėtina permainų perspektyva tada vėrėsi dėl Rusijos demokratijos ir visam pasauliui.

Rusija – ne imperinė, niekam negrasinanti, o noriai bendradarbiaujanti! Atsisakiusi amžino svaigulio grobti gretimas žemes ir pajungti jų tautas... Tada ir šioms kaimynystė su Rusija būtų gėris, o ne problema, kartais prilygstanti lemties prakeiksmui ir geopolitinei nelaimėi. Jeigu tai eitų į praeitį visiems laikams! Jeigu Rusija nepaniekintų pati savęs, kai pripažinusi atkurtą Lietuvą nuo Kovo 11-osios dabar vėl teisina sovietų agresiją prieš kitą valstybę sausio mėnesį.

Pasaulis galėjo tapti kitoks, ir pati Rusija būtų buvusi kur kas laimingesnė. O kad taip neįvyko, kad Rusija prarado demokratijos perspektyvą ir liko pasaulio problema – čia didžiausia visų nelaimė.

Ne mano užduotis analizuoti priežastis, kodėl taip atsitiko. Kodėl ten į oficialią politiką grįžo nedraugiškas revanšizmas kaimynu atžvilgiu. Tačiau šviesi perspektyva ir geresnio pasaulio galimybė buvo. Tai įrodo įstabios brandos dokumentas, kurio dvidešimtmetį pažymime. Prie šios, kitokios pasaulinės perspektyvos prisidėjo ir Lietuva. Tik štai projektų įgyvendinimas priklauso nuo žmonių ir jų susivienijimų... Pernelyg daug buvo ir nenorėjusių naujosios Rusijos, verkusių dėl *deržavos*. Bet išsaugokime prisiminimą viso didžiojo įvykio net ir su jo kol kas neįgyvendintomis galimybėmis. Ačiū. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai ačiū, gerbiamasis profesoriau. Iš tikrųjų turbūt daug kam kyla minčių, todėl siūlau pagalvoti tuos, kurie norės vėliau kelti ranką ir prašyti žodžio diskusijoje.

Nelengva kalbėti po V. Landsbergio, bet jaunimas gali. Jaunimas, kuris šiandien pabandys brėžti santykių ateities perspektyvą. Kviečiu Lauryną Kasčiūną, Seimo Pirmininkės patarėją, politologą, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytoją.

Šiuolaikinės Rusijos vidaus ir užsienio politikos raidos tendencijos

Laurynas KASČIŪNAS. Labai ačiū. Iš tikrųjų pradžioje noriu pasakyti, kad man didžiulė garbė dalyvauti šiame renginyje. Man buvo net sunku įsivaizduoti, pavyzdžiui, prieš kokius trejus metus, kad aš galėčiau čia po atkurtos Lietuvos valstybės pirmojo vadovo išreikšti savo kažkokį požiūrį į tyrinėjimą ir objektą, t. y. Lietuvos ir Rusijos santykius. Be abejo, man būtų sunku kalbėti apie asmenybių, idėjų, tuometinių idėjų, sakykim, svarbą ir skvarbą tuometiniame kontekste, aš tikrai galiu turbūt skaityti, klausyti, užsirašinėti, perteikti savo vaikams. Aš tą, be abejo, stengsiuosi daryti.

Mano pranešimas iš tikrųjų šiek tiek iškris iš konteksto. Aš nesistengsiu žiūrėti į tuos istorinius dalykus, aš galbūt netgi, sakyčiau, su tam tikra intelektualine provokacija pabandysiu atsakyti į du tokius klausimus. Pirma, kokį politinės ir ekonominės raidos modelį pasirinko šiuolaikinė Rusija, t. y. kur mes esame šiuo metu. Ir ar Europos Sąjunga, kurioje mes esame, turi receptų, kaip elgtis su šiuolaikine Rusija. Iš tikrųjų, nors ir esu Seimo Pirmininkės patarėjas, stengsiuosi daugiau kalbėti su tam tikra pretenzija į akademinį pasaulį, į analitiko statusą. Todėl mano pranešime yra įvairių analitikų, politikos apžvalgininkų ir akademikų idėjų tam tikras susistemimas. Jeigu leisite, aš ir pradėsiu.

Akademiniuose ir analitiniuose sluoksniuose galima aptikti daug įvairių Rusijoje susiformavusios politinės sistemos apibūdinimų. Nors kai kurie akademikai ir politikos apžvalgininkai teigia, jog Rusijoje išsivystė kokybiškai naujas valstybės ir rinkos santykių modelis, kuriam analizuoti reikia naujų sąvokų ir būdų, vis dėlto Rusijoje susiformavusią politinę sistemą jau įprasta vadinti politine vertikale, valstybine korporacija ar biurokratinio kapitalizmo sistema.

Esminiai tokios sanklodos bruožai – centralizuota ir uždara politinė sistema ir, svarbiausia, politinio ir ekonominio elito „suaugimas“. Iš tikrųjų šiuolaikinėje Rusijoje stambaus kapitalo ir nuosavybės teisių garantijos (pirmiausia – strateginiuose ūkio sektoriuose) tapo susitarimo tarp valstybės ir verslo klausimu: valstybė užtikrina nuosavybės teisių neliečiamumą ir pusiausvyrą tarp skirtingų interesų grupių, o verslo struktūros – lojalumą politinei sistemai.

Verslo ir politikos „suaugimas“ šiandieninėje Rusijoje yra kertinė tezė, kurią reikia nagrinėti iš esmės. Taigi klausimas, kodėl jisai susiformavo ir kodėl jisai tęsiasi. Vėlgi pasitelkus įvairias akademines prieigas galima įvairiai analizuoti. Yra tokia „kelio nepriklausomybės“ teorija, kuri sako, kad net ir įvykusios įvairios politinės revoliucijos nebūna išties radikalios, nes pačios institucijos kinta labai palaipsniui. Formalios taisyklės gali

pasikeisti per naktį dėl teisinių ar politinių sprendimų, tačiau neformalios taisyklės, kurios slypi tradicijose, elgesio modeliuose ir taip toliau, pasiduoja pokyčiams daug sudėtingiau.

Kitas dalykas yra modernizacijos teorijos. Viena iš jų teigia, kad mažiau pažengusiose visuomenėse valstybė, t. y. politinis elitas, imasi lyderio vaidmens įvykdyti besivejančią modernizaciją. Kitaip tariant, dėl nepriklausomų galios centrų visuomenėje trūkumo, kurie turėtų garantuoti ir politinį pliuralizmą, tiek ir privatus verslas, tiek ir pilietinės visuomenės struktūros, modernizacijos variklis yra dominuojantis veikėjas, modernizacija yra politinis elitas. Ir tai natūraliai iš karto užprogramuoja politinių ir ekonominių interesų „susiliejamą“.

Daugelis analitikų ir akademikų tiek Rusijoje, tiek ir Europoje pastebi, kad nuo 2000 m. Rusijos politika buvo nukreipta į galių susigrąžinimą iš vadinamųjų oligarchų, tai posūkis į tokį valstybinį monopolistinį kapitalizmą. Dar 1996 m. vienas stambus verslininkas teigė, jog septyni bankininkai kontroliuoja apie pusę visos Rusijos ekonomikos. XXI a. pradžioje ėmus formuotis mūsų puikiai žinomai politinei vertikalei ir naujam valdžios, politikos ir verslo santykių modeliui, stambių verslininkų (vadinamųjų oligarchų) dominavimą pakeitė politinio elito atstovai, kurie jau 2005 m. vadovavo penkioms stambiausioms Rusijos dujų, naftos, transporto, branduolinės energetikos kompanijoms, kontroliavusioms apie trečdalį šalies ekonomikos.

Tokį reiškinių, visą šitą apsisvertimą, kai kurie apžvalgininkai spėjo įvardyti kaip *silovarchiją* (kaip priešingybė oligarchijai). *Silovarchija* – tokia sistema, kai buvę jėgos struktūrų atstovai, užimdami aukštas pareigas valstybės tarnyboje, kartu atlieka svarbias funkcijas ir stambiose valstybinėse kompanijose bei visada gali pasitelkti administracinius resursus kovoje su verslo konkurentais.

Ir ką tai mums rodo, kokį analitinį vaizdą suteikia? Kitaip tariant, privatūs verslininkai gali išlaikyti savo kompanijų kontrolę tik sutikę su esmine – lojalumo politinei sistemai – sąlyga. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad visuomenėje negali kurtis nepriklausomi alternatyvūs galios centrai, kurie galėtų vesti į politinį pliuralizmą, nes iš esmės yra sudaryta lojalumo sistemai situacija. Tokia taisyklė. Ką tokia sistema reiškia? Tai reiškia, kad jinai labai atspari tarptautinei tarpusavio priklausomybei. Jinai nori likti uždara. Bet jinai labai jautri vidinėms politinio elito suirutėms, dinamika ir taip toliau. Todėl tam tikra prasme yra labai jautri tai, ant ko laikosi verslo ir politikos suaugimas. Mes puikiai žinome, kad Rusijos ekonomika yra centralizuota, ypač strateginėse ūkio šakose. Energetikos sektoriaus centralizacija pirmiausia užkonservuoja šalies ekonominę sanklodą, nes struktūrinės reformos strateginiuose ūkio sektoriuose (t. y. diversifikavimas, liberalizavimas, privatizavimas) reikštų ne tik fundamentalią šalies ekonomikos pertvarką, bet ir žaidimo taisyklių Rusijos politinio elito viduje pertvarką. O tai jau reikštų taisyklių pasikeitimą politinio elito tarpusavio santykiuose.

Kitaip tariant, modernizacijos procesas Rusijoje gali būti valdomas tik iš viršaus, t. y. politinio elito (ar atskirų jo grupių). Tai reiškia, kad bet kokios struktūrinės reformos negali pažeisti nusistovėjusių galios santykių ir politinio elito interesų. Ir tai brėžia tų reformų aiškias ribas. Taigi kartinė tezė, išvadinė tezė šito apibūdinimo būtų tokia: tų strateginių ūkio sektorių, kuriuose ir veikia įvairios politikos ir verslo suaugimo schemas, reformos ir yra kelias ir į Rusijos politinės sistemos reformas. Esu girdėjęs vieną labai įdomią, bet išraiškingą frazę: „Be „Gazprom“ reformos neįmanomos ir Rusijos politinės reformos.“

Tai tiek pirmu klausimu, apie tą politinį ir ekonominį modelį, besiformuojantį šiuolaikinėje Rusijoje.

Kitas klausimas – Europos Sąjungos santykiai su Rusija: recepto paieškos. Akivaizdu, kai kurie analitikai teigia, jog per du dešimtmečius nuo Šaltojo karo pabaigos Europos Sąjunga nesugebėjo sukurti tokio paskatų modelio, kuris būtų paskatinęs Rusijos politinės ir ekonominės sistemos modernizaciją pagal europietiškus taisyklių scenarijų.

Būtina kelti klausimą, ir kai kurie kelia, kodėl nepaisant abipusės priklausomybės tarp Rusijos ir Europos Sąjungos dialogas energetikos srityje yra iš principo grindžiamas natūrinių mainų samprata, o ne teisiniu abipusiškumu. Kodėl nėra, pavyzdžiui, energetikos sektoriaus liberalizavimo, o yra tiksliai pagal strategiją: tu gauni priėjimą prie išteklių, už tai rusiška kompanija gauna atėjimą į Europos rinką. Analitikai sako, kad Europos Sąjunga turi vidaus

rinką, kurią ji turi išnaudoti santykiuose su Rusija. Europos Sąjunga svarbiausia Rusijos energetinių išteklių vartotoja, bet (...) neveikia, akivaizdžiai matome, kad jie neefektyvūs. Tai dabar išsiaiškinkime, kodėl? Aš pakartosiu, Rusijos energetikos sektoriaus monopolistas iš esmės gali laisvai investuoti į Europos Sąjungos rinką, tuo tarpu Rusijos strateginėms ūkio šakoms yra įtvirtinti ribojantys tiesioginėms užsienio investicijoms. Kitaip tariant, Europos Sąjungai niekaip nepavyksta santykiuose su Rusija įgyvendinti teisinio abipusiškumo principo, nes Europos Sąjunga vis dar niekaip nesugeba išnaudoti savo vidaus rinkos privalumų. Tiesa, Europos Sąjunga turėjo tokią galimybę, bet ją praleido.

Aš trumpai apie tai, ką Lietuva bent jau šioje pavasario sesijoje bandė padaryti. Labai įdomu stebėti, kokia buvo visa trečiojo energetikos liberalizavimo paketo istorija. 2007 m. Europos Komisija pateikė pirminį sumanymą, pagal kurį, jeigu valstybės, nepriklausančios Europos Sąjungai, įmonė būtų norėjusi įsigyti europinės perdavimo sistemos ar (...) akcijų Europos rinkoje, Europos Sąjungos atitinkamos trečiosios valstybės, šiuo atveju Rusijos, Vyriausybė būtų turėjusi pasirašyti susitarimą, kuris turėtų sudaryti lygiavertes sąlygas ir trečiosioms valstybėms, norinčioms investuoti ES bendrovėms. Ir priėmimą prie Europos Sąjungos rinkos būtų turėjusios tik tos šalys, kurios būtų atsivėrusios ir savo rinką. Bet to nebuvo padaryta, tai buvo pirminis sumanymas, mes žinome, kad atsirado daug kompromisinių opcijų ir galų gale tų priimtų reformas Rusijoje galinčių paskatinti nuostatų buvo atsisakyta.

Ir dabar paskutinis aspektas. Mes šiandien daug kalbame ir Europos Sąjungos ir Rusijos santykių darbotvarkėje turime partnerystę dėl modernizacijos. Ką mums šitas vaizdas, kurį aš leidžiu įvertinti kaip analitinį, leidžia mums pasakyti apie šitas perspektyvas, apie partnerystės modernizacijas. Akivaizdu, kad Europos Sąjunga ir Rusija skirtingai suvokia modernizacijos sąvoką. Rusija į modernizaciją atsižvelgia per technologijų inovacijų perėmimo ir ekonominės modernizacijos prizmę. Tuo tarpu Europos Sąjunga kalba apie gilesnę modernizaciją, įskaitant politines reformas, teisės viršenybės principo įgyvendinimą ir pilietinės visuomenės plėtrą.

Rusija, akivaizdu, kad renkasi „kinietišką“ modernizacijos scenarijų, kai politinė vertikalė gali derėtis su rinkos ekonomika. Šita simbiozė yra iš tikrųjų didelis galvosūkis šiandieniniuose tarptautiniuose santykiuose. Todėl būsiu galbūt labai kategoriškas, bet tol, kol Rusija... Europos Sąjungos ir Rusijos dialogas dėl modernizacijos gali būti prasmingas tik tada, kai Rusijai tai reikštų tą patį, ką ir Europos Sąjungai. Kol Rusija nesiims struktūrinių, ekonominių reformų, energetikos sektoriaus liberalizavimo, neatsisakys protekcionistinės ekonominės politikos apraiškų ir nesiintegruos į Pasaulio prekybos organizaciją, tol kalbėti apie visavertį jos norą modernizuotis bus labai sudėtinga.

Pačiai pabaigai nori nenori peršai kelios išvados. Rusijos modernizacijos idėja, apie kurią šiandien labai daug kalbame, tai yra Nr. 1 darbotvarkėje, Europos Sąjungos Rusijos darbotvarkėje, vis dėlto atrodo, kad tai yra tuščias kalbėjimas dėl kalbėjimo.

Antra. Iš tikrųjų ekonominės modernizacijos idėjomis yra pridengiamas siekis Rusijai vystytis pagal „kinietišką“ scenarijų.

Trečia. Apie Rusijos modernizaciją yra beprasmiška kalbėti, kol nebus reformuotas Rusijos energetikos sektorius, jei nebus europinių taisyklių būtent šitame strateginiame sektoriuje, kuris yra epicentras ir apie kurį veikia įvairios verslo ir politikos suaugimo schemos ir mechanizmai. Tiek mano minčių šiam kartui.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai dėkojame Laurynui Kasčiūnui. O aš norėčiau, gerbiamieji šio posėdžio dalyviai, su jumis pasitarti. Televizijos prašymu, mes turėtume laikytis tvarkos ir 12.40 val. tęsti pranešimus. Išeitų, kad pagal mūsų tvarkaraštį mums diskusijoms, rimtoms diskusijoms dabar nelabai liko laiko. Tačiau keletą replikų mes galėtume sau leisti, ir 12.15 val., bet ne vėliau, susirinkti visi į šių rūmų fojė ir pasidžiaugti kavos pertrauka, pasidžiaugti vienas kitu, pabendrauti. Manęs labai prašė suteikti žodį replikai gerbiamasis Nepriklausomybės Akto signataras Nikolajus Medvedevas, ir aš taip dabar darau.

Nikolajus MEDVEDEVAS. Kad nebūtų problemų su vertimu, aš kalbėsiu rusiškai. (*Vertimas iš rusų kalbos*) Sausio 13 d., iš karto po skambučio iš Kauno, pranešančio man į Maskvą apie tai, kas vyksta čia, Vilniuje, man paskambino 108 desantinio pulko karininkai. Tai pulkas, kuris ir slopino revoliuciją Vengrijoje, kuris organizavo perversmą Čekoslovakijoje, kuris šturmavo Afganistane atskirus objektus. Taigi šio pulko karininkai man pasakė: Nikolajau, nepergyvenk, mes šiame kruviname reikale nedalyvausime, mums įsakė dalyvauti. Mes paklausėme, o kur įsakymas raštu? Mus iškeikė, bet mes likome kareivinėse ir liksime. Aš supratau, kaip tuo metu veikė šūkis „Už jūsų ir mūsų laisvę“. Tai buvo mano rinkėjai. Esu įsitikinęs, kad jeigu būtų kažkokių ypatingų problemų, Rusijoje atsirastų tokių pat vaikinių, tokių pat tikrų vyrų, kurie pasakys tą patį. Po to, beje, su demobilizuotais šio 108 pulko kareiviais Maskvoje vėl aš susitikau ant barikadų. Ir aš buvau labai laimingas, kad jie buvo toje pačioje barikadų pusėje, kaip ir aš.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Prasminga N. Medvedevo replika. Žodžio prašė profesorius Stasys Stačiokas. Prašom.

Stasys STAČIOKAS. Ačiū už leidimą kalbėti. Nutariau pasakyti žodį, vėliau pasakysiu kodėl. Bet dabar pradžioje mano teiginys štai koks. Mūsų šios dienos diskusija yra Lietuvos ir Rusijos tarpvalstybinių santykių sutarties reikšmė 1991 m. ir šiandien. Kam reikšmė? Ši sutartis reikšmingiausia yra tautoms, Rusijos ir Lietuvos tautoms. Nes ne kiekviena konkreti valdžia tą reikšmę vienodai supranta ir vertina ir šiandien mes apie tai kalbame. Konkreti valdžia, konkretus valdžios žmogus arba žmonės gali stengtis iškraipyti tą sutartį, kuri padaryta tautoms, tautų bendriems geriams santykiams. Ir šita prasme aš pasakysiu keletą visai nepopuliarių dalykų, kadangi šiandien ir mūsų sveikintojai keletą kartų papriekaištavo, kad nėra čia Rusijos valdžios atstovų, nėra jokio atsakymo ir t. t. O kas kviesti buvo ir kaip jie atsakė, kad jie neatvyko?

Kitas dalykas, jeigu sutartis reikšminga tautoms, tai ar mums nebūtų ne per didelis pasididžiavimas, kad išdrįstume pasveikinti Rusijos pusę su šitos sutarties 20 metų jubiliejumi, tegu sureaguoja viešoji nuomonė Rusijos, tegu sureaguoja spauda, tegu sureaguoja demokratinės jėgos į šitą mūsų žingsnį. O dabar, deja, kodėl aš išdrįsau kalbėti. Puiki buvo Fiodoro Šelovo-Kovediajevo kalba, bet negaliu nutylėti dėl jūsų, aš suprantu, su skausmu pasakytų žodžių, kadangi jūsų tautietį, jūsų pilietį tai liečia, kad galbūt nereikėtų teisti tų eilinių vykdytojų, kurie tai darė. Aš noriu jums atsakyti labai atsakingai ir jautriai, kaip aš tai vertinu. Būtina teisti. Kodėl? Todėl, kad nekaltas žmogaus nužudymas visiškai nepriklauso kaltės požiūriui nuo to, ar buvo jo paties iniciatyva tai padaryta,

To, kuris nužudė, ar kieno nors užsakymu arba kieno nors įsakymu. Ir to reikia ne Lietuvai atsilyginti tiems žmonėms už tai, kad jie padarė nusikaltimus prieš nekaltus Lietuvos žmones, bet to reikia Rusijai ir kiekvienai valstybei, nes jeigu žmonės nesieltų taip, kaip jie pasielgė sausio 13-tą dieną, galbūt nebūtų gulagų. Nes pats Stalinas ir jo štvė nebūtų įvykdžiusi šito, jeigu neatsirastų žmonių, kurie drįstų žudyti tokius pačius nekaltus žmones šalia savęs. Todėl ypatingai jus gerbiu ir suprantu tam tikrą jūsų gailestį ir užuojautą tiems saviems žmonėms, bet negalima to daryti teisingumo, laisvės ir žmonių apsaugos labui. Todėl Austrija pasielgė neteisiškai, nekalbant apie moralinius kriterijus. Taip, kaip jūs minėjote, Borisas Jelcinas pasakė, kad sutartis buvo nauji moraliniai tarptautinių santykių standartai, taip ir čia tie nauji standartai turi galioti visiems, tarp jų bet kuriai valstybei ir valdžiai. Atsiprašau, kad galbūt per ilgai... (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Dėkui, profesoriau. Ką tik buvo išsakytas abejojimas, ar pakankamai daug Rusijos atstovų kvietėme į šį renginį. Gerbiamasis E. Zingeris norėjo paaiškinti.

Emanuelis ZINGERIS. Ne, ne, gerbiamasis E. Zingeris nieko nenorėjo paaiškinti. Bet aš norėjau pasakyti, kad mes kvietėme ir Rusijos demokratų, kurie yra čia ir kurie reiškia

mums Rusijos ateitį, tai yra žmonės, kurie yra viso pasaulio dėmesio centre. Tai yra tie, kurie, mes tikimės, bus Rusijos ateitis. Žinoma, mes kvietėme ir Rusijos valdžią. Šiandien jūs puikiai žinote, kad mūsų šalies vadovė pasveikino Rusijos Prezidentą, nusiuntė savo laišką ir jūs matėte už nugaros diplomatinį korpusą ir gausybę ambasadorių. Mes kvietėme, žinoma, visus, mielasius bičiuli ir bendražygi.

Antras dalykas. Vienu sakiniu norėčiau pasakyti dėl galimų karinių nusikaltėlių. Mano mama labai daug metų praleido Kauno gete, o vėliau ir koncentracijos stovykloje. Mes jokių būdu nelyginame nacių ir sovietų, mes neiname į tą dialogą dėl Hitlerio ir Stalino režimo, bet kariniai nusikaltėliai, čia aš prisijungiu, kariniai nusikaltėliai ir tie žmonės niekada lietuviškoje sąmonėje nebuvo rusais. Ponas M. Golovatovas nėra rusų kilmės nusikaltėlis, jis yra nusikaltėlis. Nė viename iš dialogų per 20 metų mes niekada neakcentavome tų žmonių etninės kilmės. Ką tik kolega N. Medvedevas pasakė apie kareivius, kurie atsisakė vykdyti ir žodinio įsakymo. O šis žmogus neatsisakė vykdyti žodinio įsakymo. Žuvo žmonės. Mes turime nedidelę kuklią, nedrąsią, santūrią, kaip sako kolega K. Girnius, santūrią teisę paprašyti, kad tas žmogus būtų išduotas ne dėl jo rusiškos kilmės. Ačiū.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū Emanueliui. Žodžio prašė Nepriklausomybės Akto signataras ir derybų su Rusija delegacijos narys, buvęs derybų delegacijos narys, dabar Seimo narys S. Pečeliūnas. Prašom.

Saulius PEČELIŪNAS. Ačiū, gerbiamieji posėdžio pirmininkai. Aš pasistengsiu jūsų ilgai nesugaišinti. Paskatino mane tarti kelis žodžius mūsų kolegos pranešimas. Gal aš dalį savo replikos sakysiu tiesiog rusiškai, visi čia kol kas tą kalbą supranta ir mes išvengsime vertimo dalykų. (*Vertimas iš rusų kalbos*) Kolega F. Š. Kovediajevas kalbėjo apie lingvistiką, apie lingvistikos tikslumą. Kartais ir jūsų, ir mūsų politikai stengiasi to išvengti, kartu įsitraukdami į tuos visų, apie kuriuos jūs čia ir kalbėjote. Pavyzdžiui, ir mūsų ministras tą sakė apie SSRS teisių perėmėją. Tokio teisiškai nėra. Teisiškai yra SSRS tęsėjas. Teisiškai, lingvistiškai jeigu į tai žiūrėsime, tai skirtingai dalykai.

Antra. Čia didžiulė prasmė, tai ne paprasčiausi žodžiai, nes teisių perėmėjas gali rinktis, kokias teises jis perima, kokios jam patinka, kokios nepatinka ir tai bus teisiškai teisinga. Bet jeigu tu pasiskelbi ir Jungtinėse Tautose tai užfiksuota, kad tu esi tęsėjas, tai tu neturi teisės rinktis. Tu esi tas pats. Gali keistis pavadinimas, žmonės, struktūra, bet tai yra tas pats. Bet aš manau, kad ponas B. Jelcinas elgiasi ir šiuo atžvilgiu elgiasi kaip „žmogus kalnas“, kaip jūs sakėte. Jis elgiasi teisingai ir šito šiandien labai trūksta. Trūksta, kad žmonės atsakytų už savo žodžius. Kad ne tik kalbėtų, bet ir atitinkamai elgtųsi.

O dabar noriu grįžti prie to įsakymo žodžiu ar raštu. Čia jau buvo pateikta pavyzdžių apie tai, kad ir Rusijoje teisybės, sąžinės sąvokos ir šiandien egzistuoja. Kur, kokių dydžių ir kaip teisiškai mes į tai žiūrime čia ar ten, tai jau kitas klausimas. O baigdamas, galbūt lietuviškai man būtų lengviau, mes jau užmiršome rusų kalbą, nes mažiau rusiškai šnekame, tačiau pasakysiu, kodėl šiandien vyksta tai, kas vyksta mūsų santykiuose, ypač iš Rusijos pusės. Tai bus mano asmeninė nuomonė.

Aš manau, Rusijos tauta išsigando tos atsakomybės. Asmeninės atsakomybės už kiekvieną savo poelgį. Buvo labai paprasta, esant Sovietų Sąjungai, imperiniam mąstymui, kai atsakingas buvo kažkas kitas. Aš tik vykdytojas ir aš už nieką neatsakau. Tai yra labai patogi pozicija. Tu gali daryti viską, ką tau sako, ir tu niekuomet nebūsi atsakingas už tai. Jeigu gyvename demokratijoje pagal teisybę ir sąžinę, kaip sako, taip pat ir teisinę teisybę, kuri įrašyta dokumentuose, kad Rusijos Federacija yra TSRS tęsėja, tai parašyta ir mūsų sutartyje, apie kurią ir šnekame, tai aš manau, kad šie du dokumentai yra, buvo ir bus neišnaudotas šansas, pirmiausia Rusijos Federacijai. Kai ji tik to panorės ir kai tik nugalės savo baimę būti atsakinga asmeniškai už kiekvieną savo poelgį pagal sąžinę ir teisybę, tai ir bus šansas jai tapti demokratine ir nauja. Ir kaip ir Sąjūdžio laikais, mes sakome, kad mes visuomet tokį jūsų siekį pasinaudoti šiuo šansu palaikysime.

Taigi ačiū jums už gerus žodžius apie tai, kad jeigu čia dedame teisinį kablelį, tai jau ne lingvistika, ne tik lingvistika. Tai ir mūsų santykių esmė ir mūsų elgesio esmė. Ne tik su jumis, bet ir savo piliečiais ir su visais kitais. Jeigu mes sakome taip, tai vadinasi, visuomet tai ir reikš taip, nepriklausomai nuo aplinkybių ar dar ko nors. Manau, kad tai ir yra svarbiausia mūsų santykiuose ir pirmiausia svarbu Rusija. Aš į Rusiją visuomet žiūriu kaip į mūsų draugą. Ten turiu labai daug draugų, kaip ir visi kiti. Norėtusi, kad jų būtų dar daugiau. Bet pirmiausia pati Rusija turi nugalėti savo vidines baimes, ir atsakomybė tai nebūtinai kaltė. Svarbiausia atgaila. Tačiau pirmiausia pačiam sau reikia pasakyti, ką aš padariau, kodėl padariau ir pasakyti sau: daugiau aš taip blogai nesielsiu. Be viso šito visa kita tik tušti žodžiai. Atleiskite, kad tiek atitraukiau jūsų dėmesį.

Vladimiras JARMOLENKO. Vis tiek paimu visą valdžią į savo rankas. Mes sutaupėme, kad ir kaip keista, 7 min. Aš noriu atkreipti jūsų dėmesį į šitą nuotrauką. Šita nuotrauka daryta po to, kai du lyderiai, Borisas Jelcinas ir Vytautas Landsbergis, turėjo susitikimą, kuris tęsėsi 45 min. Tai buvo susitikimas *tête-à-tête*, kuriame buvo derinta preambulė. *Razberutsa oni potom s pravapriemnikom. Pravapriemnik, pravilno vy govorite. Pradalžatel.* Kada baigėsi tas raundas *tête-à-tête*, mes turėjome tris preambulės variantus. Išeina B. Jelcinas su V. Landsbergiu, ir V. Landsbergis rodo mums tokį ženklą. Čia girdžiu savo delegacijoje, *victory, victory* – pergalė, mol, *pabedili*. O Česlovas sako man, žiūrėdamas į akis – antras variantas. Mes turėjome tris variantus. Pirmas preambulės variantas buvo okupacija ir aneksija. Antras variantas, kuris nugalėjo, buvo tik aneksija ir trečias variantas buvo be okupacijos ir be aneksijos.

Po to, kai šita nuotrauka baigėsi, paskui visi mes perėjome pas E. Bičkauską, aš noriu, kad jūs paskui pakalbėtumėte prie kavos puodelio, ir noriu pasakyti, kad po to važiovome į oro uostą. Čia norėčiau išprovokuoti Egidijų dėl to, kad jis važiavo pirmoje mašinoje, buvo vienintelis nuosavas automobilis, padovanotas amerikiečių, kuris važiuodavo į Kremlį ir visur, ir staiga mes už *Sokolo, na metro Sokol, nas zagnal Kriučkov, koridor Kriučkova*. Mes papuolame į Kriučkovo koridorių. Jis parodė, kas yra šeimininkas tuo metu Maskvoje ir Kremliuje. Pirmoje mašinoje sėdėjo V. Landsbergis ir E. Bičkauskas. Egidijau, aš labai noriu, kad tu paskui apie tai pakalbėtum. Ką tu ten jiems pasakei, ir kodėl mes po tokios pauzės išvažiovome.

Tuoju aš baigsiu, nors kalbėti galiu iš tikrųjų iki ryto. Čia yra lemiamas momentas, nes po dviejų dienų pauzės įvyko Medinininkų žudynės. 20 metų praėjo, mes žinome tuos savo skausmus, mes žinome, kad yra tai, ką pasakė S. Pečeliūnas, atgaila. (*Vertimas iš rusų kalbos*) Nekalbėsime apie Buladzės filmą, mes paprasčiausiai su Vilija paskelbsime kavos pertaruką. Jokių minučių. Čia demokratija baigėsi, visi eina gerti kavos, po to laiku, 12.40 val., pradame kitą posėdį.

Emanuelis ZINGERIS. Aš turiu repliką tik žurnalistams. Pas mus yra užsiregistravęs (gerbiamasis Jarmolenko, būkite geras, paklauskite, nes tai buvo klausimas kolegos signataro) Rusijos ambasados vyresnysis patarėjas, kurio aš nepažįstu, Vladimir Komolov. Todėl aš pasakau jums, kaip Užsienio reikalų komiteto pirmininkas, kad mes turime dokumentą, klausdamas, kas iš Rusijos pusės kartu su mumis mini, tai aš jums perskaitau protokolą, atsiųstą tiesiai iš Rusijos ambasados. Ačiū. Viskas.

Pertrauka

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Gerbiamieji svečiai, gerbiamieji konferencijos dalyviai, truputį vėluojame susirinkti po kavos pertraukos. Labai dėkoju tiems, kurie ir po pertraukos atėjo čia, ypač diplomatinio korpuso atstovams, kurie maloniai buvo kviešti ir atvyko ir siūlome tęsti mūsų konferenciją. Norėčiau suteikti žodį profesoriui Zenonui Butkui,

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanui, kurio pranešimo tema – XX amžiaus Lietuvos sutartys su Rusija: istoriniai sugretinimai. Prašome, profesoriau.

XX amžiaus Lietuvos sutartys su Rusija: istoriniai sugretinimai

Zenonas BUTKUS. Ačiū. Gerbiamieji diskusijos dalyviai, iš karto norėčiau pasakyti, kad Lietuvos ir Rusijos santykiai, paremti prieš du dešimtmečius pasirašyta abiejų šalių sutartimi, gali būti traktuojami kaip išskirtiniai. Būdami svarbūs ir vienos, ir kitos valstybės visuomenei, jie kartu kaip lankymo popierėlis ar diagnostinis instrumentas peršviečia šiuolaikinius tarptautinius santykius ir koncentruotai parodo, kuria linkme pastaraisiais dešimtmečiais jie juda, kurį žinomą tarptautinių santykių teorinį modelį patvirtina. Ar teisūs realizmo teorijos šalininkai, tradiciškai tvirtinantys, kad tarptautinius santykius lemia galia ir interesai. Valstybei susikūrus, anarchija, „visų karas prieš visus“ išnyksta tik valstybės viduje, tačiau santykiuose tarp valstybių šis principas tebeveikia. Veikia galios balanso dėsnis, reikalaujantis didžiosioms valstybėms subalansuoti interesus, o silpnesnėms valstybėms belieka laviruoti tarp didžiūnų ar prisišlieti prie vieno iš jų. Jubiliejinė sutartis rodo, kad galbūt teisūs ir konstruktyvistai, teigiantys, kad medžiaginės jėgos ne viską lemia. Svarbiausia yra idėjos, vertybės, humanistiniai doroviniai principai, kuriais vadovaujamosios valstybės viena į kitą gali žiūrėti ne kaip į priešes, bet kaip į sąjungininkes.

Vos ne visą savo kalbą, pasirašant 1991 m. liepos 29 d. sutartį, prof. Vytautas Landsbergis skyrė būtent šiam aspektui, kai ją pradėdamas nurodė, kad kalbės apie „tautų ir valstybių santykių esmę“. Jis pabrėžė, jog tądien pasirašoma sutartis „peržengia dvišalės sutarties ribas“ ir į tarptautinius santykius įlieja „daugiau teisingumo, vilties ir gerumo“, o ją pasirašęs Rusijos Prezidentas Borisas Jelcinas lieka ištikimas dorai politikoje, kas apskritai ne dažnai pasitaiko.

Prieš 20 m. pasirašytos sutarties išskirtinė svarba išryškėja vos pažvelgus į Rusijos ir Lietuvos geografinės bei geopolitinės padėties skirtumus. Pagal teritoriją Rusija net 261 kartą didesnė nei Lietuva, o pagal gyventojų skaičių – 47 kartus. Be to, Rusija gali naudotis milžiniškais energetiniais resursais, taip pat didžiosios ir dar branduolinės valstybės statusu. Geopolitiniu požiūriu Baltijos regionas yra jūrinių ir žemyninių valstybių interesų susikirtimo zonoje, kur jūrinių valstybių interesas pernelyg menkas, kad atsvertų žemyninių šalių, pirmiausia Rusijos dominavimą. Baltijos šalis ir Rusiją taip pat skiria katalikiškos ir stačiatikiškos civilizacijų riba. (Tai matyti Hantingtono žemėlapyje). Dėl šių aplinkybių Lietuva savo rytinio kaimyno atžvilgiu gali atrodyti bejėgė ir kai kurie nuogąstaujantis politologai Baltijos šalių valstybingumą vadina geopolitine anomalija, esą jo „neturėtų egzistuoti“. Neregėtą medžiaginę disproporciją dabar kažkiek atsveria šių šalių narystė NATO ir Europos Sąjungoje, ir tai ne visada ir ne visais atvejais. Šiaip ar taip, neabejotina, kad Rusijos kaimynystė, anot garsaus istoriko Zenono Ivinskio, „daugiausia yra svėrusi Lietuvos istorijoje“.

1991 m. Lietuvos sutartyje su Rusija į istorinę patirtį atsižvelgta labiau negu bet kurioje kitoje šių šalių sutartyje. Jau preambulėje pažymėta, jog šalintinos Lietuvos suverenitetą pažeidusios 1940 m. aneksijos pasekmės. Ši nuoroda ir šiandien labai svarbi istoriniam teisingumui, be kurio pripažinimo negali susiklostyti atviri ir draugiški tarpvalstybiniai santykiai. Jei nurodoma aneksija, netiesiogiai pripažįstama ir jos priežastis – okupacija. Dėl nuorodos į aneksiją abiem derybininkų pusėms buvo labai sunku susitarti ir tas klausimas buvo paliktas paskutiniam pasitarimui, įvykusiam prieš pat sutarties pasirašymą 1991 m. liepos 29 d. Šio pasitarimo protokolas rodo, kokiomis pastangomis aneksija buvo išsaugota. Rusijos vadovas Borisas Jelcinas tądien kaip alternatyvą iš pradžių siūlė švelnesnį žodį – protivoprávniye deistviya, tačiau Lietuvos vadovas prof. Vytautas Landsbergis su tuo nesutiko, nurodydamas, kad žodis aneksija gali pakeisti dar egzistavusios SSRS poziciją. Galu gale B. Jelcinas sutiko palikti sutartyje žodį „aneksija“, nuraminęs savo delegacijos narius, ypač

Ruslaną Chasbulatovą, kuris ištraukė, sakyčiau, gana klastingą argumentą: jeigu šis žodis nesukelia Rusijai juridinių padarinių, tai kam jo iš viso reikia, tai tik spaudimas trečiajai šaliai.

Istorinio teisėtumo ir istorinio Lietuvos valstybės tęstinumo prasme taip pat svarbus pirmasis aptariamos sutarties straipsnis, kuriame Lietuvos Respublika pripažįstama tarptautinės teisės subjektu ir suverenia valstybe pagal jos valstybinį statusą, apibrėžtą pamatiniuose 1990 m. kovo 11 d. aktuose. Kaip jau yra pažymėjęs prof. Dainius Žalimas, Rusija pripažino ne tik svarbiausią Aktą dėl valstybės atkūrimo, bet ir kitus kovo 11 d. dokumentus, atkūrusius Lietuvos Nepriklausomybę. Vadinas, per Kovo 11 d. Aktą buvo pripažintas ir jame minimas 1918 m. Vasario 16-osios Nepriklausomybės aktas ir kartu išsivadavimas iš 1940 m. prasidėjusios sovietinės okupacijos. Taigi pirmuoju straipsniu dar kartą pripažintas aneksijos faktas ir apskritai Lietuvos valstybės istorinis tęstinumas.

Be to, Rusijos pripažintame Kovo 11 d. Akte yra nuoroda į 1920 m. Steigiamąjį Seimą, kuris ratifikavo 1920 m. Lietuvos ir Rusijos Taikos sutartį. Jau minėtame pasitarime prieš 1991 m. sutarties pasirašymą garsioji Taikos sutartis buvo ne karta minima. Ne tik prof. V. Landsbergis, bet ir B. Jelcinas pažymėjo, jog Lietuva daro didelę nuolaidą. Vardan „aneksijos“ paminėjimo ji atsisako, nebereikalauja sutartyje su Rusija nurodyti 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutarties. Jau nuo derybų pradžios Lietuvos delegacija siekė, kad Taikos sutarties nuostatos taptų abiem pusėms išeities pozicija atnaujinant tarpvalstybinius santykius. Rusijos pusė tos sutarties tęstinumo neginčijo, bet Lietuvos delegacijos pirmininko Č. V. Stankevičiaus liudijimu, niekaip nesutiko 1920 m. sutarties minėti. Nesutikimas buvo motyvuojamas tuo, kad tai sukeltų su Baltarusija susijusių teritorinių ir sienų problemų. Jomis būtų galėjusi pasinaudoti tuometinė SSRS vadovybė ir užprotestuoti naująją Lietuvos ir Rusijos sutartį. Lietuvos pusė pripažino, jog tai buvo svarus argumentas ir tai yra suprantama.

Nors ir nepaminėta 1920 m. Taikos sutartis, kaip istorinis pagrindas, tartum lydėjo visas derybas dėl naujosios sutarties ir jos pasirašymą. Tad, manyčiau, galima jeigu ne lyginti, tai bent sugretinti 1991 m. ir 1920 m. Lietuvos sutartis su Rusija. Tai pat gretintina 1926 m. rugsėjo 28 d. Nepuolimo sutartis, kuri buvo pratęsta 1931 m. ir 1934 m. specialiais protokolais. Su išlygomis šiame kontekste galima vertinti taip pat 1939 m. spalio 10 d. sutartį dėl Vilniaus ir Vilniaus srities perdavimo Lietuvai ir Lietuvos – SSRS savitarpio pagalbos. Mat, ji buvo pasirašyta jau po žinomų SSRS ir Vokietijos susitarimų. Dėl to lygiateisiškumas čia buvo pažeistas. Jautėsi Sovietų diktatas, kurį įprasta apibūdinti „Vilnius mūsų – mes rusų“.

Noriu pasakyti, kad minėtas sutartis yra gana išsamiai apibūdinęs prof. V. Landsbergis 1991 m. balandžio 20 d. memorandume M. S. Gorbačioviui. Šis 11 psl. tekstas jau skelbtas leidinyje „Lietuvos Respublikos užsienio politika 1990–1991“. Gerb. Č. Stankevičius yra pradėjęs gretinti 1991 ir 1920 m. sutartis, tiksliai apskaičiuodamas, kad nuo 1918 m. vasario 16 d. iki Taikos sutarties su Rusija praėjo 516 dienų, o nuo Kovo 11 d. iki 1991 m. liepos 29 d. sutarties pasirašymo atitinkamai 506 dienos. Tai yra dešimčia dienų anksčiau šį kartą pasirašyta sutartis.

Pastaruoju metu Lietuvos istorikai vis kritiškiau vertina 1920 m. Taikos sutartį su Rusija. Dėl laiko stokos nesileisdamas į diskusijas, noriu priminti, kad šia sutartimi Rusija, iki tol daugiau kaip šimtą metų po ATR padalijimų valdžiusi Lietuvos žemes, „be atodairų pripažino Lietuvos valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę“ ir „visiems amžiams“ atsisakė Lietuvos suvereniteto teisių. Lietuvai buvo pripažinta istorinė sostinė Vilnius, buvo patenkinti kiti teritoriniai ir dalis ekonominių reikalavimų, gauta 3 mln. aukso rublių.

Galima vardinti ir kitus Taikos sutarties pranašumus, bet Lietuvos nepriklausomybė joje nebuvo pripažinta istorinio teisėtumo pagrindu. Nėra ten net užuominos į minėtus padalijimus, nors Lietuvos delegacijos vadovas T. Naruševičius ir kiti jos nariai atkakliai to siekė, reikalaudami deklaracijos pripažinimo atskiru aktu, kuris turėjo būti sudarytas dar iki Taikos sutarties pasirašymo. Tokį reikalavimą sovietai atmetė ir pripažino Lietuvos nepriklausomybę, remdamiesi tik tautų apsisprendimo teise, kurią jie traktavo, švelniai sakant, dviprasmiškai. Proletariatas bet kuriuo metu galėjo kitaip apsispręsti. Didžiosios valstybės statusas ir ištekliai sudarė sąlygas tai pasiekti.

Vėlesnė politinė praktika šią užslėptą mintį patvirtino. Ją taip pat patvirtina ir sovietų delegacijos vadovo A. Joffės dar niekur, atrodo, neskelbtas laiškas, pasiųstas V. Leninui ir Politbiurui Taikos sutarties pasirašymo išvakarėse liepos 11 d. Laiške sakoma, kad Raudonajai armijai sėkmingai žygiuojant į Vakarų, „baltoji Lietuva“ jokių būdu negalės išlikti ir pasirašoma sutartis galbūt gyvuos „tik keletą savaičių“. Todėl nereikia lietuviams tuoju pat duoti sutartyje numatytų pinigų, nes jie gali suspėti juos išleisti „dar iki Sovietų Lietuvos susikūrimo“. „Nuo mūsų armijos priklauso, – pabrėžė Joffė, – ar iš viso juos reiks duoti“.

Trys mln., kaip žinia, vis dėlto buvo duoti, bet apskritai dar vadinamajame tarpukaryje nuo Taikos sutarties sovietai lyg ir ėmė trauktis, bent jau vengė, pavyzdžiui, tinkamai paminėti 10-ąsias Taikos sutarties metines 1930 Vytauto Didžiojo metais. Lietuvos diplomatams vos pavyko pasiekti, kad abi pusės apsiukeistų sveikinimo telegramomis. Kadangi SSRS pasiuntinį Taikos sutarties dešimtmečio proga priėmė premjeras J. Tūbelis, Lietuvos atstovas Maskvoje irgi prašė, kad jį priimtų kuris nors iš Sovietų vadovų, bent jau M. Kalininas. Sovietai ne tik atmetė tokį prašymą, bet ir traktavo jį kaip akiplėšišką, pagiežingai leptelėdami, kad Lietuvos pasiuntinys baisiai įkyrėjo („užasno nadoel“) tokiais klausimais.

Lietuva tikėjosi, kad Taikos sutarties dešimtmečio proga Rusija grąžins kokią nors išvežtą kultūrinę vertybę. Deja, nesulaukta.

Apgailestautina, kad 1991 m. pasirašytoje sutartyje apie kultūrinių istorinių vertybių grąžinimą nekalbama, nors tebėra aktualu, pavyzdžiui, atgauti Vilniaus universiteto Rektoriatų skeptrą. Unikalus skeptras taip pat svarbus, kaip ir Lietuvos Seimo įstatymu patvirtintas Vilniaus universiteto statutas. Dvidešimtmečio minėjimo Taikos sutartis nesulaukė. Tuomet buvo jau pats aneksijos įkarštis. Tuo tarpu 1991 m. sutartis jau įžengs į trečiąjį dešimtmetį. Ši sutartis, jos tekstas istorinio tęstinumo ir istorinės patirties prasme aiškiai lenkia 1920 m. Taikos sutartį.

Taupydamas laiką norėčiau atkreipti dėmesį į mano sudarytą lentelę XX a. Lietuvos ir Rusijos sutartims palyginti. Pirmoje skiltyje vertinant istorinį tęstinumą 1991 m. sutarčiai galime dėti riebių pliusą, o Taikos sutartis liktų be pluso. Beje, gali atrodyti, kad lenkai baigiantis Pirmajam pasauliniam karui iš Rusijos išgavo istorinio tęstinumo pripažinimą, mat sovietų valdžia 1918 m. rugsėjo 9 d. dokumente pripažino carizmo nusikaltimus lenkų tautai ir lyg anuliuojo ATR padalijimus. Dėl to kartais teigta, jog po to akto Maskva nebeturėjo teisės 1920 m. Taikos sutartimi pripažinti Lietuvai žinomas teritorijas. Tačiau tokie samprotavimai neturi pagrindo – minėtas dokumentas nepaneigė lietuvių ar baltarusių apsisprendimo teisės.

Labiausiai 1920 m. Taikos sutartis kritikuojama dėl 2 straipsnio priedo, kuriame pasakyta, jog tai, kad Raudonoji armija įžengs į Lietuvai pripažintą teritoriją, nebus laikoma sutarties pažeidimu. Istorikas Č. Laurinavičius tai pavadino „neutraliteto paniekinimu“. Vis dėlto tokia kritika kažkiek atplėšta nuo adekvataus tuometinės situacijos suvokimo. Paprasčiausiai Lietuva Maskvos pripažintų teritorijų nevaldė, todėl negalėjo neleisti per jas veržtis Raudonajai Armijai. Ne paslaptis, kad sovietai, derėdamiesi su Lietuva, siekė apsaugoti su Lenkija kariaujančios savo armijos dešinįjį sparną. Dėl to jie stengėsi primesti Lietuvai antilenkišką karinę konvenciją. Bet Lietuva jų spaudimą atlaikė ir konvencijos nepasirašė, nors garsusis karvedys M. Tuchačevskis jau buvo parengęs bendrą Lietuvos ir sovietų karo veiksmų planą. 2 straipsnio priedas buvo išeitis iš teisinės politinės kolizijos. Jo išvengti Lietuva neturėjo galimybių. Jos delegacijai buvo įsakmiai pasakyta: „pasirašoma su priedu arba nesirašoma niekas“.

Šiaip ar taip, slapstasis priedas sudaro sąlygas lentelėje įvesti trečiųjų šalių interesų paisymo parametą ir ties 1920 m. Taikos sutartimi pluso negalėčiau dėti. Pats buvęs premjeras Kazys Grinius savo atsiminimuose pripažino, kad minėtas sutarties priedas „buvo nedraugiškas Lenkijai žygis“. 1991 m. sutartis, manyčiau, jokių trečiųjų valstybių interesų nepažeidė, atvirkščiai, ši sutartis vertė keistis Sovietų Sąjungą, ją silpnino, silpnino jos ekspansionizmą ir tai tik galėjo padėti Lenkijai ar kitoms buvusioms Sovietų satelitėmis atgauti visišką savarankiškumą.

Baltiško solidarumo klausimą reiktų detaliau svarstyti. Dabar tik pasakyčiau, kad po Pirmojo pasaulinio karo Baltijos šalys galbūt ir praleido nedidelę galimybę pasirašyti su Rusija ne atskiras, o bendrą Taikos sutartį. Baltijos šalys negalėjo ir pačios suderinti teritorinių reikalavimų. Latvija ir Estija nesiryžo pripažinti Lietuvai Vilniaus kaip sovietams pateikiamą neabejotinos teritorijos, o Lietuva Latvijai – Latgalos. Pasirašiusi 1920 m. Taikos sutartį Lietuva stengėsi kuo skubiau atgauti Vilnių, išstumti iš jo Raudonąją armiją, todėl tuomet vykusioje lemtingoje Baltijos šalių Buldurių konferencijoje laikėsi labai santūriai ir faktiškai nesutiko sudaryti Baltiškos sąjungos, kurios kūrimui Maskva prieštaravo. Gal ne be pagrindo sovietų diplomatai nuolat kartojo frazę, kad Baltijos sąjunga po Pirmojo pasaulinio karo nesusikūrė daugiausia dėl Lietuvos pozicijos.

Nors 1991 m. sutartis irgi dvišalė, bet baltiškas solidarumas, įtvirtintas Baltijos kelyje, aiškiai jaustas ir rengiant šią sutartį. Pavyzdžiui, 1990 m. liepos 19 d. nutarimu Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba pavedė savo suformuotai deryboms su Rusija komisijai koordinuoti veiksmus su Latvijos ir Estijos komisijomis ar delegacijomis. Tad Baltiško solidarumo skiltyje pliusą skirčiau ne 1920 m., bet 1991 m. sutarčiai, nors kai kada pasakoma, kad Lietuvos įsipareigojimai pilietybės klausimu pastarojoje sutartyje nepalengvino Latvijos ir Estijos situacijos.

Baltiškas solidarumas, solidarumas su Rusijos demokratinėmis jėgomis, kaip čia jau buvo minėta, ryškiausiai buvo pademonstruotas lemtingąją 1991 m. sausio 13 d. Tą dieną Borisas Jelcinas, atvykęs į Taliną, kartu su Estijos, Latvijos ir Lietuvos vadovais pasirašė žinomą pareiškimą Jungtinėms Tautoms. Jame visos keturios šalys pareiškė, kad pripažįsta viena kitos „valstybinį suverenitetą“ ir laiko „negalimu dalyku, kad jų piliečiai dalyvautų ginkluotose akcijose, kenkiančiose valstybiniam viena kitos suverenitetui“.

1991 m. sausio 13 d. pareiškimas ir tų pačių metų liepos 29 d. sutartis sudaro vieningą solidarumo visumą. Reikia pasakyti, kad ir liepos 29 d. sutartyje buvo įrašytas sausio 13 d. pareiškimo nuostatomis artimas 3 straipsnis, kuris draudžia abiejose šalyse „kurtis ir veikti organizacijoms bei grupėms, taip pat veikti asmenims, siekiantiems prievarta sunaikinti“ kitos šalies nepriklausomybę ir sugriauti teritorijos vientisumą. Visiškai teisingas Č. Stankevičius, savo naujojoje knygoje nurodęs, kad B. Jelcino vadovaujamos Rusijos galių stiprėjimas buvo vienas iš penkių esminių veiksnių, lėmusių Kovo 11 d. atkurtos Nepriklausomybės pergalę.

Nepalankiausiai Baltijos solidarumą paveikė 1926 m. Lietuvos ir SSRS Nepuolimo ir faktiškai neutralumo sutartis. Tokią sutartį pasirašyti sovietai siūlė ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Baltijos šalims, taip pat Lenkijai. Tačiau tik Lietuva tuomet tokią sutartį pasirašė, pasirašė turėdama žinomus motyvus, bet sutartyje nebuvo numatyta tikro tarptautinio arbitražo ginčams spręsti. Faktiškai Lietuva įsipareigojo nesidėti į sovietų nepalankiai traktuojamas sąjungas ir laikytis neutraliai, jei būtų kilęs konfliktas tarp šiaurinių kaimynų ir Rytų galybės. Estai ir latviai tą sutartį vadino „politine bomba“, išsproginusią baltišką solidarumą. Su tuo galima ginčytis, bet Lietuvos pramintomis nesolidarumo pėdomis netrukus pasekė Latvija, 1927 m. parafavusi nepuolimo paktą ir pasirašiusi su Sovietų Sąjunga prekybos sutartį, kuria sumažino muitus sovietų prekėms. Tai pakirto Latvijos ir Estijos kuriamą muitų uniją ir atnešė ūkinių nuostolių Lietuvai. Taip formavosi Baltijos vienybei nepalankių veiksmų grandinė. Tad 1926 m. sutarčiai Baltiško solidarumo skiltyje net galima parašyti minusą.

1991 m. Lietuvos ir Rusijos sutartis tikrai neturėjo vakarietiško alternatyvų. Tai buvo sutartis tarp demokratiškų, demokratiją kuriančių šalių. Vakarų demokratijos požiūriu tai turėjo būti sveikintina ir turėjo pagreitinti abiejų šalių tarptautinį pripažinimą, kurį turėjo suteikti Vakarų valstybės. Tad vakarietiško alternatyvų paisymo skiltyje 1991 m. sutarčiai taip pat pliusas. 1920 m. Taikos sutarčiai iš Vakarų valstybių aiškiau pritarė tik Anglija. Kai kurie mūsų istorikai nurodo, kad Lietuva, pasirašydama 1920 m. liepos 12 d. sutartį, neatsižvelgė į tuomet vykusios Vakarų sąjungininkų Spa konferencijos nuostatas. Spėjama, kad sovietus pasirašyti liepos 12 d. sutartį pastūmėjo liepos 10 d. Anglijos pasiūlymas sudaryti Rusijos ir Lenkijos paliaubas. Esą sutartis su Lietuva ir ypač jos 2 straipsnio priedas buvo gera dingstis sovietams nepaisyti Anglijos pasiūlymo. Vis dėlto Spa konferencija labiausiai

rūpinosi Vokietijos sutramdymu ir sunkiai tikėtina, kad būtų turėjusi valios sureguliuoti įsibėgėjančią Rusijos–Lenkijos–Lietuvos ginčą. Tiesa, Lenkija liepos 4 d. buvo pripažinusi Lietuvą *de facto*, ir Anglijos bei Prancūzijos lyderiams pažadėjo sutikti, kad Vilnius perduotinas Lietuvos okupacijai, o galutinį jos likimą dar spręstų tarptautinė konferencija. Šiaip ar taip, šis klausimas dar tirtinas, galima dėti klausuką ties 1920 m. sutartimi.

Realesnių vakarietiško alternatyvų būta, manyčiau, tik 1926 m. Nepuolimo sutarčiai, juo labiau, kad dalis Lietuvos diplomatų nepritarė tuomet M. Sleževičiaus vizitui į Maskvą ir sutarties pasirašymui. Štai Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje Vaclovas Sidzikauskas, dalyvavęs Tautų Sąjungos darbe, 1926 m. rugsėjo 12 d. atsiuntė telegramą Lietuvos užsienio reikalų ministerijai. Telegramoje pažymima, kad Vokietijai įstojus į Tautų Sąjungą „rusų padėtis žymiai pablogėjo, tokia čion visų opinija“ „vykimas Maskvon šioj savaitėj padarytų čia įspūdį bombos, tokio įspūdžio gavau iš pasikalbėjimo su Ostinu Čemberlenu, Anglijos užsienio reikalų ministru. Estijos užsienio reikalų ministras Frydrichas Akelis pasiūlė koordinuoti Lietuvos, Latvijos, Estijos žygius renkant Tautų Sąjungos Tarybą. Kitas žinomas Lietuvos diplomatas B. K. Balutis, irgi tuo metu buvęs Tautų Sąjungoje Ženevoje, 1926 m. rugsėjo 11 d. M. Sleževičiui telegrafavo: „Jūsų važiavimo Maskvon įspūdis būtų čia šiuo laiku fatališkas.“ Kadangi į šiuos ir kitus provakarietiškus signalus nebuvo atsižvelgta, drįsčiau 1926 m. sutarčiai dar pridėti minusą.

Šalių lygiateisiškumo labiausiai buvo pasiekta pasirašant 1991 m. sutartį. Nors pliusiukus šioje grafoje galima dėti 1920 m. bei 1926 m. sutartims. Tik 1939 m. sutartį pasirašant lygiateisiškumas aiškiai buvo minusinis.

Grįžtant prie tarptautinių santykių teorijų, reikia pasakyti, kad 1991 m. sutartis duoda daugiausia peno konstruktyvizmo, teorijos pagrindimui, gal iš dalies ir liberalizmo. Ją pasirašant labiausiai paisyta idėjinių principų, tarptautinės teisės ir dorovinių vertybių. Likusios sutartys adekvačiau vertintinos pasitelkiant žinomą realizmo principą.

Nors nagrinėdami XX a. Lietuvos sutartis su Rusija randame menkesnių ar didesnių minusiukų, tačiau jos visos buvo padiktuotos susiklosčiusių sąlygų ir sudaro nuoseklią abiejų šalių santykių reguliavimo sistemą, kurią vainikuoja ir palankiu poveikiu abiem šalims ir tarptautiniams santykiams aiškiai išsiskiria 1991 metų sutartis. Svarbu, kad tas poveikis neišblėstų, kaip turėjo tendenciją blėsti 1920 m. Taikos sutartis. Būtina išsaugoti prieš du dešimtmečius patvirtintus tarptautinių santykių principus ir tai tampa šiandien svarbiausia ir aktualiausia problema. Ačiū. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai ačiū, gerbiamasis profesoriau. Dabar norėčiau suteikti žodį svečiui, o veikiau reikėtų sakyti – Lietuvos draugui, ilgamečiui Lietuvos draugui, tam, kurio petį tikrai jautėme nuolat, profesoriui, istorijos mokslų daktarui Jurijui Afanasjevui. Jo pranešimo tema – „Sutartis tarp dviejų kultūrų tipų“. Prašome, profesoriau.

Sutartis tarp dviejų kultūrų tipų

Jurij AFANASJEV. Gerbiamieji kolegos, draugai, prieš pradėdamas kalbėti iš esmės, dėl ko aš ir išėjau į šią tribūną, keletą žodžių pasakysiu apie simbolius. Kai aš dirbau Liaudies deputatų pirmajame suvažiavime ir pradėjau kalbėti kritikuodamas šio Liaudies deputatų suvažiavimo daugumą (ir, aišku, pirmininką M. Gorbačiovą), į mano tokį pasisakymą reakcija, švelniai tariant, buvo labai įvairi. Ta pati dauguma buvo kategoriškai prieš. Aišku, kažkokių aplodismentų taip pat sulaukiau, bet kai ašėjau tarp eilių atgal į savo vietą, ir iš kairės, ir iš dešinės girdėjau šnibždesius ir tuomet sudvejojau, kur man atsisėsti. Tos didžiosios salės Kremluje viduryje buvo tuščių vietų. Ir aš atsisėdau į tų tuščių eilių vidurį. Ten atsisėdau visiškai vienas. Kurį laiką ir sėdėjau vienas. Galbūt keletą akimirkų. Iš apačios prie manęs priėjo vienas žmogus ir demonstratyviai atsisėdo greta manęs. Tas žmogus buvo V. Landsbergis. Jis ir Lietuva man ir tapo išsilaisvinimo iš vienišumo jausmo simboliais.

Tačiau simboliai, kaip žinome, yra labai gyvybingi. Tokie simboliai man kažką panašaus ir dabar reiškia. Taigi apie simbolius viskas.

Dabar apie esmę. O apie esmę norėjau pasakyti štai ką. Sutartis, kurią mes svarstome, 1991 m. liepos 29 d. sutartis, fiksuoja ne tik santykius tarp valstybių. Ta sutartis, ypač ją įgyvendinant, dar ir fiksuoja, orientuoja, išreiškia ir kažkaip atstovauja santykiams tarp visuomenių, tarp kultūrų. Todėl man ir norėtusi dabar pakalbėti apie šiuos santykius. Apie santykius tarp įvairių kultūrų tipų, tokių, kokiems atstovauja Lietuva ir Rusija. Jeigu suprastume, kas yra įvairūs kultūrų tipai, galima sakyti, netgi skirtingi civilizacijų tipai, galima taip pat sakyti, kad tai kultūros, turinčios visiškai skirtingą matricą, savo pagrindą. Jeigu tai suprastume, tuomet, man atrodo, galėtume suprasti ir kažkokius įvykius, ir kažkokias asmenybes.

Visų pirma bus suprantama, kad M. Gorbačiovas, B. Jelcinas ir V. Putinas, nors ir žinau, kad į B. Jelciną ne tik Lietuvoje, bet ir daug kur kitur visiškai kitoks požiūris, ypač dėl šios sutarties, kurią mes šiandien svarstome, bet vis dėlto ir M. Gorbačiovas, ir B. Jelcinas, ir V. Putinas yra vieno medžio vaisiai. Civilizacijos prasme jie iš tikrųjų įkūnija vieną kultūros tipą ir atstovauja jam.

Tačiau iš pradžių keletas pavyzdžių. Vieną tokį jau ne kartą čia pateikė. Visiškai neseniai įvyko skandalas tarp Lietuvos ir Austrijos dėl to, kad nepaisant Europos arešto orderio Vienoje buvo sulaikytas dėl savo dalyvavimo Sausio 13-osios įvykiuose ir iš karto oro uoste paleistas buvęs KGB pulkininkas Michailas Golovatovas. Skandalą lydėjo, kaip visiems žinoma, protesto notos, ambasadorių pasisakymai ir tokie žodžiai iš oficialių Austrijos, Lietuvos, Europos Sąjungos, Rusijos asmenų lūpų kaip šiurkštus Europos teisės pažeidimas, purvinos Lietuvos politikų intrigos, išdavystė, didelis nusivylimas, gėdingas įvykis, politinis spaudimas.

Visa problema yra ta, kad, nepaisant esamos sutarties tarp Rusijos ir Lietuvos dėl teisinės savitarpio pagalbos, be šios sutarties, kurią mes šiandien svarstome, daugkartiniai, beveik šimtą kartų pavartoti Lietuvos kreipimaisi į Rusiją dėl asmenų, kovojusių Sausio 13-ąją prieš lietuvius, išdavimo, Rusija dėl šių kreipimųsi nepateikė jokie atsakymo ir tai leidžia tokiems kaip M. Golovatovas kalbėti, kad kalbėdamas su Rusijos diplomatais jis įsitikino, kad jo neišduos ir jo neatiduos.

Kitas pavyzdys dėl Seimo sprendimo, kuris priimtas praeitais metais. Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos oficialus atstovas Andrejus Nesterenko pareiškė, kad 1991 m. liepos 29 d. sutartimi iš viso negalima remtis, nes šis dokumentas pasirašymo metu buvo susitarimas tarp dviejų subjektų, tarp dviejų Sovietų Sąjungos subjektų. Taigi oficialus Užsienio reikalų ministerijos atstovas atvirai kvestionuoja Lietuvos ir Rusijos 1991 m. sutartį, kurios 20-metį mes šiandien ir pažymime, nors šalys pripažįsta viena kitos suverenumą, pripažįsta valstybinį statusą, pavyzdžiui, Lietuvos buvo paskelbtas 1990 m. kovo 11-ąją ir t. t.

Dar kitas pavyzdys.

To paties Liaudies deputatų pirmojo suvažiavimo metu, apie kurį jau čia kalbėjau, kaip visiems žinoma, dirbo Molotovo–Ribentropo pakto komisija, jai vadovavo Komunistų partijos Centro komiteto sekretorius Aleksandras Jakovlevas. Aš nepasakosiu, kiek jėgų, nervų mes paaukojome šiai komisijai, nagrinėdami Molotovo–Ribentropo pakto slaptuosius protokolus. Taip pat nekalbėsiu apie tai, kokios ten aistros virė, kiek milijonų žmonių likimų, tragedijų ne tik iš Sovietų Sąjungos, bet ir iš viso pasaulio slypėjo už tų slaptųjų protokolų. Ir kas galėjo tada įsivaizduoti, kad tie patys slaptieji protokolai, tuo pačiu metu, kada dirbo ši komisija ir jie buvo svarstomi, tie protokolai buvo pasirašyti, jų originalai gulėjo bendrojo Komunistų partijos Centro komiteto seife. Ir M. Gorbačiovas, kaip sekretorius ir šio suvažiavimo pirmininkas, aišku, puikiai tai žinojo, tačiau vis dėlto jis sankcionavo tokios komisijos sudarymą, kuri nagrinėtų Molotovo–Ribentropo paktą, bet apie tai iki šiol tyli.

Kaip iki šiol tyli ir apie tai, kas vyko 1991 m. sausio 13 d. Dar daugiau, kai jo tiesiogiai apie tai klausė, jis pasakė, kad nieko apie tai nežinojo; ten kažkas vyko be jo žinios. Ir tai kalba Sovietų Sąjungos Komunistų partijos generalinis sekretorius ir vyriausiasis ginkluotojų pajėgų vadas.

Dėl ko visi šie pavyzdžiai? Kas už jų slypi, kas slypi už tų URM'o visokių supainiotų pareiškimų, sutarčių, kurios nevykdomos ir netgi neigiamos oficialių Rusijos Federacijos pareigūnų, kas už viso to slypi?

Neišspręstos svarbiausios tarpvalstybinės problemos, tačiau gerai būtų, jeigu tai būtų tik nesunkiai atpažįstama sovietinė diplomatijos demagogija, kai už įvairių formuluočių, už įvairių formuluočių pavidalo buvo supainiojamos įvairios valstybės. Su tuo dar būtų galima gyventi ir dar kažkaip įveikti. Tačiau šie pateikti pavyzdžiai rodo daugiau ir giliau. Tai principinis kultūrų skirtumas, kultūrų, kurioms atstovauja Lietuva ir Rusija, tai matricos kultūrų skirtumas, jų pagrindo skirtumas. Lietuva po to, kai sovietų aneksija 1940 m. nutraukė Lietuvos nepriklausomybę, 1990 m. kovo 11 d. pratęsė savo raidą kaip Vakarų civilizacijos atstovė. Jos raida prasidėjo ne XX amžiuje, o jau prieš keletą šimtmečių, dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės metu buvo nustatytas Lietuvos ėjimo vektorius šia kryptimi.

Rusija dėl įvairių visiems žinomų (čia aš dabar neturiu laiko visa tai vardinti) sociokultūrinių, geopolitinių, ekonominių priežasčių, gamtinių, klimato, psichologijos, mentaliteto ypatumų suvienijo į vieną bendruomenę skirtingus lokalius pasaulius, turinčius, beje, visiškai skirtingas kalbas, skirtingą kultūrinį pagrindą ir įstrigusius įvairiose skirtingose istorijos epochose, nuo to laiko visi šie civilizaciniai skirtumai ir išryškėjo. Rusija savo civilizacine raida įstrigo tarp modernizacijos poreikio ir (...) archaikos. Ir šio įstrigimo požymiai pradėjo ryškėti jau XIV amžiuje.

Aš visa tai sakau, nors gal tai atrodo ir nevisiškai tinkama šiai konferencijai, tačiau jeigu to nepasakysime, nebus suprantama, ką reiškia sutartis tarp visuomenių, kurios turi skirtingus kultūrų tipus. Dabartinė situacija unikali tuo, kad Rusija, kaip didelė visuomenė, kaip sisteminė sociokultūrinė vienovė, nesugeba toliau plėtotis, nesugeba (...) į dabartį iš tos ikiindustrinės epochos pagal savo matricą, sudarančią jos kultūros branduolį, o ta matrica yra patriarchalinė, dar iš XV amžiaus, ir jame likusi. Taigi jos esmė tokia, kad ji šito nesuvokia, nes Rusijos visuomenės specifika šiandien yra tokia, kad ji nesugeba ne tik pati plėtotis, bet ir neturi sugebėjimų savikritikai. Klausimas, kas, iš kur ir kur mes norime? Nors ir kaip keista, kaip nuostabu, tai klausimas, į kurį nei valdžia, nei pataikaujanti jai inteligentija, nei tuo labiau gyventojai nesugeba atsakyti.

Cia irgi galima būtų pateikti labai daug pavyzdžių. Pavyzdžių, kaip nesuprantama, kaip nesugebama to suprasti, tačiau aš tik įvardinsiu tuos pavyzdžius. Visiškai neseniai Prezidento D. Medvedevo komisija parengė seriją pranešimų apie Rusijos būklę ir perspektyvas. Čia yra ir žinomas pranešimas dabartinio Rusijos vystymosi instituto, kuriam vadovauja Igoris Jurgensas ir Jevgenijus Gontmacheris. Be to, savo pranešimą visiškai neseniai parengė ir kiti autoriai, tai pranešimas apie kultūros problemas. Pranešimas, kurį parengė toks Aleksandras Archangelskis, jis tos grupės vadovas. Aš spėjau susipažinti su tais pranešimais ir turiu jums pasakyti, kad tuose pranešimuose nėra netgi užuominos apie tai, kad būtų pripažinta tikroji dabartinės Rusijos visuomenės būklė ir jos degradavimo laipsnis, jos krizės gilumas, įvairūs iš to kylantys pavojai. Ir ten visiškai nekalbama apie tai, ką tokioje situacijoje galima būtų padaryti ir ar iš viso įmanoma daryti.

Ir trečias pavyzdys. tai paties Prezidento D. Medvedevo pasisakymas apie mūsų praeitį, ateitį, modernizaciją. Aš netgi nekalbėsiu apie jo pranešimą ir straipsnį, kuris buvo išspausdintas maždaug prieš dvejus metus ir vadinosi „Pirmyn, Rusija!“ Aš savo kolegoms išsiunčiau labai didelę šio straipsnio analizę. Tačiau visiškai neseniai buvo ir kitų pasisakymų. Jis pasakė: apie istoriją galima kalbėti daug ką. Bet yra viena tema, apie kurią įvairiai kalbėti negalima. Tai karo tema. Karas, kuris visame pasaulyje vadinosi Antrasis pasaulinis karas, pas mus yra Didysis tėvynės karas, ir jis sako, apie tai nekalbėsime, negalima. Ir mes to neleisime. Yra vienintelė traktuotė. Ką gi tai reiškia?

Tai reiškia, kad nekalbėkime apie tai, kodėl šis dviejų antžmogiškų režimų, koks buvo stalinizmas ir fašizmas, susidūrimas įvyko. Kodėl? Nekalbėkime, kodėl tas karas turėjo tokią tragišką pradžią, kodėl milijonai žmonių žuvo. Nekalbėkime ir apie tai, kuo baigėsi šis karas, koks jo finalas. Taigi ir toliau vienareikšmiškai kalbėkime, kad jis baigėsi pergale. O karo

pasekmės, išvados, rezultatai vienareikšmiškai bus traktuojami kaip pergalė. Tačiau daugiau apie tai nekalbėsime.

Aišku, jis ten kalbėjo ir apie kitas problemas. Tarp jų, pavyzdžiui, ir tokią. Jis pasakė: aš ilgai galvojau apie savo įsaką, pasirašyti jį ar nepasirašyti, ir vis dėlto pasirašiau. Tai įsakas apie Rusijos valstybingumo 1150 metų sukaktį. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad Rusijos valstybingumui 1150 metų. Tai kunigaikščio Riuriko valdymo pradžia (862 metai). Ir viskas. Ir jis turi savo argumentų. Tai yra mūsų protėviai taip nusprendė. Caro imperijoje taip pat visi minėjo šią datą, t. y. 862 metus. Novgorode yra ir paminklas Rusijos tūkstantmečiui.

Buvusio Rusijos istorijos instituto, dabar Andrejaus Sacharovo vardo instituto, vadovas iš karto po šio D. Medvedevo pranešimo parašė straipsnį. Jame visų pirma sakoma, kad variagai, kurie kaip ir įkūrė senovės Rusijos valstybę, buvo slavai, o tiksliau, jie buvo pietų baltų slavai. Pasirodo, ta valstybė, kurią jie įkūrė, turėjo du centrus, tai yra ne tik Kijevą, bet ir Novgorodą. Ir vėl suprantama kodėl. Kodėl Kijevas, žinoma, kur dabar. O Novgorodas buvo vienas iš Kijevo Rusios centrų. Ir trečia labai svarbi pastaba. Kijevo Rusia, pasirodo, buvo valstybė. Niekas tuo neabejoja. Todėl ir Rusijos valstybingumas skaičiuojamas nuo to meto. O ar buvo tai valstybė? Jeigu buvo, tai kokia tai valstybė?

Kažkaip reikia visai tai apibūdinti, kvalifikuoti. Apie tai irgi nekalbėsime. O svarbiausia, kad dabartinis Rusijos Prezidentas savo įsaku nustato Rusijos valstybingumo pradžios datą. Čia ir yra problemos esmė. O problema yra tokia, kad nei žmogaus protas, nei mokslas, o aš spėsiu, kaip iš tikrųjų buvo, kokia ir iš kur kilo Rusijos valstybė.

O dabar noriu išvardyti visa tai, apie ką kalbėjau. Matricos pagrindai, kitos civilizacijos, Lietuva–Rusija. Aš paprasčiausiai išvardysiu tos matricos pagrindus. Kai kurie mokslininkai juos vadina netgi Rusijos sistema. Nors rusų sistema, pavadinime yra žodis „rusų“, galima būtų suprasti, kad tai kažkokia etninė sąvoka. Tai yra rusų civilizacija, jos pagrindas turi kažkokį etninį fundamentą. Iš tikrųjų ta Rusijos arba rusų sistema – tai sociokultūrinis reiškiny. Apie tai irgi būtų galima kalbėti. Net kalbėti apie tai, kiek tas rusiškumas buvo atstovaujamas tuo metu, kai iš tikrųjų buvo kuriama Rusijos valstybė.

O aš, kaip istorikas, ir ne vien aš, manau, kad tai buvo XIV a. antroji pusė. Tai yra Rusijos valstybingumas prasideda nuo Maskovijos valstybės. Kokie etnosai dalyvavo kuriant tą valstybę, koks buvo santykis tarp tų etnosų – tai klausimas, kurį mes dar ilgai ilgai svarstysime. Tačiau klausimas, kad sociokultūrine prasme Rusijos arba rusų valstybingumas prasideda būtent tada, pagrindžiamas taip (aš išvardysiu).

Visų pirma valdymo būdas. Tai savivalda. Ar galima tai pavadinti savo valia? Valdžia kaip monosubjektas, netgi subjektas pats savyje. Visa kita tai yra objektai. Pavaldiniai, baudžiauninkai, priemonės. Čia vienas iš požymių, kuris sudaro sistemą.

Antra. Tai gyvenimo būdas. Tam tikra vertikalė, jėgos hierarchija, savivalės santykis pagal susitarimą, bet ne pagal sutartį. Susitarimas, kitaip sakant, tai yra santykiai, besiremiantys sąvokomis, bet ne kažkokia sutartimi. Vietoj individo bendruomenė.

Ir trečia. Keletas veiksmų. Tai pasaulio suvokimo būdas. Iš esmės tai yra mitologinė sąmonės sistema. Netgi galbūt tai ne tiek religija, kiek įvairūs prietarai, pagoniški papročiai, iracionalumas, tikėjimas. Bet ne racionalumas ir panašiai.

Ir paskutinė tezė. Kodėl valdžia ir mūsų gyventojai nenori ir netgi nesugeba galvoti apie tokius dalykus – kas, iš kur, ir kaip yra dabartinėje Rusijoje. Visi šie veiksniai charakterizuoja daugumos Rusijos piliečių sąmonę šiandieną. Yra ir kitų priežasčių. Gyvenimas dabar ne tik priėjo degradavimo ribą, visuomenė kovoja pati už save, kyla entropijos situacija, tai yra kovos už save praradimas. Daugeliu atvejų valdžia savo tikslingais veiksmais, tikslingomis priemonėmis per pastaruosius 20 metų neleido visuomenei aktyviai dalyvauti visuomeniniame, politiniame, socialiniame, kultūriniame gyvenime. Ir tokiais sąlygomis mažai kam norisi pažiūrėti į save patį, pamatyti save veidrodyje, suprasti, kas tu toks. Norisi greičiau pasislėpti nuo realybės, užsibarikaduoti savo individualiame kiaute kaip kriauklėje. Be to, valdžia, kaip man atrodo, turi savo norų nematyti ir nesuvokti, galbūt greičiau vaidinti, kad ji nesupranta ir nemato.

Korporatyviu požiūriu ši valdžia tapo visiškai kriminalinė ir istorinė ir kitokiomis prasmėmis. Ji kvaziteisinėmis priemonėmis pasiėmė sau nacionalinį turtą ir didesnę to turto dalį padarė privačia savo nuosavybe. O pašalinusi visuomenę iš politinio ir ekonominio gyvenimo ši valdžia, veikdama neteisėtai, įtraukė į neteisinę, dažnai kriminalinę veiklą tą pačią visuomenę, kartu tą visuomenę padarydama savo bendrininke. Tokiai valdžiai nieko nelieka, o tik padaryti save amžiną, arba (čia daugtaškis).

Man norėtusi, kad ne tik Rusijoje, bet ir Lietuvoje įsiviešpatautų racionalus požiūris į Rusiją, kas ji tokia, iš kur ji ir kada ji tapo tokia. Kur ji eina, kaip valstybė. Kaip ir visas V. Putino režimas, nes santykiai, kaip žinome, dvišalis procesas. Ir šis dvišalis procesas veikia difuziškai, tai yra veikia į abi puses. Ne tik Rusijai reikia turėti suvokimą, kas ji tokia, bet ir Lietuvai, kaip man atrodo, reikia turėti labai racionalų suvokimą, su kuo ji turi reikalų šiandien. Ačiū už dėmesį.

... Ačiū, Juriu Nikolajevičiau. Turiu pripažinti, kad jūsų požiūris į Rusiją yra labai pamokantis mums, ir mes taip pat neturime pamiršti kartais pažiūrėti patys į save, analizuoti save. Aš džiaugiuosi, kad čia kartu su jumis yra ir istorijos mokytojai, ir Lietuvos diplomatai, o ne tik žurnalistai, politologai ir kiti svečiai. Labai jums ačiū. Ko nesinorėtų? Nesinorėtų, kad jūsų tipo žmonės būtų vieniši. Ačiū jums už tai, kad jūs nepalikote vienišos Lietuvos tautos. Nors, kaip žinau, jūs jaučiate, kad tokių vienišumo momentų buvo ir yra.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Dabar noriu suteikti žodį perskaityti pranešimą Nikolajui Medvedevui, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatui. „Lietuva – ištikima sąjungininkė Rusijos demokratinėms jėgoms“ – tokia pranešimo tema.

Lietuva – ištikima sąjungininkė Rusijos demokratinėms jėgoms

Nikolaj MEDVEDEV. Nuo pat pirmų dienų nuo Sąjūdžio gimimo aš, atėjęs į Sąūdį, supratau, suvokiau, kad ruošiantis didelėm kovom dėl nepriklausomybės reikia pradėti ne nuo kovos su priešu, o nuo draugų paieškos. Nuo tų žmonių, kurie gali suabejoti dominuojančiomis tiesomis toje valstybėje, padėti jiems suabejoti, padėti jiems suvokti, kas yra iš tikrųjų, kaip yra iš tikrųjų, pažinti savo istoriją, pažinti kitų šalia esančių valstybių ir žmonių istoriją ir tik po to pradėti tą kovą. Ačiū Dievui, Sąūdis taip ir pasielgė. Buvo daug pastangų važiuojant į Rusiją, į didelius miestus: į Maskvą, Sankt Peterburgą, Sverdlovską (dabar Jekaterinburgas), kitus miestus, aiškinant žmonėms, nes iš karto buvo pasakyta, kad štai šitie žmonės yra rusų tautos priešai, ukrainiečių tautos priešai. Atsimenu, kaip man tai buvo sakoma, kitų tautų priešai, *žestokyje bojeviky*. Atsimenu, kaip aš pirmame suvažiavime atsistočiau prieš juos ir sakau: „ja kak raz etot bojevyk, pasmatryte na menia“. Aš buvau vadinamųjų žaliaraiščių gretose. Ir tas šūkis „Už jūsų ir mūsų laisvę“ labai giliai...

Bet buvo renkami ne visi žmonės, buvo stengiamasi atrasti tuos, kurie gali mus suprasti, kad paskui jie platintų tą informaciją. Lietuviai nebuvo nusiteikę antirusiškai, antiukrainietiškai, antibaltarusiškai ar anti- dėl kitų tautų, bet tikrai laikėsi principo „Už jūsų ir mūsų laisvę“, todėl buvo galima tai padaryti. Mes kartais ne visada įvertiname tokius faktorius kaip o ką gali pasakyti premjeras, prezidentas, juo labiau tokioje valstybėje kaip Sovietų Sąjunga ir Rusija. Ką jis gali ir ko jis negali pasakyti? Kodėl? Todėl, kad bolševizmas bandančiai susikurti Rusijos demokratijai po vasario revoliucijos baisius nuodus paskleidė, įdiegė pavydą, gobšumą, godumą ir neapykantą visiems kitiems, kas truputį kitokios tautos, kitaip galvoja, kitaip pasisako, tai buvo įskiepyta. O tie, kuriems nepasisekė to įskiepyti, buvo arba išmesti, kaip pagrindinis rusų inteligentų būrys, arba paskui sistemiškai naikinami, naikinami.

Baltarusijoje tai pasisekė labiausiai. Kuropatuose yra palaidoti patys iškiliausi Baltarusijos tautos atstovai. Volgoje buvo skandinavai kunigai, surenkami į baržas, suvaromi ten ir skandinavai. Tokiu būdu buvo įskiepyta, susidarė tam tikra paradigma, tam tikras

žmonių mentalitetas. Todėl taip sunku buvo atrasti tuos, kurie galėtų tave išgirsti ir suprasti. Bet Sąjūdžio žmonės ir mūsų Aukščiausiosios Tarybos deputatai tai padarė. Tai buvo prielaida, kad kai tas baisus karinis kumštis bandys sutriuškinti Lietuvą ir kai pasaulis galvos, kaip čia padėti ar nepadėti, arba taip tik pakritikuoti, kaip buvo... Mes atsimename, kaip buvo sutriuškinta Vengrijos revoliucija, kas įvyko Čekoslovakijoje, kas buvo Vokietijoje. Mes bijojome, kad irgi gali taip atsitikti. Todėl reikėjo kažko, kas galėtų sustabdyti tą kumštį. Reikėjo įrodyti tiems žmonėms, kurie Rusijoje laikė save demokratais, kad mes esame jų ištikimi bičiuliai, ir jeigu reikės, tai kaip gulaguose buvo žudomi iškili rusų žmonės, ukrainiečiai, baltarusiai, gruzinai, kiti, ir lietuviai tenai buvo kartu, mes pasiruošę tam pačiam, kad jie žinotų. Nors mūsų nedaug, bet mes suremsime savo pečius. Todėl į mus žiūrėjo kaip į švyturius. Tikrai Lietuvos delegacija ten buvo tam tikras švyturys.

Mes tik iki šiol kartais niekaip nesuvokiame, ką gali ir ko negali pasakyti žmogus, jeigu jis žmogus iš didelės raidės, ir ką gali ir ko negali pasakyti prezidentas. Pasirodo, žmogus gali pasakyti viską, ką jis mano apie situaciją. O prezidentas turi laviruoti. Ir jeigu B. Jelcinas būtų pasakęs daugiau, negu jis suvokė, kad galima pasakyti, tai rytoj jis jau nebūtų nei Prezidentas, nei nieko. Tauta jo nesuprastų. Kritinė masė demokratiškai nusiteikusių žmonių Rusijoje buvo per maža tam, kad tai galima buvo padaryti. Jos užteko Maskvoje, Sankt Peterburge, Sverdlovske. Aš atsimenu, kaip sausio įvykių dienomis susirinko pusmilijoninė minia, mes su ponu J. Afanasjevu stovėjome tribūnoje ir mums jie sakė: leiskite mums ir mes tą Kremlių po plytelę išnešiosime. O mes žinojome, kad negalima to leisti. Tik reikia, kad jie pareikštų savo nuomonę. Ir tai buvo padaryta.

Aš esu įsitikinęs, mano politinis gyvenimas prasidėjo nuo laiško „Kauno aide“ istorikui J. Afanasjevui, kai aš su juo truputį nesutikau. Mano straipsnis nebuvo plačiai išplatintas, bet „Kauno aide“ jis buvo parašytas. Čia buvo. Aš kai kur su juo sutikau, kai kur nesutikau. Todėl ir šiandien aš nesiginčysiu. Su kai kuo daugeliu atvejų aš sutinku, tik su tuo pesimizmu, kuris yra, nesutinku. Aš vis tikiu. Kiek metų Lietuva iškentėjo bolševizmą, kiek? 50 metų. Lietuva neprarado ryšio su savo emigrantais. Bendravo. Rusija prarado savo ryšius su emigrantais. Susidarė lyg ir dvi atskiros tautybės: emigrantai ir rusai. Ir 70 metų bolševizmo. Kai europiečiai ką nors sako apie mus arba apie Rusiją, tai aš sakau, jeigu per jus pervažiuotų tokia baisi mašina, įdomu, kaip jūs atrodytumėte. O per mus ji pervažiuo. O per Rusiją važiuo 70 metų.

Todėl aš tikiu, kad reikia neprarasti vilties. Reikia bendrauti daugiau negu dabar bendraujame. Vėl ieškoti, ieškoti, ieškoti ryšių su Rusijos demokratais, su Ukrainos demokratais. Mes juos kažkaip labai vienalyčiai matome. Jie skirtingi. Ir su skirtingais. Ir visą laiką vadovautis ta pačia idėja – už jūsų ir mūsų laisvę. Žmogus arba valstybė, kuri pavergia kitas tautas, kitus žmones, nėra laisvi. Jie tampa vergais. Nepastebimai vergvaldys tampa vergu ir nieko gero nesukurs. Todėl aš norėčiau, kad mes pratęstume tą darbą Rytuose ir padėtume vakariečiams. Jie daug ko nesupranta. Mes kur kas geriau už juos suprantame, kas ten dedasi ir kaip ten dedasi. Jie į mus kartais žiūri lyg ir iš viršaus. Atleiskime jiems tai, bet dirbkime su jais kartu aiškindami, ką jie turi daryti. Dėkoju jums už dėmesį. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū, Nikolajau, ypač už jūsų optimizmą. Iš tiesų šiandien mes elgiamės lyg jaunystės besiilginti bendruomenė ir daugiau vilties įžvelgiame praeityje negu dabartyje. O Nepriklausomybės Akto signataras Valdemaras Katkus kaip tik norėtų pasverti, kiek vakar dienos yra šiandienoje. Aš suprantu, kiek to optimizmo, kuris buvo tada, pasirašant Rusijos ir Lietuvos tarpvalstybinių santykių sutartį, galima matyti šiandien. Prašom.

Kiek vakar yra šiandienoje

Valdemaras KATKUS. Šiandien iš tiesų mes svarstome po 20 metų įvykius, kurie vis dar yra mūsų Lietuvos ir Rusijos santykių pamatuose, ir aš tai norėjau išsakyti tokiu glaudžiu

posakiu, kiek iš tikrųjų klausimas vakar dienos yra šiandienoje. Iš tikrųjų tai yra praktinis klausimas, kaip prognozuoti rytojų, kaip numatyti rytojų. Jeigu tos vakar dienos šiandienoje yra labai daug, tai mūsų veikimas lėtėja. Tokius žmones paprastai vadina atsilikusiais nuo gyvenimo, stabdančiais progresą. O jeigu mūsų veikime yra per mažai vakar, tai toks naivus veikimas gali atnešti mums daug žalos, nes manoma, kad ta praeitis nebėra veiksminga, ji jau yra istorikų darbas, į ją numojama ranka ir staiga ji rytojui pasirodo kaip didelė ir neatremiama grėsmė. Dėl to tas naivus visiškas vakar atmetimas, mano galva, yra labai pavojingas.

Prieš pereidamas prie Lietuvos–Rusijos santykių aptarimo, norėčiau priminti europinį pavyzdį iš ilgos ir veiksmingos europinės atminties. Tai yra įvykis, kuris buvo 9 metais mūsų eros amžiuje, kai Romos senatorius Varusas Tautenburgo girioje stojo į kovą su germanų gentimis ir tame karo mūšyje romėnai prarado 10 % savo visos kariuomenės. Po to mūsų Romos imperija atsisakė Germanijos provincijos ir atsisakė tolesnių žygių į šiaurės rytus. Bet Romos imperija liko ties Reino upe.

Jeigu pažiūrėtume į Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus, tai Vakarų frontas kaip tik ir ėjo ta pačia Reino upe tarp Senosios Romos imperijos ir germanų genčių. Jeigu pažiūrėsime į šiuolaikinę Europą, kuri skirstoma į Pietų Europą ir Šiaurės Europą, ji lygiai taip pat eina per tą pačią sieną ir per tą pačią sieną lūžta šiandien euras. Tokiu būdu tas 2 tūkst. metų mūsų pasireiškia šiuolaikiniuose finansuose. Ir kol kas Europai vis dar sekasi tą plyšį išlaikyti toliau neyrantį. Tai nėra vien tik istorinis dalykas, kažkokiu būdu tas veikimas papročiais, tradicijomis persiduoda ir tai galima, kaip minėjau, matyti šiandien iš Briuselio finansų ministrų susitikimų ir Europos Sąjungos aukščiausiųjų vadovų laikysenos.

Grįžtant prie Lietuvos ir Rusijos santykių, iš esmės tai iš tikrųjų buvo, kaip šiandien daug kartų buvo paminėta, bandymas nubraukti, padaryti neveiksmingą vakar dieną ir atverti kitokiems santykiams rytojų. Ir kad paaiškčiau, aš pateiksiu tris įvykius, konkrečius įvykius iš Lietuvos ir Rusijos santykių plėtotės.

Pirmas įvykis. 1991 m. ankstyva vasara. Latvijoje susirinko trijų Baltijos valstybių vadovai ir užsienio politikos vadovai į susitikimą su B. Jelcinu. Bendros vakarienės metu į salę įėjo tuometinis B. Jelcino apsaugos tarnybos viršininkas, KGB generolas Aleksandras Koržakovas ir pasakė, kad B. Jelcinui skambina SSRS Prezidentas M. Gorbačiovas. B. Jelcinas net nesusimąstydamas pasakė, kad „M. Gorbačiov padaždiot“, tai yra palauks.

Tai buvo pagarba, aišku, mums, Baltijos šalių atstovams, ir iš esmės parodė tuometinės Sovietų Sąjungos galių konfigūraciją. Ir tada pasidarė labai aišku, kad Lietuvos ir Rusijos sutartis turi būti sudaroma kuo greičiau, nes Sovietų Sąjunga grius labai greitai ir mes neturėsime jokių naujų pamatų tas teises perimant. Keisčiausia, kad po to labai daug kartų įtakingi Vakarų politikai mums aiškino, kad mes nesuprantame tikrosios padėties Sovietų Sąjungoje ir kad mes stabdome SSRS ir Vakarų progresą šitoje srityje, nes tas įvykis... jokios saugumo tarnybos aiškiau negalėjo parodyti, kokia yra būklė. Vakarienė baigėsi po 30 min. B. Jelcinas tik tada nuėjo kalbėtis su M. Gorbačiovu. Tai pirmas įvykis.

Antras įvykis. 1991 m. liepos 29 d. Maskvoje, kai V. Landsbergis su B. Jelcinu susitarė dėl antrosios redakcijos dėl 1940 m. įvykių pripažinimo ir susėdo prie stalo, B. Jelcinas staiga pasakė, kad delegacijoje yra žmonių, kurie reikalauja išbraukti šitą punktą. Prie stalo tapo tylu, sutartis yra parengta, ir tuo metu delegacijos vadovas V. Landsbergis atrado labai tikslų žodžių, jis pasakė, kad „gaspadin B. Jelcin, vi česnyj čelovek, vy chatyte vesti česnuju politiku“. (Pone Jelcinai, jūs esate sąžiningas žmogus, ir jūs norite vesti sąžiningą politiką.) Tada B. Jelcinas kreipėsi į Ruslaną Chasbulatovą ir Andrejų Kozyrevą, paprašė, demokratiškai paprašė atsiimti savo reikalavimus. Tuometinis Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas R. Chasbulatovas ir Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministras A. Kozyrevas atsiėmė savo šiuos reikalavimus ir tokiu būdu buvo pasirašyta.

Šitas įvykis rodo, kad valstybės vadovų nuostatos (nebuvo primesta, iš tikrųjų demokratiškai prie stalo buvo priimtas sprendimas) lemia labai daug ką.

Trečias įvykis. 1992 m., Lietuva yra pripažinta. 1992 m. liepos 9–10 d. Helsinkyje vyksta Vadovų susitikimas, bet prieš tai tris mėnesius vyko paruošiamasis darbas, kur 48

valstybės, taip pat ir Lietuva, bandė parengti deklaraciją, įpareigojančią deklaraciją. Suvažiuos 48 valstybių vadovai ir jie tą deklaraciją pasirašys, ji gana svarbi. Mums pasisekė ir su Rusijos puse, ir su kitais susitarti, kad toje deklaracijoje į 15 straipsnį būtų įtraukta, kad Rusija pripažįsta, kad Baltijos valstybėse yra svetima kariuomenė ir kad ji būtų tvarkingai išvesta iš jos teritorijos. Paskutinę naktį, žinau, Vokietijos delegacijos vadovas mus spaudė, įtikinėjo, kad mes nesuprantame rusų ir kad B. Jelcinas tikrai užprotestuos šitą straipsnį, kad mes, Lietuvos delegacija, sužlugdysime visą Helsinkio Vadovų suvažiavimą.

Mums nepasisekė įtikinti, kad kariuomenės išvedimas kyla iš Lietuvos ir Rusijos sutarties, yra 1940 m. pasekmių pašalinimas. Sulaukėme liepos 9 d., kada įvyko deklaracijos skaitymas, B. Jelcinas sėdėjo už mūsų nugarų, jis neatsistojė, neprotestavo, priėmė kaip ir toliau tos sąžiningos politikos tęsinį.

Trys įvykiai rodo, kad tiek iki sutarties pasirašymo iš tikrųjų buvo siekiama, nesuprantamai nei SSRS vadovybei, nei didelei daliai Vakarų įtakingų politikų ir vadovų, kad iš tikrųjų bandoma (...) visiškai kitaip, sąžiningai. Ta prasme santykiai buvo visiškai nesuvokiami. Kas toliau vyksta su mūsų sutartimis? 2000 m. ateina naujasis Rusijos prezidentas V. Putinas ir jis paskelbia, kad Sovietų Sąjungos griūtis yra ne kas kita, o geopolitinė katastrofa. Šiuo atveju faktiškai V. Putinas atnešė visą praeitį atgal, ką mes per 10 metų padarėme, sugrąžino per vieną dieną viską atgal. Kitaip sakant, praeities turinys ateina iš Rusijos, bet tikrai ne iš Lietuvos pusės. Jis yra iš ten sugrąžintas. Ir mes į tai turime atkreipti dėmesį, nes tai yra veiksminga praeitis, tai nėra istoriko darbas, kaip dažnai kalbame, ji yra veiksminga. Jeigu mes nekreipsime dėmesio į šitą realybę, mes patirsime labai didelę žalą. Čia nereikia pasiduoti naiviam pragmatizmui. *Realpolitik*, aš manau, kad yra tiesiog kitas žodis, eufemizmas pragmatizmui įvardinti. O kraštutinis pragmatizmas turi seną posakį, kad tikslas pateisina priemones. Yra du tokie pragmatikai, vieną išaugino Europa, jo vardas Adolfas Hitleris, kitas pragmatikas – Josifas Stalinas. Tai mes tą senąjį pragmatizmą, kuris mums žinomas kaip Ribentropo–Molotovo paktas, bandėme Lietuvos ir Rusijos sutartimi ir 40 metų pasekmių pašalinimu... tai ir daryti. Bet šiuo metu, aš dar kartą sakau, realybėje yra užrašyta taip, bet turinys suprantamas kaip geopolitinė katastrofa.

Dar daugiau. Šiais metais, tai yra mėnesio senumo įvykis, Vokietijos pragmatikai, susirinkę į vadinamąjį (...), tai yra Vokietijos dirbtuvės, vieną iš preciziškiausių Vokietijos premijų – Kvadrigos – paskyrė Rusijos Federacijos Ministrui Pirmininkui V. Putinui. Ir visiškai nesvarbu, kad vėliau ta premija buvo atšaukta. svarbu yra tai, kad Vokietijos aukščiausiuose politiniuose ir verslo sluoksniuose yra labai gajį revanšizmo dvasia. Pragmatizmas, kuris yra propaguojamas, kuris vadinamas „Real politika“, vieną dieną galime sugrįžti prie to paties kraštutinio pragmatizmo. Dažnai yra kalbama, kad tarpvalstybiniais santykiams žalos gali atnešti, sakysime, yra įmonių balansai arba šalių prekyba ir dažnai jie įvardijami kaip centriniai dalykai. Aš manau, kad daugeliu atveju vadovaujamas... yra seniai paneigta, yra XIX a. kraštutinio liberalo Frederiko Bastijos teiginys, kuris sako, kad jeigu prekės nekirs sienos, tai kariuomenė kirs. Kitaip sakant, jeigu valstybės prekiauja plačiai, jos niekada negali kariauti. Tačiau tiek Pirmasis, tiek Antrasis pasauliniai karai šitą paneigė.

Tie verslininkai arba bankininkai, kurie iki Pirmojo pasaulinio karo buvo įsitikinę, kad Vokietija, kuri prekiauja su Prancūzija ir Britanija, niekada negali kariauti, prarado ne tik didelius turtus, bet ir vėliau pražudė daugelį žmonių. Šis, sakysime, naivus prekybinės politikos propagavimas yra užslėptas, senas F. Bastijos teiginys, kurį paneigė daug kartų, sakysime, istorijoje, ypač Europoje du pasauliniai karai. Yra vienas toks naivus šios dienos pragmatizmas iš Vokietijos, kai vokiečiai mano, kad jie gali kartu su Rusija Kaliningrado srityje statyti atominės elektrinės, kurios tieks elektros energiją į Vokietiją. Nes uždarius atominės elektrinės joms trūksta, bet jų politika šiandien garsiai sako: mes tik tokiu būdu galime kontroliuoti Rusijos veikimą. Mums gyvenant Lietuvoje ir įsivaizduojant, kad Kaliningradas bus paverstas Vokietijos–Rusijos branduoline zona, tai yra keliantis siaubą dalykas. Šis naivus pragmatizmas yra tiek iš Vokietijos, tiek iš Rusijos, jis niekur nėra dingęs, jis pasirodo įvairiais pavidalais. Politikai su dideliu vakarykštės dienos bagažu ir veikdami kartu su naiviu pragmatizmu, besivadovaujančiais verslininkais, yra labai sprogus mišinys.

Taigi mano iškeltas pirmas klausimas kiek vakar yra šiandienoje, tai aš atsakau, kad vakarykštės dienos šiandienoje yra kur kas daugiau, negu tai buvo 1991 m. liepos 29 d. Ačiū. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai ačiū. Iš tiesų, kai kalbame apie vakar dieną, kartais galime turėti skirtingus dalykus, aš turiu omeny būtent liepos 29 d. O dabar, dėkodama gerbiamajam signatarui, noriu pasakyti, jog atėjo laikas diskusijoms. Mes turime keletą pageidavimų, tačiau aš nedelsdama ir suteikiu. O kitus užsirašysiu. Profesorius B. Genzelis norėjo tarti žodį, jau seniai užsirašęs ir mes jam suteikiame galimybę. Po kiek kalbame, turbūt nenustatome limitų. Mes visi jaučiame, kad kada nors reiktų baigti šį renginį, tai...

Bronislovas GENZELIS. Mano giliu įsitikinimu, mūsų pagrindinė problema, kad mes kartais norime galvoti, kad mes esame išmintingesni ir pasaulyje pas mus išmintingesnių nėra, kad visi išmintis telpa mumyse. Mano supratimu... (*Balsai salėje*) Kad mūsų problema yra svarbiausia. Vis dėlto visi yra žmonės ir visi žmonės turi savo pozicijas, turi savo argumentus ir visi argumentai negali būti atmetami galvojant, kad tik mes esame pasaulio bamba ir mes visus klausimus pajėgūs išspręsti. Ir mes nuo šios problemos turime išsigydyti, čia mūsų liga.

Tauta gali būti gyvybinga, kai ji žino tikrą savo istoriją, ir istoriniai įvykiai turi būti įvertinti. Šiandien mes analizuojame vienu aspektu Lietuvos – Rusijos santykius. Vis dėlto mes turime sutikti, kad jeigu neįvyktų pokyčių pačios Rusijos mąstysenoje, mes nepriklausomybės negalėtume iškovoti, taip, kaip negalėjo čekai, taip, kaip negalėjome mes. Prisimename, kai buvo įvesti tankai į Prahą, kiek Maskvoje susirinko? Susirinko apie 10, bet tai buvo pirmas. Kai Vilniuje vyko, kiek vyko? Čia, Nikolajau, jūs dalyvavote. Kiek įvyko ten? Mes matome – šimtai tūkstančių visoje Rusijoje. Jeigu tuos galima buvo susemti, tai jau šios minios nesusemsi. Ir mes šių faktų negalime ignoruoti. Kad ne tik mes brandiname, bet ir Rusijoje vykę pokyčiai brandino mūsų sąmonę.

Aš dabar grįžtu prie tų įvykių, kurių liudininkai buvome profesorius J. Afanasjevas ir mes. Mes šitą prisimename.

Dabar Molotovo–Ribentropo paktas. Visa imperija buvo įsitikinusi, kad Lietuva savarankiškai savo noru įstojo į Tarybų Sąjungą. Net ganėtinai tolerantiški, gana demokratiški žmonės taip galvojo. Svarbiausias mūsų tikslas buvo surasti Molotovo–Ribentropo paktą. Ir šiandien sėdi čia J. Afanasjevas... protokolai, jie buvo... jų nėra. Ir kai jis panaudojo savo talentą kaip istorikas archyvaras, kuris gerai žino... ne tik archyvuose, nes čia ne archyvuose buvo, bet kabinetuose, jis sužinojo, surado. Buvo paviešinti šie protokolai ir liaudies deputatų suvažiavimas pripažino, kad tie protokolai yra, ir jei ne jis, aš šiandien noriu pasakyti...

Jurij AFANASJEV. *Nu, ne ja našol.*

Bronislovas GENZELIS. (*No vy byli zamestitelem predsedatelja... nenada byt...*) ...labai kukliu. Buvo surasti ir suvažiavimas patvirtino, kad šie protokolai yra, visiems pasidarė aišku, kad Lietuva nesavarankiškai įstojo į Tarybų Sąjungą, bet ji buvo okupuota. Taip buvo, faktiškai žmonės tai suvokė. Buvo išsklaidytas mitas apie savarankišką Lietuvos ir Baltijos šalių įstojimą į Tarybų Sąjungą. Šio mito išsklaidymas turėjo įtakos, kad faktiškai jau nebuvo juridinio pagrindo manyti, kad Lietuva savarankiškai, protokolui... Tai yra vienas dalykas. Aš atkreipiu dėmesį. Kas surado tuos protokolus ir kas paviešino, čia esantis Jakovlevas buvo šios komisijos pirmininko pavaduotoju. Be šios komisijos mes turėtume kur kas daugiau šitų problemų. Todėl šie žmonės Lietuvoje turi būti gana žinomi ir ši problema yra vieša. Čia ne problema.

Dabar aš kitą problemą. Dabar kalba apie Austrijos santykius, nes čia siejasi su Rusija. Aš ne su visais sutinku, kurie čia kalbėjo. Kai gaunamas įsakymas žudyti nekaltus žmones, tai yra vienas dalykas. Ir kai gaunamas įsakymas žudyti ginkluotus, yra visiškai kitas dalykas. Čia buvo gautas įsakymas, tarkime, buvo, aš tikiu, kad šie veikėjai ne savo nuožiūra, nes iš

Pskovo jie neatsidurs, buvo įsakymas, jie veikė pagal įsakymą. Bet kitas dalykas, kad tai yra civiliai žmonės. Sakykime, esesininkai taip pat sakė, kad jie vykdė įsakymus, bet jie yra teisiami. Jie turi būti teisiami. Bet kitas dalykas, mes neturime suabsoliutinti, kelti tą isteriją, kuri dabar keliama. Užsienio reikalų ministerija Austrijai pareiškė protestą, labai gerai. Tas protestas yra būtinas. Bet kai iš Rusijos reikalaujama, kad Rusija pripažintų, kad ji reikalavo, na, būkime šiek tiek protingi. Kokia gi pasaulyje Vyriausybė prisipažins? Mes Rusijai keliame reikalavimus, kurių ji negali įvykdyti. Kam mes tai darome? Austrijai – taip. Mes turime šitą sakyti Austrijai.

Bet Rusijai mes galime griežčiausią protestą reikšti dėl to, ką Austrijoje Rusijos ambasadorius kalbėjo, kuris ten įžeidinėjo mus, mes dėl to privalome protestuoti, bet ne dėl kito dalyko. Mes turime visiems taikyti vienodus kriterijus, kas žudo žmones. Tarkime, mes šiuo atveju triukšmą keliame, bet mes turime prisiminti ir kitą garsią istoriją su Petru Raslanu, juk Raslanui niekas nedavė įsakymo žudyti, niekas, nes nebuvo kas duoda įsakymus žudyti. Jo buvo nukankinta, atrodo, 74 žmonės. Mes tylime. Kažkur pasakė kažką, bet mes negrasiname, kad nutrauksime santykius kaip su Austrija, kaip su Izraeliu. Niekas negrasina, ir tokiu būdu visiems žmonėms aišku, visur turi būti vienodi kriterijai. Negali būti vieniems taikomi vieni kriterijai...

Mūsų žmonės niekada nesupras, jeigu mes čia susirinkome, susitarėme, čia yra konvencijos dalykas, bet ne visi žmonės gali patikėti konvencijomis. Jeigu mes norime, mes turime į istoriją žiūrėti tokią, kaip buvo. Viską mes žinome, gal kokių dalykų ir nežinome. Mes žinome, kuo skiriasi, mano supratimu, istorikas nuo politiko? Politikas žvelgia į ateitį, kas bus. Istorikas, nors jis ir dalyvauja politikoje, jis irgi veikia kaip politikas, bet istorikas vertina praeitį, kas buvo, ir istorikas negali pakoreguoti įvykių, ar geriau, ar blogiau. Jis įvertina, bet jis negali patarti, o mes labai dažnai norime patarti praeities politikams, kad jie blogai tą ir tą padarė. Jie tą padarė, istoriko pareiga vertinti. Ačiū už dėmesį.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū, profesoriau. Dabar replikos prašė gerbiamasis profesorius J. Afanasjevas. Prašau.

Jurij AFANASJEV. Gerbiemieji kolegos, aš savo replika norėčiau atsiliiepti į vieną tokį principą, kurį Nikolajus Nikolajevičius išsakė. Tai yra tik dėl vieno jo pasakymo apie pesimizmą, nes su daugeliu jo pasakymų, bent jau su dauguma, aš sutinku, aš jį netgi laikau savo draugu. Jus ne tik laikau savo draugu, Nikolajau, bet ir myliu.

Tačiau ta pastaba apie mano pesimizmą, aš tą faktą ne tik atmetu, paprasčiausiai aš kategoriškai tai atmetu, nes ne vien jūs mane kaltinate pesimizmu. Aš noriu pasakyti štai ką. Aš galėčiau dar kartą šiandien pakartoti, kad tiesa man brangesnė už tėvynę. Aš galiu pakartoti dar kartą, nes daug sykių jau sakiau, rašiau, bandžiau tai pagrįsti. Tačiau kai palieti kažką tau labai šventą, jie tau sako, viskas gerai, viskas teisinga, tačiau štai čia jau tavo pesimizmas, šito mes nepriimsime. Kai tu nori pasakyti kažką ne šiaip apie Rusiją, o pakalbėti bendrai, tai aš irgi mėgstu daryti, tačiau man tiesa yra brangiausia, todėl noriu pasakyti štai ką, esmė mano replikos čia ir bus.

Pasakiau, kad man tiesa brangiausia, bet aš, aišku, puikiai žinau, kad didžioji žmonių dalis gyvena ne tiesos paieškomis, o stengdamiesi išgyventi, ieškodami išgyvenimo būdų. Taigi, jie per visą savo gyvenimą, dauguma žmonių ne tik Rusijoje, Lietuvoje, kur norite, ieško ne tiesos, o būdų išgyventi. Ir tai faktas. Ir aš tą faktą, aišku, pripažįstu. Ir dėl to aš, ko gero, turėčiau pasiremti pačiomis aukščiausiomis materijomis, juk ir Jėzus Kristus ėjo į Golgotą ieškodamas tiesos. Jis ėjo tikėdamasis rasti tiesą. Bet ne tik jis, Jėzus Kristus – tai žmogus Dievas, tai, kas už normos ribų, taip sakysime. Vienintelis toksai, bet buvo ir paprasčiausių žmonių, ne dievų. Pavyzdžiui, Galilėjus. Ir vėl man gali paprieštarauti, kad tai buvo genijus. Taip, tai buvo genijus, tokių genijų nedaug buvo, bet jis ėjo mirti, tikėdamas savo tiesa.

Ir vėl. Aš tai sakau ne dėl to, kad pasakyčiau. Išvardinau tokius žmones, o greta jų ir aš. Ne dėl to. Aš noriu pasakyti apie patį kelią į tiesą. Juk šis kelias yra tiesos paieškos kelias,

tai kelias, kurį apsunkina tokios galimybės kaip patekti į Golgotą arba ant laužo. Bet ar tai reiškia, kad tas ėjimas į tiesą yra pesimizmas? Štai dėl ko aš noriu paprieštarauti Nikolajui Nikolajevičiui. Ir gerai, kad jis sutinka su manimi.

Ačiū, Jurijau Nikolajevičiau, kas gali prieštarauti tokiai giliai krikščioniškai tiesos interpretacijai. Tikriausiai niekas šioje salėje.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Kviečiu kalbėti mūsų tuometinį atstovą Maskvoje, Nepriklausomybės Akto signatarą Egidijų Bičkauską.

Egidijus BIČKAUSKAS. Aš tikrai nepiktnaudžiausiu pasitikėjimu ir galimybe ir ilgai nekalbėsiu. Kalbėsiu keletu labai diskutuotinų, mano nuomone, klausimų. Nepasiduosiu Vladimiro provokacijai, nepasakosiu, kaip ten, nes tokių niuansų buvo labai daug, įvairių aplinkybių. Tai buvo toks metas. Aš norėčiau pasakyti štai ką, kas turbūt iškris iš bendro mūsų konferencijos konteksto.

Buvo užsiminta apie geras sutartis 1920 metų, gerą mūsų sutartį 1991 metų. Neneigiu, taip, bet noriu pasakyti štai ką. Nebandykime mes mąstyti, ir kai kuriais atvejais iš kalbančiųjų, man atrodo, tai praslysta, kokia gera tuo metu buvo Rusija, kokia ji gera mūsų filantropė ir panašiai. Deja, aš noriu pasakyti taip. Rusijai 1920 m. ir 1991 m. sutarčių reikėjo ne mažiau negu mums. Ir šituo aspektu, klausydamas pono Z. Butkaus, aš truputį susimąsčiau štai dėl ko. 1930 m., ponas Z. Butkus papasakojo, kaip nenorėjo ta pati Rusija prisiminti ar paminėti sutarties, o ar ne kažkas panašaus ir dabar mūsų laikotarpiu. O reikalas tas, mano požiūriu, kad Rusija dabar atėjo į tą stadiją, kai tos sutartys nelabai baisiai ir reikalingos, atvirai pasakius.

Bet čia, žiūriu, labai diskutuotina, aš sakau tai, ką aš sakau. Bet aš noriu pasakyti, kad vis tiek aš pesimistiškai į tai nežiūriu, nežiūriu dėl to, kad tiek Lietuva stipriai pažengė į priekį visais aspektais, tiek pasaulis pažengė į priekį, tiek ir ta pati Rusija pažengė į priekį, todėl nenoriu visišku paraleliu su mums nepageidaujamais įvykiais sudėlioti. Tai norėjau pasakyti.

Norėjau pasakyti dar, gal atsiliepdamas į profesoriaus B. Genzelio žodžius, kad visiškai pritariu tai minčiai, kad visiems reikia vienodus kriterijus taikyti ir panašiai. Nenorėčiau pradėti diskusijos dėl M. Golovatovo. Be jokios abejonės, Europos arešto orderį reikia vykdyti ir čia jokių diskusijų negali būti, jeigu yra tokie susitarimai. Solidarumas taip pat yra. Bet iš tikrųjų turėtų būti tam tikri kriterijai. Tada man klausimas kyla, aš apie M. Golovatovo pavardę, atvirai pasakius, pirmą kartą ir išgirdau dabar, kai jis kilo.

Kitų pavardžių, kurie tuo metu vadovavo tiems įvykiams ir kurie organizavo tuos įvykius, jeigu norite, aš žinau daug daugiau. Jėzau, pradėkime nuo paties Michailo Sergejevičiaus, jeigu taip norite. Bet aš kažkodėl nežinau, kad jų kas nors ieškotų, kas nors trauktų atsakomybės ir t. t. Bet aš puikiai suprantu, kad tai praktiškai neįmanoma. Aš puikiai suprantu, kad tai labai didelis... ir vargu ar teisinga būtų net ir diskusija, bet teisinė. Jeigu kriterijai, tai būkite visi malonūs, ir organizatoriams, ir t. t. Dmitrijus Jazovas bet kuriuo atveju. Štai šito aš nežinau, ar tą reikia daryti. Bet čia atskiras dalykas.

Ir paskutinis dalykas. Žinote, aš prisimenu 1991 m. sausio 13 d. Maskvoje. Aš ne vieną kartą tai sakiau, čia buvo užsiminta apie simbolius, man tai irgi simbolis. Po tos bemiegės nakties ambasadoje, mano kabinete, buvo užtrauktos užuolaidos, buvo labai bjaurūs oras, sniegas, šlapdriba. Aš ryte, pakankamai anksti, praveriu užuolaidas į gatvę ir priešais pamatau tuo bjauriu oru stovinčią vieną moterį tokiu varganu palteliu su maža maža mergyte, gal 3–4 metų. O dar tik brėkšta ir šlapdriba. Stovi ji su plakatu rankoje „Litva, prasti nas“.

Man tai kažkoks simbolis, simbolis ta prasme, kad Rusijoje mes visada turėjome ir turėsime, esant reikalui, ir palaikytojų, ir užtarėjų, ir draugų, ir ko tik norite. Ačiū.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai ačiū, Egidijau, ir už perspėjimus, ir šitą jaudinantį prisiminimą. Manau, atėjo laikas suteikti žodį kitam mūsų svečiui ponui F. Šelovui-Kovediajevui, gal jis atsakys į kai kurias iškeltas mintis.

Fiodor ŠELOV-KOVEDIAJEV. Norėčiau labai trumpai atsakyti savo kolegai. Prieš kavos pertrauką buvo pasakyta tokia hipotezė, kad, ko gero, rusų tauta... Jis išsakė tokią hipotezę, kad rusų tauta ar Rusijos tauta išsigando atsakomybės ar nenorėjo imtis atsakomybės. Aš nesu tokių svarstymų už tautą šalininkas. Štai mes, pavyzdžiui, geri, bet tautelė mūsų ne tokia gera.

Iš tikrųjų atsitiko labai paprastas dalykas, kaip jau čia buvo pasakyta. 75 metus rusai gyveno neturėdami galimybės užsidirbti pragyvenimui ar užtikrinti sau kažkokį padorų gyvenimą, paprasčiausiai žmonės užsiėmė savo kasdienių problemų sprendimu ir nusišalino nuo politikos. Tai yra visiškai suprantama, 75 metus jie badavo. Norisi prisivalgyti. Bet aš optimistas, kartoju.

Yra tam tikrų elementų, kurie rodo, kad grįžtama prie aktyvesnio visuomenės politinio gyvenimo suvokimo. Kol kas tokie požymiai labai maži, matomi tik tam tikrose vietose, lokaliai. Deja, į šį procesą neįsitraukė jaunimas, nes jaunimas, ko gero, yra labiausiai sugadintas šio režimo, jie užsiima pinigų uždirbimu. O mes tai vadiname visiškai kitaip. Jaunimas, ko gero, daugiausiai sugėrė šių kvaziekonominių sąvokų. Tačiau vyresnio amžiaus žmonės, kuriems daugiau kaip 30 – 35, 40, 45 metai, jie vėl pradeda domėtis visuomeniniu gyvenimu. Atsiranda toks visuomeninis patosas. Aš optimistas.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Norėčiau prisiminti, jog vargu ar sutartis būtų pasirašyta, ar ji apskritai būtų buvusi sėkminga, jeigu Lietuvos komandoje nebūtų dirbę iškilūs teisininkai, ypač tarptautinės teisės specialistai. Aš žiūriu į profesorių Vileną Vadapalą ir noriu, kad jis tartų bent keletą žodžių.

Vilenas VADAPALAS. Ačiū, gerbiamoji pirmininke. Šios dienos tema yra sutartis. Aš apie sutartį ir norėčiau pasakyti porą žodžių, mano manymu, apie pagrindines nuostatas, pagrindines dvi nuostatas, dėl kurių buvo daugiausiai ginčijamasi ir kurios turėjo lemiamą reikšmę tolesnėms deryboms dėl Rusijos Federacijos armijos išvedimo, taip pat turėjo savo reikšmę ir derybose dėl sienos delimitacijos.

Pirmiausia noriu pasakyti, kad mes turėjome gana mažai laiko pasiekti tą sutartį, kadangi mes žinome, kokia buvo situacija, ir žinome (tada mes to nežinojome, bet dabar žinome), kas įvyko rugpjūčio mėnesį Maskvoje. Todėl aš manau, kad liepos 29 d., kai teko būti Maskvoje, tai buvo didelis įvykis. Ir mūsų tikslas, ko gero, du pagrindiniai dalykai, kurių mes siekėme ypač ryžtingai, pirma, kad sutartyje būtų pripažintas nepriklausomybės atkūrimas, aš pabrėžiu, atkūrimas pagal Kovo 11 d. Aktą, o ne kokios nors, sakyčiau, kaip mes matėme kai kuriuose projektuose, kurie buvo siūlomi, aptakios formuluotės dėl nepriklausomybės ir suvereniteto, kas galėjo suteikti galimybę vėliau aiškinti ir interpretuoti tą sutartį mums visiškai netinkama linkme.

Kitas dalykas, sutartyje buvo pripažinti tarpvalstybinių santykių principai, būtent tarptautinės teisės principai, atskirai paėmus teritorinio vientisumo principus, kas buvo svarbu.

Be abejo, aš sutinku su ponu E. Bičkausku, kad abiem šalim buvo ypač svarbus šios sutarties pasiekimas, bet nuostatos dėl nepriklausomybės atkūrimo pripažinimo ir dėl aneksijos neteisėtumo buvo ypač svarbios. Tiesą pasakius, dėl aneksijos neteisėtumo, pačio teisinio neteisėtumo, jeigu galima taip pasakyti, ginčų nebuvo. Buvo ginčų dėl to, ar reikia įrašyti kitas šalis. Nebuvo. Labai entuziastingai... dėl to, ar reikia įrašyti aneksijos... ir kokią formulę pavartoti.

Aš čia noriu patvirtinti pono V. Katkaus žodžius. Iš tikrųjų viskas buvo sprendžiama dėl aneksijos neteisėtumo įtvirtinimo paskutiniame raunde, būtent tai, kad aneksijos neteisėtumas išliko preambulėje. Ir aš prisimenu, kad ponas B. Jelcinas išreiškė abejonę dėl to termino įtraukimo į sutartį, jis pasakė, kad mes turėsime problemų su centru. Manau, kad buvo labai svarbus Atkuriamojo Seimo Pirmininko profesoriaus V. Landsbergio argumentas laikytis tiesos – *deistvovat po pravde*. Būtent šis argumentas, mano manymu, lėmė tos nuostatos, kuri buvo ypač svarbi vėliau mums ir lieka svarbi, įtraukimą į šią sutartį.

Todėl aš manau, kad bendri demokratiniai ir moraliniai kriterijai, kuriais mes vadovavomės, ir atvedė mus prie tos sutarties pasirašymo. Ačiū už dėmesį.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai ačiū, gerbiamasis profesoriau. Žodžio prašė A. Medalinskas. Prašom.

Alvydas MEDALINSKAS. Dėkui, Vilija. Iš tikrųjų man irgi labai stipriai įsirėžęs tas vaizdas, kurį minėjo E. Bičkauskas, ta moteris, ta mergaitė ir buvo ta Rusija, nes tuo metu teko šiek tiek padėti rengiant tą renginį ir tuos susitikimus, tą demonstraciją Maskvoje ir panašiai.

Dabar, kai mes kalbame apie šitos sutarties svarbą Lietuvos ir Rusijos santykiams, man kyla du svarbiausi klausimai. Kalbama apie sutartį tarp Lietuvos ir Rusijos, tai yra dviejų valstybių, dviejų tautų. Kalbant apie šiandieną, kokia situacija šiandien? Ir iš tikrųjų klausimas, kurį aš norėčiau iškelti, galbūt į jį atsakys Rusijos pusės atstovai. Štai čia, ypač po gerbiamojo V. Vadapalo minties apie aneksijos svarbos klausimą, man kyla klausimas. Jeigu šiandien būtų pasirašyta sutartis su Rusija, jeigu būtų, ar žodis „aneksija“ atsirastų toje sutartyje, ar ne?

Ir kas pasikeitė Rusijoje, kalbant ne tik apie politinį elitą, bet ir apie žmones, kad šitą buvusį aneksijos, okupacijos faktą kartais norima neigti, ir kartais nori neigti netgi dėstytojai, politologai, ko anksčiau nebuvo? Kas pasikeitė Rusijos viduje, kodėl Rusijos demokratai su savo mintimis, tomis gražiomis mintimis apie Europą, apie solidarumą tarp valstybių, šiandien neranda pritarimo savo valstybėje?

Man pavasarį teko būti tiek Ukrainoje, tiek Rusijoje, Ukrainos mes neliečiame, bet vis tiek įdomu bus. Manau, kad Ukrainoje rudenį pavyks ir demokratai paduos ranką vienas kitam. Bet Rusijoje kažkaip sudėtingai ta ranka paduodama ir sudėtingai išeinama į visumą. Bet štai iš demokratų aš norėčiau sužinoti, kokios, jūsų manymu, yra priežastys, kodėl aneksijos klausimas šiandien taip sudėtingai suvokiamas ir priimamas. Juk Rusijai niekas net nekliudė atsiprašyti vengrų už 1848 m., už kitus įvykius kaip tokius. Ir net jeigu Rusija nelaiko savęs perėmėja viso kito, bet vis dėlto, tie faktai buvo. Tai čia kalbama apie Rusiją, nes Rusija per tuos 20 metų pasikeitė.

Bet kita kalba apie Lietuvą, Lietuvą šiandieną, po 20 metų nuo sutarties. Man kyla klausimas šiandieną, mes šiandien dažnai kalbame ir taip pat skiriame: Rusija – demokratai, Rusija – valdžia, ir ten tam tikri grėsmės momentai mūsų valstybei ir panašiai. Rusai demokratai to nežino. Gegužės mėnesį teko būti konferencijoje Jesino institute Maskvoje, buvo kalbama apie pokomunistinę, posovietinę Europą. Rusijos demokratai nežino, kaip stipriai pradėjo sirgti mūsų valstybės, tos, kurios išsivadavo iš Sovietų Sąjungos, išsivadavo iš sovietų bloko ir dabar yra čia, koks stiprūs atotrūkis yra tarp valdžios ir žmonių mūsų valstybėje.

Prisimenant tiek Sausio 13-osios įvykius, tiek Kremliaus pučo įvykius, matant didelę žmonių minią, štai ir toje nuotraukoje, ir akyse, matant tą žmonių minią, kyla klausimas, ar mums nereikėtų labai rimtai pagalvoti apie savo valstybės turinį? Kokį turinį mes įdedame į tą valstybę? Ir du momentai, kertiniai momentai, tai yra retorinis klausimas, Lietuvos atstovai gali neatsakyti, gali atsakyti, tiesiog pamąstyti.

Mano giliu įsitikinimu, du kertiniai klausimai, tai yra teisės bejėgiškumas prieš valdžią, jeigu valdžios atstovas pažeidžia teisę, nuo ko paprastas žmogus nukentėtų, nes kitaip nebūtų (...) faktoriaus Lietuvos gyvenime ir visokių kitokių. Ir antras dalykas – tautiškumo svarba, t. y. tų Sąjūdžio idėjų svarba šiandieniniame mūsų gyvenime, globaliame gyvenime. Štai valstybės kamienas, kad mūsų valstybė turėtų savo savitumą. Nes jeigu neturės to savitumo, nebus kažkokia kitokia, negu kitos Europos valstybės, tai ekonominė gerovė kitose valstybėse yra didesnė.

Tai štai čia kyla antras klausimas, labai didelis mums patiems. Čia, Lietuvoje, mes turime pagalvoti, kad vidinės grėsmės šiandien didžiausios yra mūsų valstybėje, ir tada štai

valstybei visa tai, ką mes kalbame, bus ne tik istorija, kiekviena sutartis yra svarbi kaip žvilgsnis į ateitį. Ačiū.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū, Alvydai, už jūsų nuomonę. Šiandien aš labai aktyviai pirmininkavau, kaip man išėjo, spręsite jūs, tačiau labai mažai leidau kalbėti savo kolegai Vladimirui Jarmolenkai ir dabar privalau kompensuoti šitą savo darbo trūkumą. Prašom.

Vladimiras JARMOLENKO. Čia buvo visokių nuomonių, kad aš uzurpuoju. Aš mėgstu uzurpuoti, aš pasakysiu, ir nieko čia blogo nėra, jeigu esi vadovas, turi vadovauti. Aš kalbėsiu rusiškai, taip geriau, nes man skaniau burnoje nuo rusų kalbos.

Mes kalbėjome apie tai, kad iš tikrųjų sutartis turi savo preambulę, 1 straipsnį. Fiodoras prisiminė kablelį 5 straipsnyje. Tas straipsnis paskui tapo 2 straipsniu, galbūt dėl to dabar mes NATO, o ne kokioje nors kitoje sąjungoje. Taigi, aš noriu pasakyti, kad tai, ką jūs matote fotografijoje, tą drąsos tąsa įvyko vis dėlto, paskutinis etapas, baigiamasis akordas buvo armijos išvedimas, ji čia buvo gana ilgai. Tam reikėjo drąsos.

Drąsos ir šiandien ne visada užtenka. GIMO studentus moko iš vadovėlių, kuriuose yra sutartis su Latvija, Estija ir visa kita, išskyrus sutartį su Lietuva rusų kalba. Aš tikrinau, taip yra tikrai. Ir tai blogai, nes jeigu mes norime rasti rusišką sutarties su Rusija tekstą, mes turime pereiti keletą laiptelių, kol surasime patį šios sutarties tekstą. Aš turiu omenyje rusišką nuorodą internete *yandex.ru* ir panašiai. Ir tai daug ką parodo, nes esmė šio žodžio, kurio rusiškai aš iki galo nenorėčiau cituoti, kas tai yra aneksija, ten viskas paaiškinta, visi tai supranta. Tačiau imtis tokios atsakomybės, tokios drąsos ir atvirai apie tai pasakyti, pasakyti „atleiskite man, mano kaltė“, tokios drąsos neatsirado, deja.

Alvydas pasakė, kad Borisas Nikolajevičius atsiprašė už 1848 m. Tačiau tuo pačiu metu Vengrijos parlamente Rusijos prezidentas B. Jelcinas (ir aš nekalbėsiu apie teisių perėmimą) atsiprašė už tuos įvykius. Tai aprašyta Vengrijos parlamento kronikoje. Jis atsiprašė už 1956 m. įvykius. Koks skirtumas tarp Vengrijos ir Lietuvos?

Adamas Michnikas, man atrodo, kažkada apie tai sakė, nes buvo ta vidinė imperija, kuri sėdėjo jūsų pilve, kaip jis sakė, ir buvo ta išorinė imperija. Taigi, mes sėdėjome tam pilve, viduje, labai skaudžiai sėdėjome. Ir R. Chasbulatovas už tai mums negalėjo atleisti. Dėl to drąsos paskui neatsirado ir pasikeitė Baltųjų rūmų situacija Maskvoje, nes jau buvo kitas procesas. Kaip mes kartais juokaudavome – imkime ir pakalbėkime apie žuvies kompleksus.

Taigi kodėl? Čia Alvydas mane išprovokavo, aš norėjau trumpiau kalbėti. Kodėl vyksta tai, kas vyksta Rusijoje, bet iš tikrųjų ir Lietuvoje? Aš pacituosiu jau amžinąjį atilsį Jeleną Boner, tai bus poezija, ją sunku bus vertėjams versti. 1941 m. mirė jos pirmasis vyras, poeto E. Bogrickio sūnus. Ji parašė: „Ar aš sapnuoju, ar nesapnuoju, tik septynias dienas iš eilės, dvi tylios paukštės iš po antakių žiūri.“ Tai parašė ta pati Jelena Boner. O ką ji rašo apie pučistus? „Mes buvome Maskvoje ir viskas vyko ir vyksta Maskvoje. 20 tūkst. Ir tai nieko nereikia daugelio milijonų gyventojų miestui. O miestas apskritai buvo abejingas.“ Tai atsakymas Alvydai į tai, kad mūsų šalies mastai yra labai maži, ir juos pernešti į tą didžiąją Rusiją yra labai sudėtinga.

Taigi aš noriu pasakyti, kad vis dėlto reikėjo drąsos išvesti armiją, kaip ir buvo padaryta, apie ką Valdemaras čia pasakojo, tačiau kitam žingsniui, atgailos žingsniui, laiko neliko, noro neliko, ar gal kažkas buvo jau prarasta. Aš manau, kad buvo prarastas savitarpio supratimas.

Tai labai liūdna nata. Aš gyvenime sutikau labai daug gerų žmonių, sutikau ir blogų, bet jų kažkaip neįsiminiau. Čia yra profesorius Dainius Žalimas, kuris man praeitais metais labai padėjo, kai vienoje iš buvusių socialistinių šalių aš skaičiau apie tai, kaip vyko Lietuvos aneksija ir okupacija. Aš naudojausi profesoriaus D. Žalimo straipsniais, jo tezėmis. Jis sėdi šioje salėje, jis dirba Konstituciniame Teisme. Man buvo malonu jį skaityti, nes jis citavo (tikiuosi, gerąją prasme) vis dar gyvą profesorių Jakimčiuką. Jakimčiukas – žmogus, kuris per stebuklą išliko gyvas, jis gyveno Belgijoje, jis rašė apie tai, kaip Sovietų Sąjunga savo bazes

išplėtė iki pat Albanijos. Jis 1994 m. iš karto po armijos išvedimo apie tai rašė. Jis apie tai parašė ne rusiškai, ne lietuviškai – jis parašė prancūziškai. Aš manau, kad tai pirmoji publikacija apie tai, kad procesas baigėsi. Jis parašė knygą, kuri buvo išleista 1994 m. Niujorke. Aš vis dėlto cituoju D. Žalimą, man labai norisi jį pacituoti.

Remiantis Jakimčiuku, tai buvo sėkminga politika, kuri ištvėrė visą tą laikotarpį. Jakimčiukas pasakė tai, kas iš tikrųjų ir buvo, ir čia kiekvienas tai jaučia. Ačiū. Atleiskite už mano patosą, paprasčiausiai labai skaudu.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Angonita žiūri į mane, ir supratau, kad ji mąsto apie šio renginio pabaigą. Tačiau yra dar vienas Sąjūdžio kolega, kuris prašė vienos minutės. Yra Nikolajus, kuris kelia ranką, yra Dainius Žalimas, kurį paminėjo, dar kolega, ir yra poreikis baigti. Tai aš suteikiu žodį Nikolajui ir tikiuosi, kad...

Nikolaj MEDVEDEV. Mažytis *štrichas*, ruošiamasi ratifikuoti sutartį. Sergejus Šachrajus man skambina: „Jūs ką, iš proto išėjote, negalėjęt palaukti poros dienų, jūs pateikiate Rusijai pretenziją į atlyginimą, jūs suprantate, kad tuo būtinai pasinaudos komunistai, kurių dar daug, ir muš mus į šitą vietą. Mes netenkame žado. Negalėjote palaukti poros dienų“. Tik toks *štrichas*. Bet tai Rusijos žmonėms turėjo didelę įtaką. O jie dabar prašo kompensacijos. Ratifikuokime ir dabar turėsime milijardus mokėti. O mes neturime, o mes *ubagai*, ir paskutinį duonos kąsnį atima. Toks *štrichas*, atleiskite, kad aš apie tai prisiminiau, bet taip buvo, S. Šachrajus man tikrai skambino.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Dar žodžio replikuoti prašė mūsų svečias.

... Labai trumpa replika dėl to, kodėl nebuvo kažkokių formulių. Štai ką man sakė Galina Starovoitova. Ji sakė, kad Borisas Nikolajevičius burba. Jis burba: „Kai aš pasirašiau sutartį, aš viską pripažinau, kodėl aš turiu kartoti tai.“ Štai toks jo charakterio bruožas.

O dėl dabarties veikėjų, taigi jie apsiausto ir kalavijo riteriai, ir jūs norite, kad jie savo profesionalią veiklą tokiu būdu paneigtų. Tai neįmanoma. Iš CŽV direktoriaus taip pat negalima reikalauti, kad jis prisipažintų dėl savo slaptų operacijų, taip nebūna. Dėl Rusijos visuomenės. Suprantate, kai mes gyvenome vienoje šalyje, visuomenė į lietuvius žiūrėjo kaip į savo šeimos narius, ir todėl tai kažkaip greitai įvyko. Dabar visa tai kitaip atrodo. Paprasčiausiai dėl to, kad tai ne mūsų šeima. Ir gerai, pasirašėme sutartį, jie toliau vystosi, ir gerai. Tai yra jau ne toks psichologinis elementas visuomenėje.

Ir visgi aš pakartosiu, kad visuomenė įdomiai vystosi. Jeigu pažiūrėtume į „Vieningos Rusijos“ reitingus, tai Sankt Peterburge – 21 %, Maskvoje, kadangi Maskvoje 80 % finansinių Rusijos išteklų, ten bus daugiau, bet tik 36. O kituose miestuose po to, kai Kremliaus sociologai pateikė tokius duomenis, paprašė daugiau klausimų neuždavinėti.

Taigi visuomenėje vyksta labai įdomūs dalykai. Aš manau, kad mes dar kažką tokio pamatysime, ir gana greitai. Ačiū.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Noriu pasakyti, kad šioje salėje yra ne tik garbių derybų delegacijos narių, ne tik signatarų, yra eilinių sąjūdiečių, mano brolių. Kažkada mes visi buvome eiliniai sąjūdiečiai, todėl aš su džiaugsmu leidžiu tą vieną minutę, kurios prašė, išnaudoti ponui (...).

... Jeigu leisite, naudosisiuosi tribūna, nes vienam mano teiginiui iliustruoti bus reikalingas ekranas, kad jį matytčiau. Aš, gavęs diskusijos darbotvarkę, pažiūrėjau vieną dalyką: ar mes galėjome pasirašyti tokią sutartį kaip prieš 20 metų kiek anksčiau, ar kiek vėliau? Vienareikšmiškai galiu pasakyti – ne. Tai buvo vienintelis momentas, kai Rusijoje nebuvo vieno stipraus lyderio, tai yra vieno kumščio. Kodėl taip yra? Ir ponas J. Afanasjevas, ir kiti kalbėjusieji labai gerai pasakė, kad 70 metų bolševizmo išretino ir t. t., ir panašiai. Ne, šiandien yra 94-ti nebolševizmo metai ir tas iniciatyvų retinimas vyksta toliau.

Lietuva nukentėjo mažiau, todėl pas mus iniciatyvių žmonių yra daugiau. Mes dar sugebėjome 1991 m. arba nuo Sąjūdžio pradžios atsitiesti. Rusijai daug sunkiau. Pažiūrėjau, o kaip atrodys rytoj šita sutartis ir jos visas laikymasis. Bus labai sunku. Rusijoje vienas kumštis – V. Putinas. Nesvarbu, kad oficiali vėliava – N. Medvedevas. Ir panašu, kad ta valdovų, kilusių iš KGB, dinastija tęsis ir toliau. Jeigu nesugalvos V. Putinas kaip A. Lukašenka prasižesti savo prezidentavimo iki gyvos galvos. Kadangi panašu, kad taip ir vyks, su kuo mes susidursime?

Mes susidursime su tuo, su kuo susiduria pasaulis jau 94 metus, su senu romėnišku principu *divide et impera* – skaldyk ir valdyk. Ir tai įvyks viso pasaulio mastu tarp valstybių, Europos Sąjungoje tarp Europos valstybių, Lietuvoje tarp Lietuvos žmonių, valdžios, žmonių supriešinimas, partijų supriešinimas, tiesiog šeimų ir viso kito supriešinimas. O tam mechanizmų yra daugybė, nes mažiausiai 5 Rusijos struktūros dirba šitoje srityje. Šiais laikais vystosi visas mokslas, taip pat, pavyzdžiui, tokia sritis kaip neurolingvistinis programavimas. Šiuo metu mes kalbame čia, diskutuojame čia, klausome labai įdomių pranešimų čia ir šituo pačiu metu salėje yra vienas neurolingvistinio programavimo elementas, kuris labai kelia Rusiją. Kai nuotrauka pranyks ir atsiras tekstas, pažiūrėkite: pirmas kanalas – lietuviškai, kitas – anglų, *tretij kanal – ruskij*. Tai yra neurolingvistinis programavimas. Šiuo atveju rusų kalba. Paprasčiausiai pažiūrėkite, kaip kiti būna parašyti, vienodom raidėm. Pirma didžioji, kitos mažosios. Ir tai vyksta absoliučiai visur. Matote, atrodo nieko, bet tai yra vienas iš psichologinio karo elementų. Vadinasi, Rusija, turėdama vieną kumštį, netgi šiuo metu vykdo savo psichologinį karą prieš mus. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Aš pagalvojau, kad čia yra...

... Čia yra tokia smulkmena, kuri, kitaip sakant, yra žinoma.

Vladimiras JARMOLENKO. Čia dar aš su savo kalba.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Mus labiausiai Vladimiras programuoja iš tiesų.

... Jūs irgi apdorotas, kaip doroja ir mane. Bet šių metų balandžio mėnesį, kai išklausiau labai nuostabų pranešimą apie visą šitą dalyką, pradėjau analizuoti, pamačiau, kiek aplinkoje... Pavyzdžiui, yra toks žurnalo priedas „Laisvalaikis“. Pažiūrėkite civilizuoto pasaulio menininkų reklamą ir pažiūrėkite Rusijos menininkų reklamą, palyginkite. Ir masė kitokių dalykų.

Taigi, ką aš noriu pasakyti. Sutartis galios tarp Lietuvos ir Rusijos, nors ten ana pusė norėtų tikriausiai nutraukti ir visa kita, tačiau (...) bus labai sunku. Ponas N. Medvedevas labai teisingai pasakė, nepamirškime tų savo draugų, kurie buvo prieš 20 metų, ir pasistenkime įgyti iš tų, kurie dar turi savo iniciatyvų, turi savo nuomonę ir moka ją ginti, įsigyti kiek įmanoma daugiau draugų. Ačiū.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū už jūsų nuomonę. Aš atsiprašau visų kitų, nes žaibuojančiomis akimis į mane žiūri kai kurie organizatoriai, tačiau aš negaliu nesuteikti žodžio replikuoti E. Zingeriui.

Emanuelis ZINGERIS. Mielieji bičiuliai, gerbiamieji draugai, Strasbūre, Europos Taryboje... Mano Z raidė, Zingeris yra. Deja, mano likimas toks, kad aš sėdžiu tarp Genadijaus Ziuganovo ir Vladimiro Žirinovskio daug metų. Strasbūre aš jaučiuosi... Ponas Ziuganovas nuolatos atsistoja, savo kalbomis mane kaltina, kodėl aš kalbu ne taip, kaip jis. Čia buvo paskutinis posėdis Europos Taryboje, buvo toks jo pasisakymas, kodėl aš kalbu ne taip, kaip jo Tombovo organizacijos atstovas. Žirinovskis visada klausinėja, sako (...)

kažkodėl man: „Ty naš ili ty ne naš?“ Vy našy ili vy ne našy. Tas žodis „našy“... Aš jam pasakiau: „A galima byt družamy, kagda my ne vašy?“

Tai aš manau, kad pasirašę sutartį mes, būdami *ne vašy*, esame draugai rusų demokratijos ir rusų demokratų, mes esame jūsų abiejų didžiausi draugai. Ir mes tikrai, būdami *ne našy*, atsimindami mūsų ikikarinę Lietuvą... Netgi tas fragmentas, kuris buvo paminėtas kolegos dėl tų piniginių reikalavimų. Kodėl jis įrašytas? Nes Lietuvoje visi atsimena, kad Lietuva per 20 metų tarpukario laikotarpio sėkmingai įsitvirtino, daug greičiau negu dabar, Vakarų struktūrose, ir jie atsiminė, daugelis lietuvių atsiminė, kokia Lietuva būtų, jeigu nebūtų sovietų valdžios. Iš čia atsiranda ir finansinio nugenėjimo, arba finansinio Lietuvos sunaikinimo sąskaita, nes visi lietuviai turi, aš savo rusų kolegoms sakau, kad jie visą laiką turi tą trajektoriją galvoje, kokia būtų Lietuva, jeigu ji nebūtų okupuota.

Ta prasme čia nėra koks nors revanšistinis prašymas, o yra prašymas, atėjęs iš to skaičiavimo ir savo kiekvienos dienos tikrinimo. Nežinau, kokia lietuvių tautos dalis tikrino savo kraują per 50 okupacijos metų, bet jie tikrino tą kraują galvodami, ar jie tampa sovietais, ar netampa. Aš atsimenu daug Kauno gyventojų, kurie 1960–1970 m. sakydavo – mes netampame sovietais.

Todėl, aš manau, rusų kolegoms supras, kad mes viduje išsilaikėme *ne našy*, bet mes jaučiame didelį, milžinišką draugiškumą, kuris buvo (...) 1990–1991 m. per sutartį. Aš norėčiau užbaigti ir sakyti, kad mes jaučiame, mums ne kaip... ar nėra aukštų svečių čia, salėje, ar yra aukštų svečių, aš sutinku su viskuo, paminėjau rusų ambasados labai mielą kolegą darbuotoją, kuris yra su mumis šiandien, bet, nepaisant viso to, mes esame atviri Rusijos visuomenei, rusų kultūra yra seniausia Vakaruose, mes tik laukiame, kada rusų politinis gyvenimas pereis tą kelią, kurį perėjo Levas Tolstojus ir Fiodoras Dostojevskis. Ačiū.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Ačiū, Emanueli. Matote, kolegoms, ne veltui jis sėdi tarp šitų dviejų ZZ Europos Taryboje. Bet dar privalau suteikti žodį Seimo vicepirmininkui ponui Č. V. Stankevičiui.

Česlovas Vytautas STANKEVIČIUS. Aš noriu padėkoti rengėjų vardu, Lietuvos Respublikos Seimo vardu ir Užsienio reikalų ministerijos vardu už tai, kad ši diskusija įvyko, kad jūsų dėka, ir pranešėjų, ir dalyvavusiųjų diskusijoje, ir sakiusių replikas dėka, ji tapo tikrai sėkminga, įdomi, vertinga, apsikeitė nuomonėmis, po šios konferencijos turime apie ką pamąstyti ir optimistiškai paprojektuoti mūsų ateitį. Labai ačiū visiems, kurie dalyvavote.

Ne visi gavote žodį, gal laikas ribotas buvo, bet esu visiems dėkingas, nes šiam įvykiui, kurį minime dabar, įvykusiam prieš 20 metų, buvo vadovaujama iš čia, iš Lietuvos Respublikos Atkuriamojo Seimo-Aukščiausiosios Tarybos, mūsų partneriai buvo Rusijos deputatai ir delegacijos nariai. Ir džiaugiuosi, kad mes turime, nors ir nedaug, Rusijos atstovų ir randame bendrą kalbą, nepatiriame diskusijose jokių problemų dėl atvirumo, dėl nuoširdumo. Labai ačiū visiems. (*Plojimai*)

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Gerbiamieji kolegos, kaip man pasielgti? Man sako Volodia – būk tikra sąjūdietė, suteik bent pusę minutės parlamento gynėjui. Būkite geras, nes mums gaila ir svečių, kurie yra šiek tiek vėluojantys.

... Ar čia esantys žino, kad 2009 m., 2010 m., 2011 m. istorijos valstybinio egzamino testuose, programose, užduotyse nėra nė vieno klausimo apie Lietuvos 20-metį. Išskyrus tik 1992 m. Konstituciją. Čia reiktų pažūrėti, ką šiandien girdėjome ir daug girdime per įvairias šiais metais vykdomas konferencijas, praktiškai jaunimas, kuris mokosi ir kuris turės būti perėmėjas mūsų idėjų, ir ką šiandien kalbėjo iš Rusijos atvykę, kad jie bendradarbiautų ir kalbėtų. Tada tie mūsų 1991 m. iškelti uždaviniai gal ir bus įvykdyti. Ačiū jums.

Vilija ALEKNAITĖ-ABRAMIKIENĖ. Labai ačiū. Gerbiamieji, dėkoju jums už jūsų kantrybę. Aš suprantu, kad tokių konferencijų poreikis yra didelis, noras keistis mintimis,

diskutuoti su Rusijos intelektualais yra didelis. Žinote, aš ką tik gavau žinutę iš nekantraujančio jauno žmogaus, 17-mečio lietuvio, kuris dabar leidžia laiką ekumeninėje stovykloje, krikščioniškoje stovykloje. Jam labai gera, jis katalikas, bet kartu su juo meldžiasi ukrainiečiai, serbai, rumunai. Ir jis rašo, aš jam negaliu atsakyti, kad jis nejaučia jokio skirtumo tarp savęs ir tų bendraamžių, kurie yra iš kitų konfesijų.

Man atrodo, šiandien čia vyravo politinio ekumenizmo dvasia, nepaisant galbūt skirtingų, šiek tiek skirtingų nuomonių. Mes kalbame apie daugybę takoskyrų, tačiau aš manau, jeigu šiandien pagerbėme naująją Rusiją, tai ateityje klauskime savęs, kiek tokios naujosios Rusijos, Jelcino Rusijos, yra dabartinėje Rusijoje. O kad būtų vis dėlto daugiau, tikrai reikia ir mums daugiau bendrauti, ieškoti partnerių, ieškoti draugų Rusijos dabartinėje visuomenėje, ir to politinio ekumenizmo ugnelė, aš tikiu, neišblės. Ačiū jums, iki pasimatymo. Manau, surengsime dar ne vieną tokį susitikimą. Dėkoju. (*Plojimai*)